

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

О. М. Кісілевич-Чорнойван

**МІЖНАРОДНЕ
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Навчальний посібник

МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2011

ББК 67.304.3я73
К44

Рецензенти: *Ю. І. Нипорко*, канд. іст. наук, ст. наук. співроб.
Н. В. Плахотнюк, канд. юрид. наук, проф.
А. С. Мацко, канд. юрид. наук, доц.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 24.12.08)

Кісілевич-Чорнойван, О. М.

К44 Міжнародне інформаційне право: навч. посіб. / О. М. Кісілевич-Чорнойван. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 160 с. — Бібліогр.: с. 150–157.

ISBN 978-617-02-0027-3

Висвітлено найбільш досліджені та цікаві аспекти міжнародного інформаційного права. На основі аналізу міжнародних документів, законодавства різних країн світу та концепцій провідних фахівців розглянуто сутність основних об'єктів правовідносин у системі міжнародного інформаційного права, їх особливості та юридичні властивості; предмет, методи та принципи міжнародного інформаційного права, а також його окремі інститути.

Для студентів юридичних спеціальностей, викладачів. Може бути корисним усім, хто цікавиться міжнародним правом.

ББК 67.304.3я73

ISBN 978-617-02-0027-3

© О. М. Кісілевич-Чорнойван, 2011
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ВСТУПНЕ СЛОВО

Уже наприкінці 80-х років ХХ ст. вчені-юристи висловили думку про засоби масової інформації як про “четверту владу”, розуміючи той колосальний вплив, якій вони можуть мати на національне та міжнародне суспільство.

Сьогодення якнайкраще підтвердило їхні здогади: бурхливий розвиток інформаційних технологій у цій сфері поставив перед правниками, суспільством, державою та міжнародними організаціями нові проблеми (наприклад, розвиток електронної комерції, створення інформаційного суспільства, транскордонний захист персональних даних, заборона спаму, побудова міжнародної інформаційної безпеки, захист від інформаційного тероризму) й загострив старі (такі як свобода самовираження, виведення на новий рівень системи державної інформаційної безпеки, розвиток технічних засобів масової інформації тощо), вирішення яких потребує швидкого вжиття відповідних заходів як на правовому рівні, так і на рівні саморегулювання.

Світовий інформаційний вибух змусив по-новому переосмислити поняття свободи інформації і шукати нові підходи до породжених ним проблем у всіх сферах суспільного життя. У зв'язку з цим у розвинених країнах розроблені та втілені в життя державні програми інформатизації суспільства, які вирішують, звичайно, не всю, але достатню кількість проблем в інформаційній сфері. Крім того, і міжнародне співтовариство почало поступово усвідомлювати та офіційно визнавати, що інформація може нести певні загрози для особистості, суспільства, держави та міжнародної спільноти загалом. Тому постала нагальна потреба створення глобальної міжнародної безпеки в інформаційній сфері, частиною якої є проблема швидкого подолання так званої “інформаційної прірви” між розвиненими країнами та країнами третього світу. Перші кроки вже зроблено, проте цього є недостатньо, у зв'язку із супротивом деяких країн світу, що, у свою чергу, породжує нові проблеми.

Зі сказаного випливає, що це свого часу привело до появи та розвитку такої науки та навчальної дисципліни як “Інформаційне право”, а трохи згодом і “Міжнародне інформаційне право”, які вивчаються у провідних вищих навчальних закладах багатьох країн світу.

Нині багато вчених дотримуються думки, що міжнародне інформаційне право (як і національне інформаційне право) є комплексною галуззю, яка досить швидко розвивається та потребує всебічного дослідження. Проте через свою комплексність, така робота є доволі трудомісткою і потребує спеціальних знань у певних сферах науки. Тому більшість досліджень у галузі міжнародного інформаційного права присвячено окремим її аспектам, як то: захист свободи слова, захист персональних даних у транскордонних телекомунікаційних мережах, захист комерційної таємниці, державна інформаційна безпека, захист авторського права в мережі Інтернет, інформаційні війни тощо.

У пропонованому навчальному посібнику розглядаються найбільш досліджені та цікаві аспекти міжнародного інформаційного права: сутність основних об'єктів правовідносин у системі міжнародного інформаційного права, їх особливості та юридичні властивості; предмет, методи та принципи міжнародного інформаційного права, а також його окремі інститути.

МАУП

- 1.1. Інформація як об'єкт правового регулювання.
- 1.2. Міжнародна інформація та її джерела.
- 1.3. Поняття міжнародного інформаційного права.
- 1.4. Джерела міжнародного інформаційного права.
- 1.5. Принципи міжнародного інформаційного права.
- 1.6. Співвідношення МІП та національного інформаційного права.

1.1. Інформація як об'єкт правового регулювання

Важко переоцінити ту роль, яку інформація відіграє у розвитку нашого суспільства. В умовах сьогодення вона стала основним ресурсом людства (і без перебільшення стратегічним ресурсом країн), базою соціального і технічного розвитку. Від її запасів та впорядкованості залежить спосіб розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Термін “інформація” (від лат. *informo*) означає — роз'яснення, повідомлення, поінформованість.

Прийнято вважати, що інформація — насамперед філософська категорія. Існує безліч *філософських концепцій* інформації, освітити які просто неможливо. Досліджують проблеми інформації інженери, історики, біологи, соціологи, журналісти та представники багатьох інших галузей науки.

Так, американський вчений-математик *Н. Бінер* з точки зору філософії дав таке визначення: *інформація — це не енергія і не матерія.*

Н. Бінер запропонував “інформаційне бачення” кібернетики як науки про керування в живих організмах і технічних системах. Тож інформація — це не *просто відомості, а тільки ті, що є новими і корисними для ухвалення рішення, що забезпечує досягнення мети керування.* Інші відомості не вважалися інформацією.

За семантичною теорією, що розвивається вже багато років, інформація — це вивчення змісту повідомлення, корисність і цінність цього повідомлення для споживача.

Деякі вчені-соціологи розглядають *інформацію як соціальне явище, тобто певний феномен, пов'язаний з діяльністю тих чи інших суб'єктів соціальних спільнот (наприклад, груп) чи соціальних інститутів (наприклад, установ і організацій, які функціонують у суспільстві)*. Предметом вивчення тут виступає інформаційна діяльність тих чи інших соціальних агентів. При цьому зв'язок інформації з діяльністю полягає в тому, що перша виступає у вигляді предмета, засобу і продукту другої.

У соціології поняття інформації не набуває якогось якісно іншого змісту, хоча і неповністю використовується у тому самому значенні, як у теорії інформації, бо обов'язково розглядає зміст інформації, що аналізується. Загалом під інформацією в соціології розуміють будь-яке повідомлення (текст), яке вміщує якісь відомості (нове знання) відносно того чи іншого об'єкта (предмета повідомлення).

Визначення інформації, яке використовується нами у побуті, звучить наступним чином:

Інформація — сукупність знань, даних про матеріальний і духовний світ, про закономірності і тенденції його розвитку.

Проте різні теорії інформації так і не привели до вироблення загальноприйнятого теоретичного визначення цього поняття. Існує величезна кількість робіт, у яких з різних позицій досліджуються всілякі аспекти цього поняття. Загалом немає і не може бути єдиного визначення поняття “інформація”. Попри всі особливості розгляду, основними й принциповими підходами залишаються ті самі. Таким чином, явище інформації є принципово те саме, різними є тільки підходи до нього.

Інформація як об'єкт правовідносин має бути конкретизована, організована належним чином, “прив'язана” до ситуації і конкретного виду відносин, класифікована за видами і тому подібним чином “підготовлена” для здійснення з її приводу дій, регульованих нормами права.

До юридично значущих ознак, що зумовлюють специфіку інформації як об'єкта правового регулювання найчастіше належать:

- *нематеріальний характер* (“самостійність стосовно носія”, тобто цінність інформації полягає в її суті, а не в матеріальному носії, на якому вона закріплена);
- *суб'єктивний характер* (інформація виникає в результаті діяльності суб'єкта, що володіє свідомістю, тобто є результатом інтелектуальної діяльності);

- *необхідність об'єктивзації для включення в правовий обіг;*
- *кількісна визначеність;*
- *невживаність, можливість багаторазового використання;*
- *збереження переданої інформації суб'єктом, який її передає;*
- *здатність до відтворення, копіювання, збереження і нагромадження.*

У Цивільному кодексі України зазначено, що інформація є власністю суб'єкта інформаційної діяльності — фізичної особи, яка може на власний розсуд розпоряджатися нею. В принципі, із законодавства випливає що всі суб'єкти інформаційної діяльності можуть бути власниками інформації.

Згідно зі ст. 200 ЦКУ (розділ III, кн. 1) **інформація** — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі.

У Законі України “Про інформацію” (1992 р.), вказано, що інформація є об'єктом права власності, причому як у повному обсязі, так і лише володіння, користування чи розпорядження. Відповідно до цього закону “інформація” — документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Проте ці визначення є недостатньо точними. Якщо слідувати українському законодавству, під поняття “інформація” не підпадають багато з неформалізованих знань, оскільки вони є не задокументованими, або публічно оголошеними. Крім того, постає питання, що таке “документовані відомості”? Згідно із Законом України “Про інформацію”, до цієї категорії входить лише друкована та аудіовізуальна інформація (ст. 19–25), а правове регулювання інформації на інших носіях фактично не враховується, хоча в ст. 26 під джерелами інформації крім документів згадуються “...інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію...” Доцільним було б дати таке визначення інформації, яке міститься в Концепції формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав (1996 р.) “*відомості про осіб, предмети, факти, події, явища та процеси незалежно від форми їх представлення*”. Терміни “явища” та “процеси” у цьому разі охоплюють як конкретні фактографічні дані, так і неформалізовані знання чи ілюзії про навколишній чи уявний світ.

Відповідно до Закону України “Про Інформацію” **суб'єктами** інформаційних відносин є громадяни України, юридичні особи, держа-

ва, а також інші держави, їх фізичні та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства (ст. 7), а **об'єктами** — інформація в різних сферах життя (ст. 8).

У ст. 12 зазначається, що **інформаційна діяльність** — це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Інформацію можна класифікувати за такими критеріями:

1. *За ступенем доступу* — загальнодоступна інформація; інформація, доступ до якої не може бути обмеженим; інформація з обмеженим доступом; інформація, що не підлягає поширенню;
2. *За ступенем систематизації* — систематизована в інформаційних системах (каталоги, енциклопедії, рубрикатори тощо) і не-систематизована;
3. *За видом носія* — на паперовому носії, відео- і звукова, комп'ютерна інформація;
4. *За сферою застосування* — масова інформація, розповсюджувана через ЗМІ, Інтернет, і галузева, призначена для осіб, пов'язаних професійними інтересами. Вчені виокремлюють більш як двадцять видів відкритої інформації з її галузевої належності та затребуваності в суспільстві (наукова, технічна, правова, медична, біржова, фінансова, комерційна, соціальна тощо).
5. *За масштабами поширення* — внутрішньонаціональна та міжнародна.

Відповідно до ст. 18 Закону України “Про інформацію” основними видами інформації є: статистична, масова (про діяльність державних органів влади та органів місцевого самоврядування), правова, про особу, енциклопедично-довідкового характеру та соціологічна.

1.2. Міжнародна інформація та її джерела

Ще більше невизначеності існує щодо терміна “міжнародна інформація”. Юридичного визначення такої категорії немає. На сьогоднішній день цим терміном науковці позначають три поняття:

1. *Міжнародна інформація* — це процес глобальної комунікації між суб'єктами міжнародних відносин, які виникають у всіх сферах життєдіяльності держави й суспільства при отриманні, зберіганні та використанні інформації.

II. *Міжнародна інформація* — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища у міжнародному товаристві (міжнародному інформаційному просторі), зафіксовані на матеріальних носіях із реквізитами, які дозволяють ідентифікувати ці відомості.

III.

Міжнародна інформація — це сукупність відомостей про систему міжнародних відносин, а також відомостей, що характеризують структуру, загальні властивості інформації і питання, пов'язані з її пошуком, збиранням та обробкою, розповсюдженням у системі міжнародних відносин.

Міжнародна інформація є складовою глобальної комунікації, мета якої — з'ясувати закономірності взаємодії суспільства та інформації і формування інформаційного суспільства.

Інформаційні процеси мають ознаки глобальності і в різних життєво важливих проблемах людства. Наприклад, інформація є складовою таких проблем, як: 1) безпека миру; 2) захист навколишнього середовища; 3) використання енергетичних та сировинних ресурсів; 4) військове співробітництво; 5) демографічні проблеми (проблеми народження населення та ін.). Глобальні проблеми можуть розглядатися як глобально диференційовані через призму політичних поглядів, національних інтересів та індивідуальності лідерів тих чи інших держав.

Міжнародна інформація орієнтована на інформаційне забезпечення зовнішньої та внутрішньої політики держав, економічної стратегії країн, на забезпечення національної безпеки, на розвиток міжнародних зв'язків, міжнародного права і входження держави у міжнародні організації та інституції. Кожна країна формує свою стратегію інформаційної політики, в якій визначаються усі аспекти інформаційного забезпечення міжнародних відносин.

Незважаючи на приватний характер власності інформації, на те, що є фірми і приватні особи, які володіють тими чи іншими масивами інформації, відповідальність за транскордонні потоки інформації за міжнародним правом на міжнародній арені досить часто несе саме держава. Тому держава в спеціальному законодавстві контролює ті інформаційні масиви, які перебувають на території певної країни.

Складові компоненти поняття “міжнародна інформація”:

- міжнародні інформаційні ресурси;
- інформаційний потенціал;

- національний інформаційний продукт;
- міжнародний інформаційний простір;
- міжнародна інформаційна політика.

Джерела інформації поділяються на документальні та фактографічні. В першому випадку передбачається пошук будь-яких матеріальних об'єктів, які мають певну форму (папір, кіноплівка, магнітна стрічка тощо).

Однак сучасні технології збереження і передачі призводять до того, що на перший план виходить інформаційний зміст документа, а не його матеріальні ознаки. Фактографічні джерела інформації містять опис конкретних фактів, подій (результати безпосередніх спостережень, фотографічні зображення, техніко-економічні показники, креслення, схеми, географічні карти тощо).

Документи можна класифікувати на такі типи:

- первинні та вторинні;
- опубліковані та неопубліковані;
- авторські та офіційні опубліковані;
- моновидання та збірник (за структурою);
- навчальні, політичні, науково-популярні;
- виробничі (за призначенням);
- періодичні, неперіодичні і такі, що подовжуються (за періодичністю).

Крім того, джерела інформації, в тому числі й міжнародної, поділяють на відкриті та закриті.

Відкриті джерела бувають міжособистісні та опосередковані.

Міжособистісні — це джерела інформації, до яких належать міжособисті контактні на різних рівнях представництва. Вони виконують спеціальні структури для отримання конфіденційної інформації.

Опосередковані — це джерела інформації, які виступають посередником між конкретним джерелом інформації та суб'єктами міжнародних відносин.

До опосередкованих джерел належать:

- засоби масової комунікації;
- електронні засоби комунікації;
- інформаційні центри;
- архіви;
- бібліотеки та інші джерела збереження інформації.

Опосередковані джерела, у свою чергу, поділяють на: 1) *офіційні* та 2) *неофіційні*.

Серед офіційних і неофіційних джерел виокремлюють:

1. *Джерела загального характеру* (політичні, економічні, військові джерела інформації, які використовують для оцінювання економічного та політичного потенціалу держави, їх використання для складання прогнозів на довготривалий період, для планування зовнішньої політики і прийняття рішень на рівні економічних, політичних та воєнних відомств).
2. *Джерела спеціальної інформації* — стосуються конкретної сфери економічних відносин. Призначені для вузького поля спеціального моделювання та прогнозування окремих стратегій та економічних кроків.

Закриті джерела бувають:

- дипломатичні;
- розвідувальні;
- військово-стратегічні;
- статистичні.

Кожна країна встановлює закони для регулювання інформаційних потоків і захисту державної інформації, що становить державну таємницю. Додаток до таких законів публікують в офіційних органах (зведеннях відомостей, віднесених до державної таємниці). Такий перелік оновлюється кожного року відповідно до пріоритету та інтересів держави.

До закритих джерел належать також *конфіденційні джерела інформації* — це джерела, які захищаються законом і які володіють інформацією спеціального призначення з точки зору зацікавлених країн.

Під конфіденційними джерелами розуміють: 1) документи, публікації; 2) технічні носії інформації; 3) технічні засоби обробки інформації; 4) інформаційні продукти промислової, інтелектуальної політичної сфери; 5) джерела розвідки і закриті джерела специфічних міністерств та відомств.

1.3. Поняття міжнародного інформаційного права

У розвинених країнах правове регулювання інформаційного простору почалося досить давно. Спочатку було врегульоване право інтелектуальної власності та інформаційні аспекти діяльності підприємств і підприємницької діяльності, а також добросовісної конкуренції. Згодом прийнято законодавчі акти про ЗМІ, які поступово змінювались

і доповнювались адекватно розвитку засобів масової інформації. У середині минулого століття в багатьох країнах були прийняті законодавчі акти, що регулювали доступ осіб до інформації, в тому числі і до державної, а право особи на використання і розповсюдження інформації знайшло своє закріплення на конституційному рівні. Паралельно приймалися відповідні нормативні акти і на міжнародному рівні.

У республіках колишнього СРСР повномасштабне регулювання інформаційного простору відбулось тільки з розпадом СРСР, коли перед цими країнами постала необхідність самостійного розвитку і побудови ринкової економіки.

Одним із перших у постсоціалістичних країнах розглянув і проаналізував терміни, які визначають зміст цієї нової галузі (чи його складових) і які застосовуються різними авторами, *Ю. М. Батурич*. Це “програмне право”, “правова інформатика”, “право інформатики”, “комп’ютерне право”, “інформаційно-комп’ютерне право”. Аналізуючи зміст поняття “інформаційне право” чи схожі з ним поняття, автори виходять з різного розуміння чи підходу до визначення предметних галузей правового регулювання та їх змісту. Часто розуміється не інформаційна сфера у повному обсязі, а ті складові, що забезпечують її чи асоціюються з нею — *інформатика*, програмні засоби, комп’ютери, їх системи і мережі тощо.

Інформаційна сфера — сфера виробництва, перетворення, розповсюдження і споживання інформації.

Так званий *інформаційний вибух*, який відбувся у ХХ ст., спонукав юристів-міжнародників виокремити групу міжнародних норм, які мають регулювати використання і поширення інформації в транскордонному масштабі, в особливу галузь міжнародного права. Хоч це питання залишається дискусійним, не рідко можна зустрітися з поняттями “міжнародне право масової інформації”, “міжнародне інформаційне право”, “право масової комунікації” тощо. Так, *Ю. М. Колосов* вважає, що на міжнародному рівні склалося “міжнародне право масової інформації”, яке розглядається ним як сукупність спеціальних міжнародних принципів та норм, що регулюють права й обов’язки суб’єктів міжнародного права в процесі використання (чи санкціонування використання) ЗМІ. Тож можна сказати, що вчений розглядає окремий аспект міжнародних інформаційних відносин, які носять публічний характер.

В усякому разі, чисельність нормативного матеріалу і спроби юристів сформулювати деякі спеціальні принципи, що діють у цій сфері міжнародних відносин, не дозволяють категорично відкидати факт становлення такої галузі міжнародного права.

Проте серед науковців немає єдиної думки чи є міжнародне інформаційне право інститутом, чи, навпаки, галуззю права.

З точки зору доктрини міжнародного права інститут права — це сукупність (комплекс) міжнародно-правових норм, які стосуються відносин між суб'єктами міжнародного права по будь-якому обмеженому (визначеному) об'єкту правового регулювання або встановлюють міжнародно-правовий статус чи режим використання якого-небудь району, сфери, простору чи іншого об'єкта.

Галузь міжнародного права — це система звичаєво-правових кодифікованих у міжнародному договорі (договорах) міжнародно-правових норм, що регулюють відносини суб'єктів міжнародного права в якійсь одній широкій галузі їхнього міжнародного співробітництва.

З огляду на це, не можна погодитись з думкою науковців, які вважають міжнародне інформаційне право правовим інститутом (наприклад, *Р. Ф. Абдеев*) чи комплексним напрямом міжнародного права (наприклад, *О. А. Гаврилов*).

Міжнародне інформаційне право (МІП) регулює всю сукупність правовідносин, що виникають у міжнародній інформаційній сфері. Як і в національному інформаційному праві у цій галузі існують такі інститути: інтелектуальної власності стосовно інформаційних об'єктів; масової інформації у міжнародній сфері; державної таємниці, комерційної таємниці, персональних даних та ін. У міжнародному інформаційному праві вони набувають нового забарвлення, що пов'язано з вищим рівнем правового регулювання та ширшим спектром охоплених проблем. Крім того, у цій галузі існують правові інститути, які характерні саме для неї, наприклад, інститут державної інформаційної безпеки в зовнішній сфері.

Розвиток міжнародного законодавчого та іншого забезпечення правового регулювання інформаційних відносин відбувається в міру впорядкування різних видів інформації за ступенем доступу, систематизації, видом носія, за сферою застосування. Така диференціація правової регламентації інформації є неодмінною умовою розвитку інформаційних правовідносин. Проте це не означає, що повинен відбуватися поділ традиційних галузей права за видами інформації: цивільна інформація, банківська, зовнішньоекономічна тощо. Право

і законодавство покликані врегулювати типові правовідносини, у процесі яких суб'єкти міжнародного інформаційного права здійснюють інформаційну діяльність, і забезпечити таким чином комплексність регулювання інформаційних правовідносин.

Тож можна погодитись з думкою *Є. А. Макаренко*, яка вирізняє такі підгалузі міжнародного інформаційного права (щоправда, вони тільки формуються): міжнародне право засобів масової інформації (право засобів масової комунікації, видавництва, реклами); комунікаційне право (право телекомунікації, автоматизованих систем, нових засобів зв'язку, інформаційних послуг, нових технологій, мультимедіа); право інформаційної інтелектуальної власності (авторське право, право інтелектуальної власності в кіберпросторі).

Відповідно до загальної теорії права галузі поділяються на базові (охоплюють головні правові режими), спеціальні (правові режими модифіковані, пристосовані до особливих сфер життя суспільства) та комплексні. Для останніх характерно поєднання різнорідних інститутів профілюючих та спеціальних галузей, до яких належать крім екологічного, торговельного та інших й інформаційне право.

У науці міжнародного права існує практично такий самий підхід до поділу галузей міжнародного права. Так, професор *В. Г. Буткевич* вважає, що система міжнародного права складається з основних, профільних, традиційних та комплексних галузей. Категорію основних галузей міжнародного права деякі вчені розглядали як наслідування тенденціям дослідження внутрішньодержавного права, до яких, на їхню думку, належать право міжнародних договорів, дипломатичне право, закони та звичаї війни, а також право міжнародних організацій. Проте міжнародно-правовій практиці не властивий поділ міжнародного права на основні та неосновні галузі. Профільна галузь, з точки зору науки міжнародного права, — це галузь із всеохоплюючим масивом норм регулювання конкретного виду міжнародних відносин. Для комплексних галузей міжнародного права характерне інтегральне, “міжгалузеве” регулювання складноструктурованих міжнародних відносин. Комплексні галузі є особливими асоціаціями норм права, які можуть функціонувати у сфері суміжних об'єктів правового регулювання.

Якщо зробити науковий аналіз правовідносин, які регулює міжнародне інформаційне право, то можна дійти висновку, що через предмет регульованих суспільних відносин ця галузь права має зв'язок з іншими галузями міжнародного публічного та міжнародного при-

ватного права: міжнародним екологічним, інтелектуальної власності, міжнародним гуманітарним, міжнародним кримінальним правом тощо. МІП утворює у поєднанні з цими галузями велику, складну, агреговану гіперсистему права третього порядку. Тобто воно ґрунтується на засадах правових систем другого порядку галузей міжнародного публічного та міжнародного приватного права. У своїй єдності ці галузі утворюють дві системи першого порядку міжнародне публічне та міжнародне приватне право. І тому міжнародне інформаційне право можна визначити як комплексну галузь права.

Однак деякі вчені (наприклад, *В. А. Василенко*) заперечують можливість доктринального конструювання комплексних галузей шляхом включення в них норм, які належать до різних правових систем (що відбувається у цьому разі). Проте це стосується лише позитивного права, тобто реально існуючих правових норм. Якщо ж розглядати, як зазначав професор *К. К. Сандровський*, такі норми як предмет наукового дослідження чи як навчальну дисципліну, то комплексний підхід є виправданим. Тож можна вважати, що міжнародне інформаційне право, в широкому сенсі, умовно складається з двох великих груп: норм міжнародного права і норм національного права (через норми, що входять до міжнародного приватного права).

Як комплексна галузь права МІП є саме сукупністю правових норм та принципів, а не системою. Тому точнішою у цьому разі є думка *І. Л. Бачило*, який розглядає інформаційне право як сукупність доктринальних положень юридичної науки, правових норм, норм міжнародного законодавства й правовідносин.

Як галузі права міжнародному інформаційному праву властиві свій особливий предмет та об'єкт правового регулювання, метод та принципи.

Об'єктом правового регулювання у цьому випадку є міжнародна інформація.

Предмет регулювання — основний визначальний критерій відмежування однієї галузі права від іншої. **Предметом** правового регулювання є правовідносини між суб'єктами міжнародної інформаційної сфери, тобто сфери створення, переробки, розповсюдження й споживання міжнародної інформації.

Предметом правового регулювання міжнародного інформаційного права можна вважати такі групи правовідносин:

- 1) між публічними особами в міжнародній інформаційній сфері (у двосторонньому й багатобічному порядку);

- 2) між публічними особами з приводу врегулювання міжнародної інформаційної сфери;
- 3) між публічними особами з приводу їхніх внутрішніх правових режимів, встановлених для національної інформаційної сфери, де поряд з публічними суб'єктами існують і приватні оператори;
- 4) між публічними й приватними особами на міжнародному рівні з приводу вироблення, переробки, поширення та споживання інформації;
- 5) між приватними особами в міжнародній інформаційній сфері.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що у міжнародній інформаційній системі, як і в деяких інших найбільш помітне переплетіння “публічного” і “приватного” рівнів відносин. Правовідносини, що починаються на “публічному” рівні, найчастіше реалізуються через приватноправові відносини, і навпаки, приватноправові інформаційні відносини можуть своїми проблемами чи масштабами так чи інакше “виходити” на “публічний” рівень.

Цивільно-правовий аспект інформаційних відносин пояснюється особливостями реалізації інформаційних прав та свобод (майнових прав та прав власності на інформаційні ресурси в інформаційній сфері тощо), а публічно-правовий — необхідністю забезпечення гарантій здійснення інформаційних прав і свобод, державними процесами формування та використання державних інформаційних ресурсів, створення механізмів інформаційної безпеки.

Під **методом** правового регулювання в інформаційному праві розуміють способи впливу на інформаційні правовідносини. У зв'язку з тим, що міжнародне інформаційне право є комплексною публічно-правовою галуззю права, йому притаманні різні методи як публічного, так і приватного права, залежно від виду та призначення інформації та характеру правовідносин, які регулюються. Такими методами є: *імперативний* (при створенні національних інформаційних ресурсів та національного інформаційного продукту; при встановленні національного режиму в інформаційній сфері як для резидентів, так і для нерезидентів; формуванні національного інформаційного потенціалу та національної інформаційної політики відносно міжнародної інформаційної сфери; при регулюванні інформаційних відносин у сфері інформаційної безпеки на міжнародному рівні та ін.) та *диспозитивний* (на рівні правочинів, угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики тощо).

Якщо проаналізувати предмет та метод міжнародного інформаційного права, то випливає, що воно є більш публічно-приватною галуззю, ніж приватно-публічною, оскільки з аналізу предмета правового регулювання можна дійти висновку про врегулювання міжнародним інформаційними правом у більшості випадків відносин з державою та іншими суб'єктами міжнародного публічного права, що є одним із головних критеріїв “публічно-правової” сторони права.

Це можна простежити на таких прикладах. З одного боку, інформаційні ресурси (запаси, засоби, можливості і джерела інформації) належать до стратегічно важливих ресурсів країни, які визначають роль і місце держави у світі та виступають показником національного багатства країни. Крім того, держави повинні стежити за міжнародними інформаційними потоками зі своєї території для уникнення конфліктів з іншими країнами у разі поширення неправдивих відомостей та ідей, що засуджуються міжнародною спільнотою. З другого боку, приватні оператори в інформаційній сфері вимагають захисту своїх прав від держав та міжнародних організацій, використовуючи усі системи їх примусових органів і засобів. При цьому метод міжнародного інформаційного права є також комплексним і публічно-приватним, про що свідчать як міжнародно-правові акти, так і національне законодавство.

Оскільки з інформацією пов'язані усі правовідносини, то не може бути жодних винятків для віднесення усіх видів суб'єктів права до сфери права інформаційного. Аналіз міжнародної інформаційної сфери та відповідних міжнародних документів (Резолюція ООН про інформацію на службі людству 1996 р.; Женевська конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 р.; Декларація ООН про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1982 р.; Декларація ЮНЕСКО про принципи супутникового зв'язку 1972 р.; Декларація ЮНЕСКО про основні принципи, які торкаються вкладу засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду і підбурювання до війни 1978 р.; Міжнародна конвенція електрозв'язку 1982 р. (діє в редакції 1991 р.); Конвенція про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами 1958 р.; Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р.; Принципи використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення, схвалені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 37/92 від

10 грудня 1982 р.; 2-й розділ заключного акта НБСЄ 1975 р.; тощо) дозволяє віднести до **суб'єктів** міжнародного інформаційного права держави, міжнародні організації, державоподібні утворення, народи та нації, що борються за своє самовизначення, юридичні та фізичні особи та їх об'єднання.

Таким чином, міжнародне інформаційне право можна визначити як:

Міжнародне інформаційне право — сукупність правових норм і принципів, які регулюють якісно однорідні суспільні відносини, що виникають в міжнародній інформаційній сфері.

1.4. Джерела міжнародного інформаційного права

Джерелами міжнародного інформаційного права є *міжнародні договори, міжнародні звичаї, статuti та акти міжнародних організацій у сфері інформації, рішення міжнародних судових установ*, а також у зв'язку з тим, що ця галузь права частково належить і до міжнародного приватного права, *національне законодавство та рішення національних судових і арбітражних установ* щодо правовідносин, ускладнених іноземним елементом.

Нормативні акти міжнародних організацій в інформаційній сфері умовно можна поділити на дві групи:

- повністю присвячені питанням регулювання міжнародної інформаційної сфери;
- частково присвячені питанням регулювання міжнародної інформаційної сфери.

До першої групи входять акти, які містять спеціальні принципи і норми щодо регулювання масової комунікації на міжнародному рівні, акти про засоби масової інформації, акти про формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачу тощо. До другої групи — міжнародні нормативні акти, які містять загальні принципи МП чи спеціальні принципи МІП, міжнародні нормативні акти про права і свободи людини, акти з міжнародного кримінального права, акти з міжнародного цивільного права та ін.

Нормативні акти національного законодавства також умовно поділяють на нормативні акти, які присвячені питанням інформаційного

законодавства (законодавство про інтелектуальну власність; законодавство про засоби масової інформації; законодавство про формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачу; законодавство про реалізацію права на пошук, отримання, передачу і використання інформації; законодавство про створення і застосування інформаційних систем, їх мереж, інших інформаційних технологій і засобів забезпечення тощо) та нормативні акти, які включають окремі інформаційно-правові норми (конституційне і адміністративне законодавство (в частині визначення компетенції органів державної влади з формування і використання державних інформаційних ресурсів); цивільне законодавство (в частині врахування особливостей інформації як об'єкта правового регулювання); кримінальне законодавство і законодавство про адміністративні правопорушення (в частині відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері); законодавство про працю (в частині нових норм і видів трудової діяльності в інформаційних мережах) тощо).

Розглянувши нормативні акти України в інформаційній сфері, можна зробити висновок, що із самого початку не було визначено єдиного предмета правового регулювання інформаційного законодавства взагалі. Тому розвиток і формування законодавства про інформаційну діяльність суспільства, його становлення відбувалося не як щось ціле, охоплюючи всі явища в комплексі, а лише окремими частинами, інститутами, об'єктами яких іноді були лише елементи інформаційних процесів, не пов'язаних між собою. Внаслідок цього його дія не виявляється синхронною і одночасною на всю сукупність відносин, що виникають у системі й нині. У зв'язку з цим потрібно розробити концепцію розвитку інформаційних відносин загалом і прийняти низку відповідних нормативних актів, які б відповідали міжнародним стандартам.

1.5. Принципи міжнародного інформаційного права

Встановлення будь-якого правового принципу припускає певне регулювання відповідних суспільних відносин.

У сучасному міжнародному праві існують норми, завдяки яким можна виділити й сформулювати основні міжнародно-правові принципи поширення інформації. Ці принципи є загальнообов'язковими для всіх держав.

Основним принципом поширення інформації у світі є принцип свободи інформації, який закріплено в багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Без здійснення цього принципу не може нормально розвиватися співробітництво між країнами в усіх сферах життєдіяльності.

Однак принцип свободи інформації не означає, що можна нічим не обмежувати міжнародні потоки інформації. Щодо принципу свободи інформації “міжнародно-правове регулювання” означає обмін інформацією на певних підставах, що випливають із взаємних зобов’язань держав.

Так, Ю. М. Колосов зауважує, що “...такі угоди не повинні суперечити основним началам міжнародного права. Навіть якби відповідно до угоди дозволялася інформація, що пропагує ідеї війни, мілітаризму, нацизму, національної і расової ненависті і ворожнечі між народами, а також інформація, що носить аморальний, підбурювальний характер чи іншим способом спрямована на втручання у внутрішнє життя інших держав, то така угода вважалася б протиправною і такою, що не має юридичної чинності”.

На МП, як на комплексну публічно-приватну галузь права розповсюджують свою дію всі загальні імперативні принципи міжнародного публічного права. Вони становлять особливу правову категорію, що характеризується загальністю дії як по території, так і у сфері регульованих відносин, обов’язковістю, що виступає критерієм законності щодо всіх інших принципів і норм, що має характер *jus cogens*.

У сфері міжнародного інформаційного права принципи МП набувають відповідного специфічного забарвлення. Наприклад, *принцип незастосування та погрози силою* стосовно міжнародної інформаційної сфери означає заборону розповсюдження ідей та пропаганди, ворожої іншим державам, які засуджуються міжнародним співтовариством і можуть призвести до міжнародних конфліктів; *принцип територіальної цілісності* в міжнародній інформаційній сфері виявляється в тому, що держави повинні уникати взаємних радіо- і телеперешкод, що досить часто трапляється у зв’язку з експлуатацією різного за технічним рівнем розвитку обладнання (сюди також можна віднести заборону розповсюдження ідей, які закликають до територіального сепаратизму); *принцип суверенної рівності держав* стосовно інформаційної сфери означає право держави проводити самостійну політику в інформаційній сфері; *принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави* полягає в тому, що, з одного боку,

держави, виходячи зі своїх власних інтересів, повинні сприяти поширенню інформації, з другого — держави вправі не допускати втручання іноземних засобів масової інформації та інших інформаційних структур у свої внутрішні справи (під цим розуміється поширення інформації, спеціально спрямованої на образу національних почуттів громадян, їхніх релігійних почуттів, на підрив сталих у тій чи іншій державі норм моралі, суспільного порядку і т. ін.).

Загальні принципи міжнародного права в міжнародній інформаційній сфері доповнюються низкою спеціальних принципів:

1. *Принцип (право держав на) здійснення чи санкціонування здійснення транскордонного радіомовлення і телевізійного мовлення.*
2. *Принцип (обов'язок держав) попередження і припинення розповсюдження ідей, які засуджуються міжнародним співтовариством.*
3. *Принцип (обов'язок держав) забезпечення вільного доступу населення до засобів масової інформації.*
4. *Принцип (право держав) протидії держав розповсюдженню на своїй території ідей, які заборонені міжнародною спільнотою і представляють собою загрозу державній безпеці, суспільному порядку, здоров'ю і моральності населення.*
5. *Принцип (право держав) розвитку державами своїх інформаційних інфраструктур для досягнення своїх політичних, економічних і культурних цілей.*
6. *Принцип (обов'язок) попередження і припинення використання засобів масової інформації для образливої чи ворожої іншим державам пропаганди і для втручання в їх внутрішні справи.*
7. *Принцип (обов'язок) заохочувати поширення прогресивних загальнодемократичних ідей.*
8. *Принцип (обов'язок) здійснення контролю за діяльністю національних органів ЗМІ, що поширюють ідеї та відомості за кордоном.*
9. *Принцип неприпустимості будь-якої дискримінації держав в отриманні доступу до відкритої інформації і до нових інформаційних і комунікаційних технологій.*
10. *Принцип співробітництва держав в інформаційній сфері.*

Уже саме існування спеціальних принципів свідчить про те, що міжнародне інформаційне право вже виділилося в окрему галузь права. Однак слід зауважити, що, на відміну від багатьох інших галузей

міжнародного публічного права, у міжнародному інформаційному праві немає єдиного міжнародно-правового акта, який би містив усі названі спеціальні принципи. Ці принципи закріплені у відповідних документах ГА ООН, ЮНЕСКО, ЄС, РЄ, ОБСЄ та інших організацій. У своїй більшості вони мають форму декларацій та резолюцій, тобто за сутністю являються рекомендаційними. Проте, зважаючи на важливість їх дотримання для мирного співіснування держав, більшість країн все ж таки намагаються дотримуватися спеціальних принципів міжнародного інформаційного права.

1.6. Співвідношення міжнародного інформаційного права та національного інформаційного права

У міжнародних інформаційних відносинах простежуються тенденції взаємопроникнення міжнародного і національного права, посилення впливу міжнародного інформаційного права на національні системи регулювання інформаційних відносин.

Складність питання про співвідношення МІП та національного права полягає в тому, що МІП представляє собою комплексну публічно-приватну галузь.

Виходячи з того, що МІП є саме публічно-приватною галуззю, увагу потрібно акцентувати передусім на співвідношенні міжнародного публічного та національного права у міжнародній інформаційній сфері. Як відомо, в доктрині міжнародного публічного права є дві теорії – дуалістична та моністична, в межах яких існують різні концепції співвідношення: про існування двох окремих, незалежних одна від одної національної та міжнародної правових систем, які виключають верховенство однієї над іншою (дуалістична теорія); про примат внутрішньодержавного права над міжнародним (моністична); про примат міжнародного права над внутрішньодержавним (моністична); про верховенство кожної з двох систем у власній царині з урахуванням їхніх складних взаємин (теорія координації) і про існування двох самостійних, рівноправних, взаємозалежних міжнародної та внутрішньодержавної правових систем (соціалістична дуалістична).

Аналіз теорії і практики як нових демократичних держав, так і держав з усталеними демократичними правовими принципами свідчить про те, що у вирішенні питання про співвідношення норм національного та міжнародного права їхні засоби є різноманітні-

ми. На сучасному етапі більшість держав об'єднує прагнення на конституційному рівні вирішити питання узгодження таких норм за обов'язкового і добросовісного дотримання взятих ними на себе міжнародно-правових зобов'язань. Більшість держав у своєму законодавстві та судовій практиці не порушує питання про примат міжнародного права над національним — або навпаки. Найчастіше конституція як основний закон країни шляхом відсилання та інкорпорації залучає звичаєве міжнародне право як право тривалого усталеного застосування багатьма державами, або загальноновизнані принципи та норми міжнародного права, або ж настанови міжнародних договорів держави у правову систему країни як її складову. Тобто розглядає такий правовий масив як національне законодавство. При цьому так само в конституціях більшості держав закріплено положення про те, що конституція має перевагу над будь-якими іншими національними законами і нормами у сфері її дії. У цьому документі поширеним є визнання пріоритету норм міжнародних договорів, укладених відповідно до вимог національного права та інкорпорованих у нього, над нормами закону. Як частина національного права норми міжнародного права обов'язкові до виконання національними державними установами, в тому числі й національними судами.

Крім міжнародних угод у процесі регулювання процесів у міжнародній інформаційній сфері важливу роль відіграють внутрішньо-державні акти, оскільки МПП містить і норми міжнародного приватного права. У багатьох державах прийняті спеціальні правові акти у цій сфері, що, звичайно, ґрунтуються на положеннях міжнародних конвенцій і доповнюють їх.

Національну нормативну базу інформаційного права становить інформаційне законодавство, яке представлено сукупністю нормативних правових актів і окремих норм права, спрямованих на врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Принципи національного інформаційного права ґрунтуються на конституційних нормах, присвячених інформаційним правам і свободам та їх гарантіям. Конституційні норми, в свою чергу, опираються на ті міжнародні зобов'язання (у цьому випадку принципи міжнародного інформаційного права), які взяла на себе держава. Крім того, принципи базуються на основі юридичних якостей інформації.

Питання для самоконтролю

1. Що означає термін “міжнародна інформація”?
2. Які складові входять до поняття міжнародної інформації?
3. Що означає термін “масова інформація”?
4. Як розвивалось міжнародне інформаційне право?
5. Що є предметом правового регулювання міжнародного інформаційного права?
6. Які бувають закриті джерела міжнародної інформації?
7. Які міжнародні договори в міжнародній інформаційній сфері ви знаєте?
8. Які принципи міжнародного інформаційного права ви можете назвати?

Список використаної літератури

1. *Цивільний кодекс України* /<http://www.rada.gov.ua>
2. *Закон України “Про інформацію”* від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48.
3. *Концепція формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав 1996 р.* /<http://www.rada.gov.ua>
4. *Алексеев С. С.* Восхождение к праву. Поиски и решения. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: НОРМА, 2002.
5. *Алексеев С. С.* Право: Азбука — Теория — Философия: опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999.
6. *Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А.* Информационное право: Учебник. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001.
7. *Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожний О. В.* Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. — К.: Либідь, 2002.
8. *Городецька О. М.* Міжнародна інформація: Навч. посіб. для вищ. навч. закл. — К.: МІЛП, 2001.
9. *Ермишина Е. В.* Международный обмен информацией: Правовые аспекты. — М., 1989.
10. *Копылов В. А.* Информационное право: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2003.
11. *Котюк В. О.* Теорія права: Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. фак. вузів. — К.: Вентурі, 1996.

12. *Кохановська О.* Особливості правового регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням інформаційних систем // *Право України.* — 1998. — № 4. — С. 50–53.
13. *Кудряшов С. М.* Действие общих принципов международного права в информационной сфере // *Право и политика.* — 2001. — № 6. — С. 51–55.
14. *Макаренко Є. А.* Інформаційна політика Європейського Союзу. — К., 2000.
15. *Международное право: Учебник / Отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова.* — М., 2000.
16. *Международное публичное право: Учебник / Под ред. К. А. Бекяшева.* — М., 1998.
17. *Общая теория права: Учеб. для юрид. вузов / Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев и др.; Под общ. ред. А. С. Пиголкина.* — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1995.
18. *Расолов М. М.* Информационное право: Учеб. пособие. — М., 1999.
19. *Сандровский К. К.* Международное таможенное право: Учебник. — 3-е изд., стереотип. — К.: О-во “Знания”, 2002.
20. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підручник. — Х.: Консум, 2000.
21. *Смылова Т. М.* Международное информационное право: Метод. материалы к междисциплинар. спецкурсу. — М.: СТЭНСИ, 2002.
22. *Шумилов В. М.* Международное экономическое право. — 3-е изд., перераб. и доп. — Ростов н/Д, 2003.

- 2.1. Виникнення концепції Нового міжнародного інформаційного порядку.
- 2.2. Перехід до нового типу суспільства — інформаційного.
- 2.3. Основні ознаки інформаційного суспільства.
- 2.4. Правова регламентація подальшого розвитку інформаційного суспільства.
- 2.5. Україна та інформаційне суспільство.

2.1. Виникнення концепції Нового міжнародного інформаційного порядку

Сучасна міжнародна система інформації характеризується глибокою незбалансованістю між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Ця незбалансованість пояснюється тим фактом, що розвинені країни тримають у своїх руках майже весь потік інформації від початку і до кінця. Це панування торкається всього комплексу міжнародної сучасної системи комунікацій, тобто агентств друку, радіо і телебачення, кінематографії, журналів, книг і багатотиражних ілюстрованих видань, банків даних і рекламних агентств. При цьому країни, що розвиваються, страждають від нестачі устаткування, відсталості в технічному і технологічному відношенні, і тому є не конкурентоспроможними в комунікаційній сфері стосовно розвинених країн.

Ця незбалансованість, природно, привела до думки про глибокий перегляд сучасної міжнародної системи інформації і про необхідність встановлення нового всесвітнього порядку в галузі інформації, який, являючись одним із численних аспектів необхідної зміни положення в світі, має за свою основну мету надання допомоги проведенню інших реформ, встановленню нових міжнародних порядків, справед-

ливіших і більш відповідних інтересам всього людського співтовариства.

Право на комунікацію, в основі своїй, пов'язане з іншими правами, стосується не лише окремої особи, а й груп народів і суспільств. Воно має знайти відповідне місце в міжнародному плані, у відносинах між державами, народами, суспільствами і культурами. Крім того, право на комунікацію повинно гарантувати не тільки право на отримання інформації, а й так само (як висновок з цього) і право інформувати, доповнювати скорочену інформацію та виправляти невірогідну інформацію.

Незбалансованість виявляється в багатьох сферах, зокрема: у політичній, юридичній і техніко-фінансовій.

Бурхливе зростання впливу міжнародних засобів масової інформації і науково-технічний прогрес у галузі інформації і комунікації усе більше поглиблюють прірву між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Крім того, західні ЗМІ виступають проти будь-якого регулювання поширення інформації за змістом, спираючись на принцип "необмеженої свободи інформації", що в результаті нерідко призводить до перекручування реального положення справ шляхом застосування певних методів: наголошення на подіях, що не відіграють особливої ролі для держав, що розвиваються; об'єднання розрізаних фактів і представлення їх як єдиного цілого так, щоб зробити правильний висновок; оцінювання подій як небезпечних для інтересів провідних держав; просте замовчування фактів і т. ін.

Тому концепція Нового міжнародного інформаційного порядку (НМІП) зародилася як один з аспектів концепції нового міжнародного економічного порядку (НМЕП), прийнятого в 1974 р. Відокремлення НМІП не послабило його зв'язків з питаннями економічного розвитку, оскільки матеріальна база є необхідним чинником становлення національних засобів інформації, так само як рівень розвитку інформаційної структури багато в чому впливає на ефективність економічного розвитку держави.

Концепція нового міжнародного інформаційного порядку (НМІП) висувалася рухом позаблокових країн упродовж 1973–1976 рр. На симпозиумі спеціалістів з питань інформації і на п'ятій зустрічі глав держав і урядів цих країн в Коломбо були дані загальні визначення концепції НМІП. У цій програмі розглядалися проблеми диспропорції міжнародних інформаційних потоків, справедливого розподілу прибутків транснаціональних інформаційних корпорацій.

Основне завдання НМП — забезпечення використання інформації в інтересах миру, співробітництва і розвитку всіх народів на основі більш збалансованих інформаційних обмінів між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, забезпечення чесного і справедливого характеру переданої інформації, надання допомоги країнам, що розвиваються, у справі розвитку власних систем інформації.

З огляду на значення інформації для країн, що розвиваються, держави запропонували кваліфікувати інформацію як “соціальне благо” і “міжнародний ресурс”. При цьому йдеться не лише про економічну, наукову, технічну інформацію, що має безпосереднє відношення до держав, що розвиваються, а й про масову інформацію, доступ до якої на теперішній час є дуже обмеженим. Однак дослідники розвинених країн світу пропонують інше визначення інформації, а саме: кваліфікувати її як “товар”, до обміну яким застосовуються принципи ринкової економіки.

Слід зауважити, що саме ринкові принципи в міжнародному обміні інформацією, орієнтація засобів масової інформації розвинених країн на товар-сенсацію, на ринковий попит, а також прагнення заволодіти ринками збуту інформаційної продукції і створили такий стан, коли потрібно встановити новий інформаційний порядок.

Зв'язок між розвитком НМЕП і НМП зафіксовано у таких міжнародних документах: Декларації ООН про проголошення нового міжнародного економічного порядку (резолюція Генеральної Асамблеї 3201/XXIX 1974 р.) і в Хартії економічних прав і обов'язків держав (резолюція 3281/XXIX 1974 р.). У документах, що становлять юридичну основу НМЕП, відзначена необхідність поглиблення співробітництва в культурній сфері для економічного розвитку держав.

У документі Конференції ООН з технічного співробітництва між країнами, що розвиваються (1978 р.), — Плані розвитку і здійснення технічного співробітництва між країнами, що розвиваються, — наголошується на значенні зміцнення регіональних систем інформації для технічного співробітництва між державами, що розвиваються.

Взаємозалежність економічних та інформаційних структур дає можливість застосувати до інформаційних відносин принципи, зафіксовані, зокрема, в Декларації ООН про встановлення нового міжнародного економічного порядку (1974 р.).

Основними аспектами проблеми встановлення нового міжнародного інформаційного порядку є: перший — політико-юридичний, тобто розробка і прийняття відповідних міжнародно-правових

принципів і норм, на основі яких ґрунтуватимуться міжнародні інформаційні обміни; другий — економіко-технічний, що полягає у створенні всесвітньої системи комунікацій, яка надасть можливість усім народам на рівноправній і справедливій основі користуватися її вигодами.

Обидва ці аспекти взаємозалежні, і встановлення НМІП не може проводитися відокремлено один від одного.

Створення НМІП вимагало юридичного вирішення цілої низки важливих питань у сфері інформації і комунікацій, серед яких можна виділити наступні: 1) подальша розробка принципів поширення інформації в міжнародному плані; 2) співробітництво держав у сфері інформаційних обмінів; 3) міжнародне співробітництво в підготовці журналістських кадрів і технічних фахівців у сфері комунікацій; 4) проблеми регулювання супутникового зв'язку і безпосереднього телемовлення; 5) співробітництво в розробці, передачі й обміні технологією у сфері комунікацій; 6) вироблення угод, що стосуються технічних аспектів з передачі інформації (радіочастоти, розподіл ділянок геостационарної орбіти); 7) фінансові питання, що стосуються тарифів і виплат за передачу і користування інформацією; 8) охорона прав журналістів і розробка кодексів їхньої поведінки; 9) створення нових незалежних інформаційних агентств та ін.

Автори концепції НМІП фактично вимагали рішучого усунення існуючої практики “інформаційного імперіалізму” і неоколоніалізму, ліквідації дискримінації, диктату й іноземного панування в інформаційно-культурній сфері.

У міжнародно-правовому відношенні НМІП є частиною концепції країн, що розвиваються, яка отримала назву “право на розвиток” — комплексу міжнародних політико-правових принципів і норм, що сполучають у собі основні вимоги держав, що розвиваються, по перебудові всієї системи міжнародних відносин і створення для цього відповідних міжнародно-правових норм.

На сьогоднішній день існують уже визначені принципи, що у своїй сукупності й становлять принципи НМІП.

На VI Конференції глав держав чи урядів країн, що не приєдналися (Гавана, 1979 р.), була прийнята резолюція, відповідно до якої принципами НМІП є:

- незалежність, суверенітет і територіальна цілісність держав, невтручання у внутрішні справи держав;
- право кожної держави розвивати власну систему інформації;

- право кожної держави використовувати власні засоби інформації для інформування світової громадськості про свої інтереси і сподівання;
- право кожного народу на швидку, об'єктивну і повну інформацію;
- рівність у міжнародному інформаційному обміні, відповідальність різних суб'єктів процесу інформації за її об'єктивність, вірогідність та інформативність;
- право кожної держави боротися в рамках своєї конституції проти поширення невірогідної і перекрученої інформації, здатної стати на перешкоді розвитку добросусідських відносин між народами.

На IV зустрічі Міждержавної ради держав, що не приєдналися, в галузі координації інформації (Багдаді, 1980 р.) була прийнята резолюція, в якій також перелічувалися принципи НМІП.

Принципи НМІП, сформульовані в зазначених резолюціях, не можна, звичайно, вважати вичерпними. Однак вони дають уявлення про сутність і цілі нового міжнародного інформаційного порядку.

Слід наголосити, що занадто рано говорити про ці принципи, як про зовсім чітку, сформовану концепцію. Існують серйозні розбіжності між різними групами країн у розумінні сутності цього порядку. Головним критерієм для створення цих принципів є їх відповідність основним принципам міжнародного права.

В основі суперечностей, що існують між державами щодо нового міжнародного порядку, можна виокремити два взаємозалежних головних аспекти.

Перший аспект — політико-правовий. Він стосується насамперед змісту інформації, тому що боротьба держав за чи проти регулювання поширення інформації в міжнародному плані ґрунтується на прагненні домогтися поширення інформації, що відповідає їхнім потребам.

Другий аспект — економічний. Під ним варто розуміти ті вигоди, які можуть отримати держави від технічного прогресу в сфері інформації і комунікації.

Кожна група держав, природно, прагне до того, щоб існуючий інформаційний порядок відповідав їхнім інтересам. Тому відношення провідних західних держав до НМІП, звичайно, негативне, що підтвердила “Таллуарська декларація”. Головним положенням її було заперечення якого-небудь регулювання змісту розповсюджуваної

інформації під тим приводом, що таке регулювання є порушенням принципу свободи інформації.

Особливе місце у встановленні НМІП посідає прийнята в 1978 р. на 20-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО “Декларація про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації в зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини й у боротьбу проти расизму й апартеїду і підбурювання до війни”. У Декларації дано розгорнуту структуру НМІП, викладено принципи, на яких він має ґрунтуватися. У ній відбито сподівання країн, що розвиваються, “відносно нового, більш справедливого й ефективного міжнародного порядку в галузі інформації та комунікації”.

Декларація містить низку основних принципів поширення інформації: заборона пропаганди війни, людиноненавистницьких теорій, помилкової інформації (ст. I, II, III).

Серйозна увага приділена в Декларації питанням збалансованості інформації, а також взаємозв'язку нового міжнародного інформаційного порядку і нового міжнародного економічного порядку (ст. VI).

Хоча Декларація носить лише рекомендаційний характер, її значення не можна недооцінювати, оскільки це перший розгорнутий і загальновизнаний міжнародний документ із проблем інформації.

У наступні роки ООН прийняла ще низку документів, які мають безпосереднє відношення до встановлення НМІП.

Наприкінці 70-х — на початку 80-х років продовжувалася активна робота з розробки концепції і встановлення нового міжнародного інформаційного порядку, що проводиться по лінії ЮНЕСКО і держав, які не приєдналися.

У 1979 р. в заключній доповіді Міжнародної комісії з вивчення проблем комунікації ЮНЕСКО, з якою виступив Ш. Макбрайд, було проаналізовано широкий спектр проблем, пов'язаних з інформацією. Він зазначив диспропорцію в розподілі засобів інформації у світі й необхідність її ліквідації, висловився за усунення монополії західних агентств на поширення інформації. У доповіді також йшлося про те, що “ефективні правові міри мають спрямовуватися на: а) обмеження процесу концентрації і монополізації; б) визначення сфери дії транснаціональних корпорацій для того, щоб вони відповідали конкретним критеріям і умовам, зумовленим національним законодавством і політикою у сфері розвитку”.

Доповідь викликала різко негативну реакцію розвинених країн. Їхніми зусиллями в остаточному тексті доповіді, переданому для

схвалення Генеральної конференції ЮНЕСКО, були зроблені певні зміни. Незважаючи на це, документ набув великого значення і популярності та зробив значний внесок у справу встановлення нового міжнародного інформаційного порядку.

У грудні 1982 р. було проведено 4-ту позачергову сесію Генеральної конференції ЮНЕСКО, на якій прийнято “Велику програму III – комунікація на службі людини”. Ця програма спрямовувалася на “підсилення бази, на якій може бути встановлений новий світовий інформаційний і комунікаційний порядок, який сприяє вільному і більш збалансованому поширенню інформації”.

Першочергову роль у забезпеченні розвитку НМІП відіграла розробка і проведення незалежної національної і регіональної інформаційної політики. Прагнення проводити таку політику і досягти незалежності в процесі розвитку інформаційних структур втілювалося в концепції “опори на власні сили”, метою якої є досягнення самозабезпечення держав в галузі інформації. Самозабезпечення для країн, що розвиваються, становить вищу форму участі в міжнародному обміні інформацією.

За сприяння ЮНЕСКО були створені регіональні інформаційні об’єднання країн, що розвиваються: Панафриканське агентство (ПАНА), Організація інформаційних агентств країн Азії і Тихого океану (ОАНА), Карибське інформаційне агентство (КАНА), Федерація арабських інформаційних агентств (ФАНА) і безліч інших міжнародних інформаційних об’єднань.

Декларацією ЮНЕСКО “Новий міжнародний інформаційний порядок” проголошувався напрям “*Регулювання міжнародних інформаційних потоків з метою усунення диспропорцій в інформаційному обміні*”. Однак, отримавши серйозну протидію з боку США та Великої Британії, він був призупинений на світовому рівні, але продовжується на регіональному (через регіональні представництва та інформаційні місії, Департамент економічної та соціальної інформації та політичного аналізу, Економічну та Соціальну Раду – ЕКОСОС).

Узагалі західні держави рішуче виступили проти створення НМІП, тому, врешті-решт, ООН проголосила програму Сприяння “вільному потоку інформації” та усуненню перешкод вільній конкуренції на світовому ринку інформаційних послуг. Цю програму на вимогу США та Великої Британії було висунуто на заміну декларації “Новий інформаційний порядок”. Документ передбачає зняття обме-

жень діяльності ТНК на міжнародному рівні (однак це не передбачає відміну таких обмежень на національному та регіональному ринку, що нині широко використовується в Європі), забезпечення вільної конкуренції на ринку інформації.

2.2. Перехід до нового типу суспільства — інформаційного

Рух до інформаційного суспільства — спільна тенденція для розвинених країн і країн, що розвиваються.

Поняття “інформаційне суспільство” з’явилося у другій половині 60-х років. Разом з ним використовувалися такі терміни, як “техно-ронне суспільство”, “суспільство знання”, “постіндустріальне суспільство”. Уявлення про інформаційне суспільство пов’язані також з концепцією “трьох хвиль” *А. Тоффлера*.

Уперше термін “інформаційне суспільство” було використано в 1966 р. у доповіді групи японських учених з наукових, технічних і економічних досліджень, в якій стверджувалося, що інформаційне суспільство є суспільством, в якому вдосталь високоякісної інформації, яка має всі необхідні кошти для її розподілу. У ті роки на Заході вважали, що основою формування інформаційного суспільства є розвиток обчислювальної та інформаційної техніки; інформація набуває глобального характеру; на рух інформаційних потоків вже істотно не впливають державні кордони і різні бар’єри, зрештою, спроби обмежити вільне поширення інформації шкодить тій стороні, яка прагне внести такого роду обмеження; значно виросли можливості збирання, обробки, зберігання, передачі інформації, доступу до неї; зростає вплив інформації на розвиток різних сфер людської діяльності; заглиблюється процес децентралізації суспільства; відбувається перехід до нових форм зайнятості; йде процес формування нових трудових ресурсів за рахунок збільшення кількості зайнятих в інформаційній індустрії.

Першими теорію постіндустріального суспільства розробляли американські соціологи і політологи *Д. Белл, З. Бжезінський, О. Тоффлер*, а також французькі вчені *А. Турен, Ж. Фурастьє* та ін.

Починаючи з другої половини 60-х років ХХ ст. в деяких розвинених країнах почала поширюватися концепція *інформаційного суспільства* як модифікація концепцій постіндустріального суспільства.

Становлення інформаційних товариств зумовлене двома взаємопов'язаними причинами: довгостроковими тенденціями економічного розвитку і технологічним поступом.

В інформаційному суспільстві виокремлюють кілька етапів розвитку. Розгляньмо їх.

Перший етап розпочинається в 50-х роках зі створення великих обчислювальних машин, орієнтованих на вирішення складних технічних задач, насамперед в оборонній сфері.

Другий етап пов'язаний з появою і масовим використанням персональних комп'ютерів. У 1971 р. з'явилася перша мікросхема, а в 1974 р. на ринок вийшов попередник персонального комп'ютера. До 1960 р. в усьому світі використовувалося не більш як 7 тис. комп'ютерів. Історичний перелом наступив лише у 1993 р., коли вперше обсяг виробництва персональних комп'ютерів перевершив обсяг виробництва легкових автомобілів і досяг 35,4 млн шт. Рік по тому цей обсяг зріс на 27 % і перевищив 48 млн шт., а до 1995 р. збільшився ще на 25 % і наблизився до 60 млн. На сьогоднішній день у деяких країнах, наприклад США, персональних комп'ютерів виробляється і продається вже більше, ніж телевізорів, і ця тенденція має властивість до поширення.

Третій етап почався в 1990 р. з “відкриттям” глобальної інформаційної мережі Інтернет — етап інформаційних комунікацій і мереж.

Слід зауважити, що феноменальне зростання виробництва засобів обчислювальної техніки само собою не стало основною умовою переходу від індустріального суспільства до інформаційного. До останнього часу комп'ютери працювали в основному ізольовано, однак тепер для ефективного використання різноманітної інформації відбувається їх об'єднання один з одним за допомогою телекомунікаційної інфраструктури. Такий якісний перехід можна порівняти з переходом від аграрного суспільства до індустріального.

Телекомунікації — технічні засоби, які використовуються для формування, обробки, передачі чи прийому знаків, сигналів, письмового тексту, зображень, звуків по дротовій, радіо, оптичній та інших електромагнітних системах.

Нині термін “інформаційне суспільство” широко застосовується у лексиці закордонних політичних діячів різного рівня. Саме з ним пов'язують майбутнє своїх країн багато керівників. Найчіткіше

це виявилось в діяльності адміністрації президента США (національна інформаційна інфраструктура), Ради Європи (інформаційне суспільство), Канади, Великої Британії (інформаційна магістраль). Не відстають у розробці відповідних програм і концепцій розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій (ІТТ) інші держави Європейського співтовариства, азіатські країни.

У 1987 р. Європейська комісія випустила Зелену книгу з телекомунікацій, в якій зазначалося, що телекомунікаційні мережі становлять “нервову систему” сучасного економічного і соціального життя. У 1988 р. Національна адміністрація США з телекомунікацій і інформації опублікувала доповідь — “NTIA Telecom 2000 report”, в якій наголошувалося, що телекомунікаційна та інформаційна інфраструктури життєво важливі для підтримки дієздатності американської і світової економіки. Уперше поняття “інформаційна супермагістраль” було використано віце-президентом США А. Гором у 1993 р.

Наступного року на конференції Міжнародного союзу зв’язку А. Гор уже говорив про глобальну інформаційну інфраструктуру. Державні органи провідних країн дотримуються надзвичайно активної позиції у справі формування інформаційного суспільства. Тому актуальність вивчення їх досвіду, вироблення комплексу рекомендацій для України не викликає сумнівів.

За останнє десятиліття у зв’язку з намаганням прискорити темпи входження України до Європейського союзу, а відтак до числа розвинених країн, до теми інформаційного суспільства неодноразово зверталися і вітчизняні вчені, ними запропоновано кілька визначень інформаційного суспільства.

Вплив інформаційного суспільства на культуру виявляється в масштабних змінах культури виробництва, бізнесу, організації роботи, дозвілля, споживання. Ці зміни зумовлені швидким процесом об’єктивізації інформації і знань, можливостями їх передачі у вигляді технологій через телекомунікації широким верствам населення, а також виникненням нових видів діяльності, заснованих на використанні знань.

Поступово відбувається лібералізація правил регулювання інформаційного і телекомунікаційного ринків, змінюється інформаційне законодавство, підвищується роль державного регулювання і міжнародної співпраці.

2.3. Основні ознаки інформаційного суспільства

Однозначного, повного і точного визначення інформаційного суспільства до цього часу поки ще не існує. Досить часто цей термін намагаються дати через призму характерних ознак того, під чим розуміють це явище.

О. А. Фінько і Ю. М. Нестеров описують інформаційне суспільство як суспільство, в якому: персональний комп'ютер, підключений до транскордонних інформаційних мереж, входить у кожний будинок; кожний член суспільства має можливість своєчасно отримувати через транскордонні інформаційні мережі повну й вірогідну інформацію різноманітного виду і призначення з будь-якої держави, перебуваючи при цьому практично в будь-якій точці географічного простору; надається можливість оперативної комунікації як кожного члена суспільства з будь-ким, так і державними, і суспільними структурами незалежно від місцезнаходження на земній кулі; зникають географічні та геополітичні кордони держав у межах інформаційних мереж, відбувається "зіткнення" інформаційного законодавства країн, виникає необхідність гармонізації законодавства; з'являються нові форми діяльності з використанням інформаційних мереж: робота, творчість, виховання, освіта, медицина.

На думку *Г. Л. Смоляна і Д. С. Черешкина* до основних ознак інформаційного суспільства належать: формування єдиного світового інформаційного простору і поглиблення процесів інформаційної та економічної інтеграції країн і народів; створення ринку інформації та знань як чинників виробництва на додаток до ринків природних ресурсів праці й капіталу та перехід інформаційних ресурсів суспільства в реальні ресурси соціально-економічного розвитку за рахунок розширення доступу до них; підвищення значущості проблем забезпечення інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави та створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, поширення і використання інформації.

Відповідно до концепції *З. Бжезінського, Д. Белла, О. Тоффлера*, підтримуваної й іншими закордонними вченими, інформаційне суспільство – різновид постіндустріального суспільства. Розглядаючи суспільний розвиток як "зміну стадій", прихильники цієї концепції інформаційного суспільства пов'язують його становлення з домінуванням "четвертого", інформаційного сектору економіки, що йде за сільським господарством, промисловістю та економікою послуг. При

цьому вони стверджують, що капітал і праця, як основа індустріального суспільства, поступаються місцем інформації і знанням в інформаційному суспільстві.

Інформаційне суспільство — суспільство особливе, не відоме історії. **Основні особливості та характеристики інформаційного суспільства:**

- наявність інформаційної інфраструктури, що складається з трансграничних інформаційно-телекомунікаційних мереж і розподілених у них інформаційних ресурсів як запасів знань;
- масове застосування персональних комп'ютерів, підключених до трансграничних інформаційно-телекомунікаційних мереж (ТІТМ). Саме масове, інакше це не суспільство, а сукупність окремих його членів;
- підготовленість членів суспільства до роботи на персональних комп'ютерах і в трансграничних інформаційно-телекомунікаційних мережах;
- нові форми і види діяльності в ТІТМ чи у віртуальному просторі (повсякденна трудова діяльність у мережах, купівля-продаж товарів і послуг, зв'язок і комунікація, відпочинок і розвага, медичне обслуговування і т. ін.);
- можливість кожного практично миттєво отримувати з ТІТМ повну, точну і вірогідну інформацію;
- практично миттєва комунікація кожного члена суспільства з іншим членом суспільства, кожного з усіма й усіх з кожним (наприклад, “чати” по інтересах в Інтернеті);
- трансформація діяльності засобів масової інформації (ЗМІ), інтеграція ЗМІ і ТІТМ, створення єдиного середовища поширення масової інформації — мультимедія;
- відсутність географічних і геополітичних кордонів держав — учасниць ТІТМ, “зіткнення” і “ламання” національних законодавств країн у цих мережах, становлення нового міжнародного інформаційного права і законодавства.

Цей список далеко не остаточний, згодом до нього можуть долучатися й інші ознаки, що характеризують інформаційне суспільство. З цього переліку випливає, що **головними характеристиками** інформаційного суспільства є:

- інформація використовується як економічний ресурс з метою підвищення ефективності, стимулювання інновацій, підвищення конкурентоспроможності;

- інформація стає предметом масового споживання населенням;
- відбувається інтенсивне формування інформаційного сектору економіки, який зростає швидшими темпами, ніж інші сектори.

Таким чином, визначити поняття “інформаційне суспільство” можна, як мінімум, трьома способами:

1. Назвати характеристики, властиві для цього типу суспільства:

Інформаційне суспільство — це створення значних інформаційних ресурсів; виробництво, зберігання, поширення і передавання як аудіовізуальної продукції, так і ділової й розважальної інформації стає найважливішою складовою економіки; формування інформаційної індустрії, яка включає в себе комп’ютерну і телекомунікаційну промисловість, розробників аудіовізуального змісту і програмного забезпечення, виробників елементної бази і побутової електроніки, мультимедійну промисловість тощо; громадяни мають технічні та правові можливості доступу до різноманітних джерел інформації.

Перелік цих характеристик можна продовжувати залежно від глибини розуміння сутності інформаційного суспільства. Повний і вичерпний список скласти неможливо, оскільки життя постійно вносить свої корективи.

2. Можна піти від “абстрактного до конкретного”, вказавши, що:

Інформаційне суспільство — це наступний рівень в історичному розвитку людства по ланцюгу “аграрне — індустріальне — пост-індустріальне” суспільство; пов’язати становлення інформаційного суспільства з реалізацією концепції стійкого розвитку або з втіленням ідей Вернадського про розвиток ноосфери.

3. Визначити це суспільство як:

Інформаційне суспільство — наступний рівень або стадія розвитку людства, на якому домінуючим об’єктом виробництва і споживання стають інформаційні продукти і послуги.

Потрібно брати до уваги й позицію, що заперечує прогресивність і бажаність переходу до інформаційного суспільства і яка ґрунтується на

недовірі до того, що технології можуть поліпшити життя людини і функціонування соціальних структур. У зв'язку з цим варто зауважити, що технологія сама собою лише частково визначає характер її використання, який переважно залежить від розвитку суспільства, його економіки, демократичності соціального механізму, рівня освіти та інших соціальних чинників. Водночас відставання законодавчого забезпечення прав людини на інформацію, недоторканність особистого життя, збереження персональних даних, обмеження на концентрацію засобів масової інформації і комунікації може реально призвести і в деяких випадках призводить до маніпуляції масовою свідомістю, контролю за особистістю з боку або державних, або кримінальних структур. Особливе занепокоєння викликає уразливість інформаційних і телекомунікаційних систем, що забезпечують функціонування енергетики, авіатранспорту, міського господарства та інших життєво важливих об'єктів.

2.4. Правова регламентація подальшого розвитку інформаційного суспільства

Створення концепції інформаційного суспільства є необхідністю, засобом підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках, надання своїм громадянам можливості отримати освіту та працевлаштуватися у сучасному інформаційному світі. Програми та концепції кожної держави розраховані лише на ті елементи інформаційної індустрії, на які держава може впливати, хоча ця сфера майже цілком зосереджена у приватному секторі, який і ризикує своїми капіталами. При цьому головне завдання держави — створити сприятливі умови для залучення капіталів до інформаційної галузі для подальшої розбудови інформаційного суспільства.

Підходи до побудови інформаційного суспільства значно відрізняються. Наприклад, у США увага акцентується на технологічних аспектах, у Європі — на соціальних вимірах.

Уряд США зробив пріоритетом своєї політики розвиток інформаційної інфраструктури. Відомою ініціативою, яка реалізується у США з 1993 р., є “Національна інформаційна інфраструктура: план дій”. Згідно з цією ініціативою визнається, що інформаційну інфраструктуру створює переважно приватний сектор, при цьому держава повинна відігравати істотну роль для забезпечення усіх американців інформаційними ресурсами за доступними цінами.

У Канаді концепцію національного суспільства розглядають як засіб збереження культурної ідентичності перед загрозою інформаційної експансії США і засіб входження до економіки наступного століття.

Значних успіхів досягла Велика Британія, яка послідовно проводить політику надання інформації і послуг громадянам з боку держави через Інтернет. Так, державна інформаційна служба країни забезпечує доступ до більш як 300 державних організацій.

Практично кожна з країн Європи має програму, присвячену формуванню національної політики в справі побудови інформаційного суспільства, причому ця політика сприймається не як данина моді, а як імператив, невиконання якого призводить до втрати конкурентоспроможності всієї країни, порівняльним зниженням рівня життя, втрати темпів розвитку і відкидання з передових економічних, торгових, технологічних позицій.

Однак найшвидшими темпами ринок інформаційних технологій розвивається в азіатських країнах — Республіці Корея, Тайвані, Гонконгу, Японії та Сінгапурі.

Проблемі розвитку інформаційного суспільства дедалі більше уваги приділяють ООН загалом і такий її специфічний підрозділ, як ЮНЕСКО. Ситуація, що склалася на межі 70–80-х років, поставила цю міжнародну організацію перед необхідністю глибше проаналізувати перебіг інформаційних процесів у світі, а також наслідки їхнього впливу на національні культури. Поступово питання про засоби масової комунікації набуло рис глобального і стало одним із головних напрямів діяльності ЮНЕСКО. На порядку денному цієї організації постало питання про модель нового міжнародного інформаційного порядку.

Визначальним внеском у концептуальні засади та програми розбудови нового інформаційного середовища стали напрацювання світового саміту “великої вісімки” 2000 р. (Окінава), світового саміту, що проходив у Женеві (Швейцарія, грудень 2003 р.), конференцій ЮНЕСКО, що відбулися в Майнці (Німеччина, 2003 р.) та Парижі (Франція, 2003 р.), саміту ЮНІДО, що пройшов у Будапешті (Угорщина, 2003 р.), саміту з проблем розбудови інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях (Туніс, 2005 р.).

Глобалізація міжнародного суспільства — це економічний, фінансовий, а також і науково-технічний процес, нові інформаційні технології якого оплутують увесь світ мережею, яка є настільки ж щільною, як і гнучкою. Цей процес можна назвати й культурним.

ЮНЕСКО розглядає глобалізацію як процес, що далеко виходить за межі економічних питань: впливає на спосіб життя і поведінку, змінює звичне уявлення про прийняття рішень і управління, а також про форми художнього вираження. Тільки усвідомлення глобальних тенденцій надасть міжнародному суспільству можливість домогтися найбільших результатів при повазі до існуючих розбіжностей.

Саме тому глобалізація нині знаходиться у центрі уваги ЮНЕСКО. Генеральний директор ЮНЕСКО у 2000 р. так визначив головні пріоритети, які в сучасних умовах відповідають місії ЮНЕСКО: 1) постійна освіта для всіх упродовж усього життя; 2) етичні аспекти інформаційного співтовариства; 3) етичні аспекти науки і технології; 4) етичні аспекти навколишнього середовища; 5) етичні аспекти діалогу між різними культурами.

Стратегія ЮНЕСКО щодо інформаційного суспільства визначена на сьогоднішній день у документах різного рівня і ступеня важливості: 1) “ЮНЕСКО і інформаційне суспільство для всіх”; 2) оновлений мандат “Загальної програми з інформації” (грудень 1996 р.); 3) “Виконання рішення 150EX/3.5.1 з проблем, що виникають у зв’язку з інформаційними магістралями: роль ЮНЕСКО” (1997 р.); 4) Резолюція ЮНЕСКО 29 с/36; 5) Основна програма IV: “На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства для всіх” (1999 р.).

ЮНЕСКО має конкретний мандат ООН в галузі розвитку комунікації і виконує Основну Програму IV “На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства для всіх”. Ця програма оновлюється кожні два роки.

У липні 2000 р. в Окінаві країни “великої вісімки” прийняли Хартію Глобального інформаційного суспільства, в якій встановлюються основні принципи входження держав і країн у це суспільство. “Вісімка” проголосила основні положення, які країни будуть застосовувати при здійсненні політики з формування і розвитку інформаційного суспільства: 1) *використання можливостей цифрових технологій* (потенційні вигоди ІТ, що полягають у стимулюванні конкуренції, сприянні розширенню виробництва, створенні й підтримці економічного зростання та збільшення зайнятості, відкривають значні перспективи); 2) *подолання електронно-цифрового розриву* (кожний повинен мати можливість доступу до інформації та систем телекомунікації); 3) *сприяння загальній участі* (країни, що досягли успіху у використанні потенціалу ІТ, можуть сподіватися на подолання перепон, що, звичайно, виникають у процесі розвитку інфраструктури,

та вирушити назустріч ефективнішій реалізації своїх цілей, на зразок скорочення бідності, охорони здоров'я, покращання санітарних умов, освіта, а також використання переваг швидкого зростання глобальної електронної торгівлі); 4) *подальший розвиток* (у створенні рамкових умов для розвитку ІТ і надалі відіграватимуть значну роль двостороння та багатостороння співпраця).

На виконання цих завдань Група шукатиме шляхи до вжиття конкретних заходів у пріоритетних сферах:

- створення політичного, нормативного та мережевого забезпечення;
- покращання зв'язку, розширення доступу та зменшення його вартості;
- зміцнення людського потенціалу;
- заохочення глобальної е-торгівлі в Мережі.

У 2003 р. ООН прийняла Декларацію принципів “Побудова інформаційного суспільства — глобальна задача в новому тисячолітті”. Цією Декларацією проголошувався напрям використання потенціалу інформаційних та комунікаційних технологій для досягнення сформульованих у Декларації тисячоліття цілей розвитку, а саме: ліквідація крайньої убогості та голоду, забезпечення загальної початкової освіти, сприяння рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок, боротьба із захворюваннями, сприяння екологічній усталеності й формування глобального партнерства з метою розвитку для забезпечення більш мирного, справедливого та процвітаючого світу. Документ підтвердив норми, викладені в йоганнесбурзьких Декларації та Плані виконання рішень і Монтерейському консенсусі, а також в інших документах відповідних зустрічей у межах ООН.

Декларація встановлює такі основні принципи для “інформаційного суспільства для всіх”:

- важлива роль органів державного управління й усіх зацікавлених сторін у сприянні застосуванню ІКТ з метою розвитку;
- інформаційна й комунікаційна інфраструктура — необхідний фундамент відкритого для всіх інформаційного суспільства;
- доступ до інформації та знань;
- нарощування потенціалу;
- зміцнення довіри та безпеки при використанні ІКТ;
- створення сприятливого середовища на національному та міжнародному рівнях;
- додатки на базі ІКТ: переваги у всіх аспектах життя;

- культурна розмаїтість і культурна самобутність, мовна розмаїтість й місцевий контент;
- свобода ЗМІ;
- етичні аспекти інформаційного суспільства;
- міжнародне та регіональне співробітництво.

В Європі серйозну увагу також приділяють формуванню інформаційного суспільства. У 1994 р. Європейське Співтовариство віднесло завдання побудови інформаційного суспільства до найбільш пріоритетних. Уперше ЄС підтримало розробки в дослідженні нових інформаційних і комунікаційних технологій на початку 80-х років ХХ ст.

Європейська модель інформаційного суспільства відрізняється стратегією європейської інтеграції, поняттям “об’єднаної Європи”, пошуками рівноваги між контролем держави і стихією ринку, динамічним поєднанням державних інтересів і прагнень приватного та корпоративного бізнесу. Характерними рисами європейської моделі виступають варіативність і політична спрямованість програм побудови інформаційного суспільства для різних країн, зумовлених новою європейською геополітикою, становленням інформаційної (інтелектуальної) економіки, різними можливостями постіндустріального розвитку. В межах європейської моделі вирізняють західноєвропейську, скандинавську, центральноевропейську, східноєвропейську стратегії. Західноєвропейський підхід до ролі держави в процесі переходу до інформаційного суспільства викладено в Резолюції Європейського Союзу “Біла Книга. Зростання, конкурентоспроможність, зайнятість: виклики та стратегії ХХІ століття” (White Paper. The Challenges and Ways Forward into the 21st Century. Brussels. 1993), в якій наголошується на важливості державного контролю в комунікаційній сфері (особливо над супермагістралями) з урахуванням переваг приватного сектору, в Директиві ЄС “Зелена Книга. Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві” (Green Paper. Living and Working in the Information Society: People First. European Comission. Brussels. 1996) та Рекомендації “Інформаційна магістраль для глобального суспільства” (Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in European Union. Brussels. 1996).

Європейська стратегія інформаційного розвитку регіону реалізувалася у глобальних проєктах Ради Європи та ЄС протягом 1994–1999 рр.

Резолюції і документи Ради Європи присвячені різним аспектам становлення інформаційного суспільства в європейських країнах.

Європейська комісія в лютому 1995 р. заснувала Форум для обговорення загальних проблем становлення інформаційного суспільства. 128 його членів представляють користувачів нових технологій, різні соціальні групи, постачальників змісту і послуг, мережних операторів, державні і міжнародні інститути. Завдання Форуму — простежити процес становлення інформаційного суспільства в таких сферах, як вплив на економіку і зайнятість; створення соціальних і демократичних цінностей у “віртуальному співтоваристві”; вплив на суспільні, державні служби; утворення, перекваліфікація, навчання в інформаційному суспільстві; культурний вимір і майбутнє ЗМІ; стійкий розвиток, технологія й інфраструктура.

Надаючи пріоритетну роль інформаційній сфері економіки, стратегія Євросоюзу відзначається своєю відвертою соціальною спрямованістю. На відміну від США, де перевага надається технологічним аспектам інформаційної супермережі, в Європі увага акцентується на соціальному вимірі.

У 2000 р. Європейський Союз прийняв електронну доктрину: “e-Europe: An Information Society For All”, в основі якої документи Європейської Комісії — “Ініціатива e-Europe” та “Стратегія працевлаштування в інформаційному суспільстві”. Головний наголос робиться на широкому впровадженні технологій Інтернету і відповідному культивуванні у населення європейських країн навичок, необхідних для існування в інформаційному суспільстві, та створенні умов (насамперед необхідної законодавчої бази), сприятливих для розвитку електронної комерції та інформаційних послуг.

Цей документ констатує, що Європа відстає від США в масштабах використання Інтернету у зв’язку з цілою низкою невирішених проблем, а саме: дорогий та повільний доступ; недостатня комп’ютерна грамотність населення; невдалі адміністративні спроби введення нових послуг.

План Єврокомісії, що складається з 10 пунктів, ґрунтується на існуючих стратегіях ЄС і спрямований на створення “політичного імпульсу для просування Європейського Союзу вперед, до інформаційного суспільства”.

Загальною проблемою становлення інформаційного суспільства в Європі стали розробки законодавчої бази для європейського кіберпростору. Стандартизація європейських програмних і телекомунікаційних технологій сприятиме їх конкурентоспроможності на інформаційному ринку. Головним чинником європейського ринку

інформаційних послуг, зазначається у документах ЄС, стане вільна конкуренція, обмеження монополій, європейський вихід на світові ринки. Політика у сфері конкуренції — це головний елемент європейської комунікаційної стратегії, що має особливе значення для консолідації єдиного ринку та залучення приватного капіталу, необхідного для розширення інформаційної інфраструктури в Європі, створення всеєвропейської інформаційної магістралі “EuroNet”.

Якщо розглядати проблему формування інформаційного суспільства загалом, то специфіка сучасного моменту виражається в тому, що подальший прогрес інформаційних і телекомунікаційних технологій залежить не стільки від проривів власне в технологіях, скільки від того, як швидко будуть пристосовані до нових реалій старі норми, що регулюють традиційно різні сектори, — телекомунікації, телебачення та інші засоби масової інформації. Найбільш кваліфікованою відповіддю на нові вимоги, пропонувані до регулювання інформаційної сфери, представляється новий закон про телекомунікації в США (лютий 1996 р.).

2.5. Україна та інформаційне суспільство

Багато країн мають національні програми інформатизації, які враховують місцеві особливості та умови. При створенні та реалізації таких програм слід спиратися на досвід передових країн світу, беручи до уваги їх досягнення та недоліки, відображаючи в них існуючі та перспективні тенденції інформатизації.

Інформатизація суспільства — це створення та використання інформаційних комп’ютерних мереж і технологій у різних сферах діяльності людини.

Порівняно з іншими розвиненими державами в Україні темпи впровадження новітніх інформаційних технологій досить-таки повільні, а національна інформаційна інфраструктура перебуває на початковому рівні: наявні лише розрізнені мережі, що не утворюють загальну систему.

З іншого боку, Україна має великий людський потенціал. Загальновідомо, що саме наша країна у 1952 р. створила третій у світі комп’ютер після США та Великої Британії і сформувала всесвітньо

відому школу в галузі кібернетики та обчислювальної техніки на чолі з академіками С. Лебедєвим і В. Глушковым. Проте цей потенціал втрачається, оскільки багато молодих людей прагне реалізувати свої можливості за кордоном. Тому перед Україною постала проблема більш швидкої та повної реорганізації економіки і, передусім, в інформаційному секторі, а також стоїть завдання розробки інноваційної політики та стратегії й ефективних методів їх реалізації.

З метою прискорення входження в інформаційну еру Україна вступила в такі міжнародні організації, як Міжнародний Союз електрозв'язку, Європейська конференція Адміністрацій пошт та зв'язку, Європейський інститут телекомунікаційних стандартів та Регіональне співтовариство в галузі зв'язку.

Український уряд надає пріоритетного значення політичним ініціативам і законодавчій діяльності, які сприяють приватному сектору та створенню стимулів для розбудови економіки, заснованої на інформаційних технологіях. Так, прийнято Закон “Про Національну Програму інформатизації” (1998), конкретні цілі якої визначалися парламентським рішенням у 2000 р., та Указ Президента України “Про заходи стосовно розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та гарантій широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 червня 2000 р. Нормативно-правова база забезпечує підґрунтя для поширення послуг інформаційних та комунікаційних технологій в країні для “гарантування прав громадян на інформацію”.

На жаль, як багато хто відмічає, в сучасних умовах виконання Національної програми інформатизації переважно звелось до впровадження систем транспортування інформації, тобто телекомунікаційних систем і систем зв'язку. Вирішення цього питання дуже важливе, але не основне, бо, звівши усе до цього, нашій державі залишиться роль звичайного, певним чином, залежного користувача, а не ідеолога і розробника інформаційних систем. Крім того, мають бути введені нові принципи управління національною програмою інформатизації, які б передбачали її надгалузевий характер, пріоритетність цієї програми для економічного і суспільного розвитку країни та підвищену відповідальність органів державного управління за її виконання.

Національна програма інформатизації тісно пов'язана з державною інформаційною політикою України, правове забезпечення якої має розвиватися за такими основними напрямками: 1) розробка нових законів, що доповнюють і розвивають існуюче законодавство в

інформаційній сфері; 2) удосконалення актів чинного законодавства, підвищення ефективності їх норм; 3) систематизація і кодифікація актів інформаційного законодавства; 4) узгодження існуючих і знову розроблювальних законів в інформаційній сфері з актами інших галузей законодавства; 5) розробка підзаконних актів, що керують, документів і механізмів, які забезпечують ефективне застосування норм існуючого і розроблювального законодавства; 6) розробка і застосування методів оцінювання ефективності чинного законодавства; 7) координація федерального законодавства і законодавства суб'єктів федерації в інформаційній сфері; 8) активна участь у розробці міжнародного законодавства в інформаційній сфері (на рівні ближнього і далекого зарубіжжя).

З огляду на це, у 2002 р. було підготовлено та подано на розгляд Уряду Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України проект Закону “Про Концепцію національної інформаційної політики”. До підготовки зазначеного проекту залучалися фахівці і вчені з Національного інституту стратегічних досліджень НАНУ, Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова. Структурно Концепція побудована за розділами, які присвячені всім складовим інформаційної сфери: ЗМІ, інформаційним технологіям, видавничій, музейній, архівній і бібліотечній справам, кінематографії, рекламній, виставковій та науково-просвітницькій діяльності, а також засадам інформаційної безпеки. Однак ретельне вивчення проекту показало неповноту та “неготовність” Концепції, що розглядається, до прийняття через наявність певних недоліків. Цієї думки, мабуть, дотримуються й інші фахівці, що певною мірою відбивається на процесі затвердження проекту Верховною Радою України.

У 2007 р. було прийнято Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”, згідно з яким одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство. В документі відмічено недоліки процесу розбудови інформаційного суспільства в Україні, серед яких: відсутність координації зусиль державного і приватного секторів економіки з метою ефективного використання наявних ресурсів; низька ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження ІКТ; низький

рівень інформаційної представленості України в інтернет-просторі; недостатній рівень державної підтримки виробництва засобів інформатизації, програмних засобів та впровадження ІКТ; нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, поглиблення “інформаційної нерівності” між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення тощо.

Отже, виходячи із зазначеного, основними стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства в Україні Законом визначені: 1) прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ в усі сфери суспільного життя; 2) забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення; 3) розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція із світовою інфраструктурою; 4) державна підтримка нових “електронних” секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо); 5) створення загальнодержавних інформаційних систем; 6) збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування; 7) державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації; 8) використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами; 9) досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив; 10) захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику “інформаційної нерівності”; 11) вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин; 12) покращання стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ.

Організаційно-правові основи розвитку інформаційного суспільства в Україні включають: інституційне, організаційне та ресурсне забезпечення; відповідні об'єднання громадян; механізми інтеграції України у світовий інформаційний простір і механізми реалізації Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки.

На розвиток Закону 2007 р. Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження від 15 серпня 2007 р. № 653-р “Про затвердження

плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”. Цим Розпорядженням органи державної влади та місцевого самоврядування зобов’язувалися провести низку заходів, серед яких виділялися розробка проєктів нормативно-правових актів (зокрема, Інформаційного кодексу та Закону України “Про електронну комерцію” до 2009 р.), сприяння залученню коштів міжнародних фінансових організацій для реалізації першочергових інвестиційних проєктів у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, створення для цього податкових стимулів та покращання інвестиційного клімату у сфері інформатизації.

Проте, не дивлячись на певні зусилля, здійснювані органами державної влади в Україні для розвитку інформаційного суспільства, характерними ознаками створення та розвитку такого суспільства можна вважати: 1) необґрунтоване зміщення акцентів і зусиль у розвитку інформаційного суспільства з його основи – інформації/інформаційних ресурсів та знання щодо способів їх оброблення, поширення і отримання; 2) правову неврегульованість суспільних відносин, пов’язаних із формуванням, розвитком, використанням і захистом інформаційних ресурсів; 3) безсистемний бурхливий стан інформатизації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтований на засоби оброблення інформації та комунікацій іноземних виробників; 4) окупованість українського ринку засобів інформатизації та захисту інформації іноземними фірмами (протекціоністські заходи, передбачені Законом України “Про національну програму інформатизації”, не забезпечують надійного захисту вітчизняного виробника засобів інформатизації); 5) неспроможність України в умовах тривалої економічної кризи, недостатнього рівня фінансування науки витримати конкурентну боротьбу в новому інформаційно-технологічному секторі економіки.

Отже, можна зробити висновок, що організаційно-правова база інформатизації України потребує термінового перегляду, переосмислення та реформування. Крім того, потребує реформування і організаційна структура органів державної влади, що формують та реалізують державну інформаційну політику в Україні. В основі такого реформування мають бути науково обґрунтовані рішення, які засновані на глибокому аналізі існуючих міжнародно-правових актів з питань інформатизації суспільства та національного законодавства різних країн у сфері створення інформаційного суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Коли вперше було висунуто концепцію нового міжнародного інформаційного порядку?
2. Які міжнародні акти прийнято для реалізації концепції Нового міжнародного інформаційного порядку? Чи всіма країнами була підтримана ця концепція? Якщо ні, то чому?
3. Які основні положення концепції міжнародного інформаційного суспільства?
4. Які ознаки міжнародного інформаційного суспільства ви можете назвати?
5. На яких міжнародних нормативних актах ґрунтується створення міжнародного інформаційного суспільства?
6. Які стратегії ЮНЕСКО було прийнято відносно інформаційного суспільства?
7. У чому полягає сутність Основної Програми IV “На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства для всіх”?
8. Які пріоритетні напрями діяльності виділяє Електронна доктрина Європейського Союзу “eEurope: An Information Society For All”?

Список використаної літератури

1. *Бачило І. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А.* Информационное право: Учебник. — СПб.: Юрид. центр “Прессе”, 2001.
2. *Беляков К.* Організаційно-правові проблеми формування державної інформаційної політики України // *Право України.* — 2004. — № 10.
3. *Ермишина Е. В.* Международный обмен информацией: Правовые аспекты. — М., 1989.
4. *Ершова Т. В.* Концептуальные вопросы перехода к информационному обществу XXI века // <http://intra.rfbr.ru/pub/vestnik>
5. *Інформаційна політика країн світу* <http://www.dwinfoserver.com/otto/highway.shtml>
6. *Інформаційна політика регіонів та країн світу* <http://www.unesco.org/webworld/observatory/index.shtml>
7. *Кашлев Ю. Б.* Массовая информация и международные отношения. — М., 1981.

8. *Копылов В. А.* Информационное право: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2003.
9. *Кушакова-Костицька Н.* Від свободи слова — до інформаційного суспільства // Право України. — 2004. — № 7.
10. *Макаренко Є. А.* Міжнародні інформаційні відносини. — К.: Наша культура і наука, 2002.
11. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика. — К.: Наша культура і наука, 2000.
12. *Макаренко Є. А.* Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО. — К.: Наша культура і наука, 2001.
13. *Мацура К.* Глобалізація — это также культурный процесс // Междунар. жизнь. — 2000. — № 8–9.
14. *Мелюхин И. С.* Информационное общество и государство // <http://www.relcom.ru/win/Archive/1997>.
15. *Олійник О.* Захист інформації в умовах інформаційного суспільства // Право України. — 2005. — № 10.
16. *Офіс офіційних публікацій Європейської Комісії* // euror.eu.int/
17. *Офіс проекту Інформаційного суспільства* www.ispo.ces.be/
18. *Проект Концепції відкритого проекту “Стратегія розвитку в Україні інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях” Всеукраїнської громадської організації “Українська Федерація Інформатики”.*
19. *Українська мережа Інформаційного суспільства* // <http://e-ukraine.org.ua/flrst.htm>

МАУП

- 3.1. Діяльність ООН у сфері інформації і комунікації.
- 3.2. Діяльність ЮНЕСКО у сфері інформації і комунікації.
- 3.3. Всесвітній поштовий союз і його роль у забезпеченні обміну інформацією між державами, юридичними та фізичними особами.
- 3.4. Діяльність Ради Європи та Європейського Союзу в міжнародній інформаційній сфері.
- 3.5. Діяльність ОБСЄ в інформаційній сфері.
- 3.6. Розвиток інформаційних процесів на теренах СНД.
- 3.7. Міжнародні неурядові організації у сфері інформації.

3.1. Діяльність ООН у сфері інформації і комунікації

Міжнародні організації беруть активну участь в обміні інформацією. У статутах більшості з них наголошується на тому, що інформація у світовому співтоваристві є важливим чинником, який впливає на внутрішній розвиток країн, стан конфліктів, війни і миру, виступає засобом спілкування. Інформація може слугувати засобом політичного чи економічного тиску. Крім того, інформація може бути методом ведення війни, показником життєвого рівня суспільства, а також найдорожчим товаром.

Проблемами збалансованого обміну інформацією займаються організації, які (за Віденською конвенцією Про міжнародні договори 1986 р.) вважаються суб'єктами міжнародного права: ООН, Рада Європи, Європейський Союз, НАТО, ЮНЕСКО, СНД, Міжнародна телекомунікаційна спілка, Світова організація з захисту права інтелектуальної власності, Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Міжнародна організація супутникового зв'язку (ІНТЕЛСАТ), Міжнародна організація морського супутникового зв'язку (ІНМАРСАТ), Міжнародна організація космічного

зв'язку (ІНТЕРСУПУТНИК), Європейська організація супутникового зв'язку (ЄВТЕЛСАТ) та інші, а також неурядові міжнародні організації, які мають статус спостерігачів чи виконують роль регіональних суб'єктів міжнародного права (Міжнародна федерація з інформації та комунікації, Міжнародна асоціація по вивченню комунікації, Всесвітня асоціація християнської інформації, Міжнародний інститут зв'язку, організація 19-ї статті, Міжнародна (організація) мережа в центрі з документації і комунікації, Міжнародна асоціація дослідників комунікації, Міжнародна організація журналістів).

Така універсальна міжнародна організація, як ООН займається проблемами обміну інформацією досить широко. За роки свого існування (з 1945 р.) ООН створила цілу низку міжнародних документів, які регламентують інформаційну діяльність міжнародного співтовариства і сприяють розповсюдженню інформації в усіх країнах-членах ООН і серед світової громадськості.

Ще на своїй першій сесії Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 59 (I) від 14 грудня 1946 р. "Про скликання міжнародної конференції з питання свободи інформації". На другій сесії Асамблеї (1947) були прийняті резолюції 110 (II) "Заходи, які повинні бути прийняті проти пропаганди розпалювачів війни" та 127 (II) "Хибна та спотворена інформація". У 1948 р. в Женеві відбулася Конференція ООН з питання про свободу інформації. Заключний документ цієї Конференції містив три проекти конвенції та 43 резолюції. Конференція схвалила проекти конвенцій про свободу інформації, про збирання і міжнародну передачу даних, про міжнародне право на спростування (підписано в 1952 р.).

Основні напрями інформаційної стратегії ООН включають:

1. *Накопичення інформації про всі види діяльності міжнародного співтовариства.*
2. *Висвітлення різними засобами діяльності міжнародної організації, просування принципів ООН, зафіксованих у статуті цієї організації, ведення інформаційних кампаній через інформаційні представництва і місії в усіх регіонах світу.*
3. *Пропаганда ідеалів цієї організації серед народів світу.* Це завдання покладено на Департамент публічної інформації, а також на комітет з інформації ООН та спеціалізовані установи ООН – ЮНЕСКО, ЮНІДО, ЮНІСЕФ і ПРООН.
4. *Регулювання міжнародних інформаційних потоків з метою усунення диспропорцій в інформаційному обміні.*

5. *Сприяння “вільному потоку інформації” та усуненню перешкод вільній конкуренції на світовому ринку інформаційних послуг.*

Доступ до інформаційних і комунікаційних технологій тягне за собою величезні швидкі й очевидні вигоди для країн, що розвиваються. Проблема інформаційних технологій обговорювалася у 2000 р. на різних етапах засідань високого рівня сесії **Економічної та Соціальної Ради** (ЕКОСОР), на саміті тисячоліття, безпосередньо на самій Генеральній Асамблеї тисячоліття. Ця проблема стала також провідною темою саміту Європейського союзу в Лісабоні та Групи “восьми” на Окінаві. Внаслідок співробітництва ЕКОСОР і групи експертів з діловими колами та неурядовими організаціями (НУО) створилося переконання, що інформаційні технології можна використовувати для прискорення розвитку й поліпшення інтеграції країн, що розвиваються, у світову економіку.

У декларації *“Роль інформаційних технологій у контексті глобальної економіки, що базується на знаннях”* (2000 р.), яку було прийнято на сесії ЕКОСОР, звучав рішучий заклик до погоджених дій на національному, регіональному та міжнародному рівнях для того, щоб перестрибнути “цифрову прірву” і поставити інформаційно-комунікаційні технології на службу розвитку в інтересах усього людства. Також наголошувалося на подоланні основних труднощів, як-то: відсутність необхідної інфраструктури, можливостей капіталовкладень, низькі рівні освіти, охоплення системою зв'язку, які перешкоджають залученню більшої частини населення країн, що розвиваються, до користування наслідками революції в інформаційних і комунікаційних технологіях.

Спільні зусилля урядів, міжнародних організацій та приватного сектору мають ключове значення для розв'язання проблеми “цифрової прірви”. Подоланню її сприяє вся система ООН. У 1999 р. Програма розвитку ООН (ПРООН) прийняла на озброєння дієву стратегію підтримки національних партнерів. Головними елементами цієї стратегії є: підвищення рівня інформованості щодо революційних змін у різних галузях знань; інформаційно-пропагандистська робота й розроблення відповідної політики; забезпечення загального й такого, що не потребує великих коштів, доступу до телекомунікаційної інфраструктури Інтернет; всебічний розвиток національного інтелектуального людського потенціалу; збільшення числа інформаційних матеріалів, поданих місцевими мовами; пошук творчих підходів до розв'язання проблем, що виникають.

Одне з найважливіших завдань загальної стратегії ООН — “глобальна з’єднаність засобами зв’язку”. Це не означає оснащення кожного будинку комп’ютером. Йдеться про забезпечення для всіх розумного доступу до глобальних інформаційних систем, можливо, через адміністративні установи місцевих органів влади, програми розвитку сільського господарства чи школи. Для розв’язання такого завдання потрібна величезна робота, але керівники ООН вважають цю мету реальною.

Крім того, ООН має спеціальний **департамент публічної інформації** (ДПІ), який займається проблемами регулювання обмінів у світових інформаційних потоках. Департамент було створено у 1946 р. з метою інформувати світову спільноту про діяльність і цілі ООН. Його програми, що охоплюють широке коло діяльності і ставлять інформування громадськості в центр стратегічних зусиль Організації, спрямованих на розв’язання невідкладних міжнародних проблем, є складовою основної програми Організації Об’єднаних Націй.

Інформаційні служби ООН висвітлюють проблеми, які зафіксовані у ст. 1 Статуту ООН про діяльність міжнародного співтовариства. До таких проблем належать:

- вплив інформації на міжнародне співтовариство;
- використання новітніх комунікаційних технологій для прогресу цивілізації;
- збереження культурної ідентичності і самобутності в умовах інформаційної експансії;
- забезпечення прав людини в галузі інформації та сприяння гуманітарному розвитку людства.

Департамент інформує про складну і різноманітну роботу системи установ ООН загалом через різноманітні засоби інформації, включаючи веб-сайт ООН у мережі Інтернет, а також різні видання, прес-релізи, радіо- і телевізійні програми, документальні відеофільми, спеціальні заходи, загальнодоступні екскурсії та бібліотечне обслуговування, за підтримки своїх інформаційних центрів в усьому світі.

Департамент складається з трьох відділів (відділ засобів масової інформації; відділ реклами і суспільного обслуговування; бібліотечно-видавничий відділ) і однієї служби (служба інформаційних центрів координує роботу розташованих в усьому світі 69 інформаційних центрів і служб ООН і восьми відділень ООН, що мають інформаційні підрозділи).

Заступник Генерального секретаря з питань комунікації і суспільної інформації є головним провідником стратегії Організації Об'єднаних Націй в галузі комунікації, що забезпечує погоджене, вільне і відкрите поширення інформації про роботу Організації загалом.

Працюючи в тісному співробітництві з іншими департаментами, а також з програмами, фондами і спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, заступник Генерального секретаря відповідає за створення культури комунікації, що об'єднують усю Організацію відповідно до стратегічного керівництва Генеральної Асамблеї і Генерального секретаря.

ДПІ ООН одним із перших скористався можливостями, наданими інформаційними технологіями, у своїх пріоритетних напрямках роботи. Життєво важлива інформація про діяльність ООН, глобальні статистичні дані, тексти міжнародних договорів, резолюцій та інші повідомлення для преси, поширення яких свого часу потребувало кількох годин і навіть днів, тепер вільно доступні на сайтах ООН у Всесвітній інформаційній мережі. Ефективна інформаційна діяльність не може здійснюватися без приділення першочергової уваги розвитку технічного забезпечення та використанню новітніх технологій. З огляду на це в багатьох своїх резолюціях Генеральна Асамблея ООН пропонувала ДПІ в контексті своєї діяльності, а також завдань функціонування та методів роботи, впроваджувати сучасні технології для збирання, підготовки, збереження та поширення інформаційних матеріалів.

У 1992 р. Департамент почав застосовувати для зв'язку з інформаційними центрами та іншими периферійними відділеннями ООН нову цілком комп'ютеризовану систему. Вихідні матеріали за профілем суспільної інформації обробляються тепер за допомогою комп'ютерної програми, що забезпечує їх автоматичне поширення електронною поштою, телексом чи телефаксом.

Інформаційні матеріали ДПІ поширюються нині через електронні мережі, що їх використовують як базову інфраструктуру мережі Інтернет, Агора та службу Програми розвитку ООН "Гоуфер". Використання, зокрема, останньої дало можливість ДПІ вийти на величезну аудиторію більш як 40 країн світу. ДПІ робить все нові кроки в електронно-інформаційному напрямі. Так, новим досягненням Департаменту стало створення Відділу радіобюлетеня, що застосовує комп'ютеризовану систему аудіоновин. Завдяки цій системі існує доступ до останніх новин ООН через звичайний телефон.

Крім цього департаменту в складі системи органів ООН є ще багато організацій, наприклад, *Департамент з економічної і соціальної інформації і політичного аналізу* (ДЕСІПА), який розробляє документи, що потім розглядаються на Генеральній Асамблеї ООН (регулює відносини між членами ООН). ДЕСІПА пропонує інформацію, що стосується вирішення глобальних економічних проблем та конкретних економічних програм для підтримки країн, які потребують економічного розвитку.

Проблеми політики в галузі міжнародних обмінів масовою інформацією обговорюються в межах *Комітету ООН по інформації* у складі 67 держав (засновано в 1987 р.).

ООН виступає спонсором Міжнародного телекомунікаційного союзу, який сприяє розвитку технічних засобів телекомунікації у світі.

3.2. Діяльність ЮНЕСКО у сфері інформації і комунікації

Згідно зі ст. I Статуту, ухваленого 16 листопада 1945 р., ЮНЕСКО ставить завдання сприяння зміцнення миру і міжнародної безпеки шляхом розширення співробітництва народів у сфері освіти, науки і культури. Організація сприяє зближенню і взаємному розумінню народів шляхом використання усіх засобів інформації і рекомендує для цього укладати міжнародні договори, які вона вважатиме корисними для вільного розповсюдження ідей словесним і образотворчим шляхом. ЮНЕСКО допомагає збереженню, збільшенню і розповсюдженню знань, видань і творів мистецтв.

Нині в роботі ЮНЕСКО виокремилося п'ять головних напрямів: 1) освіта і майбутнє; 2) наука на службі розвитку; 3) соціальні і гуманітарні науки; 4) культура: минуле, сучасне, майбутнє; 5) комунікація, інформація та інформатика на службі людини.

ЮНЕСКО надає допомогу країнам, які розвиваються, у створенні своїх інфраструктур з метою ширшого обміну ідеями серед націй і заохочення принципів свободи преси, плюралізму і різноманітності та засобів мас-медіа. ЮНЕСКО заявляє про себе як про світового лідера в сприянні волі преси і плюралістичному, незалежному характеру засобів масової інформації. У своїй основній програмі в цій галузі вона прагне заохочувати вільний потік інформації та зміцнювати комунікаційні можливості країн, що розвиваються.

Організація допомагає державам-членам наближати свої закони про засоби масової інформації до демократичних стандартів і забезпечити незалежність видавців у державних і приватних інформаційних органах.

У разі виявлення порушень свободи преси, у справу втручається генеральний директор ЮНЕСКО через дипломатичні канали чи шляхом публічних заяв. З ініціативи ЮНЕСКО 3 травня відзначається як Всесвітній день свободи друку.

У 70-х роках ХХ ст. ЮНЕСКО розпочала розробку принципів і норм, які б регулювали міжнародний обмін інформацією. 1972 р. була схвалена Декларація про принципи використання супутників зв'язку для розповсюдження інформації. Крім того, створено комісію з вивчення проблем масової інформації, до якої увійшли визначні фахівці в галузі масової інформації з 16 країн, яка упродовж трьох років досліджувала питання про роль і перспективи застосування засобів масової інформації в житті суспільства в міжнародних відносинах країн.

Цю доповідь було взято за основу при підготовці робочих документів для Міжурядової конференції з питань співробітництва і розвитку засобів масової інформації у 1980 р. (126 країн, у тому числі делегації з СРСР, УРСР, БРСР і десятки міжнародних організацій). Головним підсумком цієї конференції стали рекомендації по наданню допомоги країнам, які розвиваються, в галузі створення національних систем інформації, вільних від засилля транснаціональних інформаційних агентств. Практичне здійснення рекомендацій конференції і доповіді міжнародної комісії пов'язані з новою міжнародною програмою розвитку комунікації в країнах Азії, Африки, Латинської Америки.

Багато з прийнятих в ЮНЕСКО декларацій не знайшли підтримки з боку деяких розвинених країн, а особливо з боку транснаціональних інформаційних компаній, які обстоюють концепцію права на необмежене розповсюдження всіх форм інформації (по суті без урахування суверенітету держав), права на дезінформацію, безвідповідальності засобів масової інформації перед суспільством тощо. Проте практика доводить, що необмежене розповсюдження інформації і безвідповідальність ЗМІ можуть призвести до тяжких наслідків. Тому всі країни поступово переходять до деякого обмеження права на розповсюдження інформації ЗМІ, встановлюють відповідальність за розповсюдження дезінформації і, взагалі, намагаються регулювати

свій інформаційний простір відповідно до вимог сучасності, а також приймають відповідні заходи на міжнародному рівні.

До прийняття у 1999 р. 4-ї Великої Програми, ЮНЕСКО працювала над проблемами комунікації, інформації та телематики в межах інших програм.

Основою 4-ї Великої Програми ЮНЕСКО є такі документи:

1. Програма IV. I ЮНЕСКО.
2. Проект ЮНЕСКО “Етнічні та соціокультурні проблеми нового інформаційного суспільства”.
3. Програма IV. II ЮНЕСКО.

Отже, 4-та Велика Програма ЮНЕСКО складається з трьох частин, в кожній з яких узагальнено та глибоко проаналізовано основні принципи зазначених документів ЮНЕСКО.

У Програмі IV. I ЮНЕСКО, що входить до 4-ї Великої Програми ЮНЕСКО, простежуються наступні проблеми: 1) захист свободи слова та преси; 2) забезпечення розвитку незалежних ЗМІ; 3) сприяння розвитку незалежних радіомовних ЗМІ; 4) країни — члени організації мають фінансово та технічно допомагати утворенню радіомовних організацій; 5) сприяння поширенню освітнього та культурного завдання ЗМІ; 6) збільшення ролі жінок у роботі ЗМІ, особливо шляхом розширення мережі WOMMED/FEMMED; 7) продовження допомоги у впровадженні та розвитку на регіональному рівні Програми “Пам’ять Світу”; 8) полегшення доступу до інформації широким колам населення; 9) допомога країнам-членам організації формулювати національну та регіональну політику розвитку інформаційних технологій; 10) підтримувати ініціативу країн-членів у галузі інформації та комунікації.

З Проекту “Етнічні та соціокультурні проблеми нового інформаційного суспільства” в 4-й Великій Програмі ЮНЕСКО закладені наступні проблеми: 1) стимулювання відображення соціокультурних надбань суспільства у впровадженні нових технологій та всілякому розвитку кіберпростору; 2) збирання та аналіз даних і різноманітних досвідів стосовно культурних та освітніх аспектів в інформаційному суспільстві, що з’являється.

Кіберпростір — паралельний світ, який об’єднує глобальне інформаційне суспільство і глобальну інформаційну інфраструктуру.

Глобальна інформаційна інфраструктура (інфоінфраструктура) – інтерактивні електронні мережі, які забезпечують світову інфраструктуру для використання нових комунікаційних засобів, інформаційних послуг та міжнародного інформаційного обміну.

З Програми IV.П ЮНЕСКО в 4-й Великій Програмі ЮНЕСКО розглядаються наступні проблеми: 1) продовження підтримки і розвитку проектів, що стосуються комунікації; 2) участь у підготовці професіоналів з комунікації і допомога розширенню мережі ЮНЕСКО з комунікації (ORBICOM); 3) підтримка розвитку загальнонаціональних ЗМІ; 4) підтримка та заохочення розвитку та розповсюдження виробництва (на національному та міжнародному рівнях) аудіовізуальної продукції з країн, що розвиваються; 5) підтримка розвитку бібліотечних та інформаційних послуг; 6) сприяння проведенню міжнародних зустрічей, брифінгів з питань інформації та комунікації; 7) допомога впровадженню найкращих проектів з модернізації найвідоміших у світі бібліотек; 8) сприяння модернізації архівних послуг; 9) сприяння впровадженню електронних мереж; 10) збільшення ролі організації у межах її компетенції, в прийнятті програм з інформації та комунікації та співробітництво з іншими організаціями у межах їх основних програм з інформації та комунікації; 11) участь у підготовці спеціалістів і користувачів комп'ютерної техніки.

У Програмі ЮНЕСКО *“На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства 2000–2001 рр.”* передбачені перехідні положення для розвинених країн з метою ліквідації розриву між ними та нерозвиненими країнами у підготовці до інформаційного суспільства.

2000 року була розроблена нова Програма *“Інформація для усіх”*, яку представили на 67-й Генеральній конференції ІФЛА 2001 р. в Бостоні.

3.3. Всесвітній поштовий союз і його роль у забезпеченні обміну інформацією між державами, юридичними та фізичними особами

Перша спроба встановити деякі загальні принципи, які б регулювали міжнародну поштову службу, була зроблена на міжнародній конференції в Парижі в 1863 р. До цього часу міжнародний пошто-

вий обмін регулювався різноманітними двосторонніми договорами. Через 11 років, 9 жовтня 1874 р., на першому Міжнародному Поштовому конгресі представники 22 країн підписали Бернську угоду, створивши Загальний Поштовий Союз (General Postal Union). Одним із членів-засновників виступила Росія. У 1878 р. Союз перейменовано у ВПС (Universal Postal Union).

Бернській угоді 1874 р. вдалося створити єдину поштову територію для взаємного обміну поштою. Також було встановлено єдиний поштовий тариф між 22 країнами, що зустрілися в Берні, замість 1200 різних тарифів, що існували раніше. Бар'єри і кордони, що заважали вільному міжнародному обміну поштою та його зростанню, було нарешті скасовано.

На сьогоднішній день Всесвітній поштовий союз (ВПС) — це міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН (з 1947 р.), штаб-квартира якого знаходиться у Берні (Швейцарія).

Головним документом Всесвітнього поштового союзу є його *Конституція*, яка містить мету діяльності та загальні положення. Як дипломатичний документ Конституція має бути ратифікована компетентними органами кожної країни — члена ВПС. Доповнення до неї можуть вноситися лише Конгресом і також повинні ратифікуватися.

Загальні правила, що регулюють міжнародні поштові послуги, а також положення щодо відправки листів, втілені у *Всесвітній поштовій конвенції*. Цей документ, як і Конституція, також має обов'язкову юридичну силу для всіх країн — членів ВПС.

З метою чіткого, простого та гнучкого регулювання діяльності у сфері міжнародних поштових послуг, на Сеульському конгресі в 1994 р. було внесено доповнення до двох головних документів. Відповідно дозволялося вносити зміни до положень щодо міжнародних поштових послуг, не звертаючись до Конгресу.

Окремі угоди, які є обов'язковими лише для країн, що їх уклали або приєднались, регулюють операції з поштовими посылками та поштовими фінансовими службами.

Цілями ВПС згідно з його статутом (конституції) в редакції 1964 р. є:

- забезпечення організації і вдосконалення поштової служби;
- заохочення розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері і надання технічної допомоги країнам, які розвиваються, в галузі організації і вдосконалення поштового обслуговування.

Головними принципами діяльності Союзу є: 1) формування єдиної поштової території; 2) уніфікація поштових тарифів та одиниць ваги; 3) гарантія свободи транзиту; 4) врегулювання спорів шляхом арбітражу; 5) встановлення центральної установи, Міжнародного Бюро, утримання якої фінансується всіма країнами-членами; 6) періодичні збори Конгресу; 7) сприяння розвитку міжнародних поштових послуг та поштова технічна допомога країнам — членам ВПС.

Члени ВПС утворюють єдину поштову територію для взаємного обміну різного роду кореспонденцією через всю територію і застосовують єдині поштові тарифи до однакових видів поштової кореспонденції.

У діяльності ВПС можуть брати участь не лише держави, а й деякі міжнародні організації. Кожна країна — член Організації Об'єднаних Націй може приєднатись до Всесвітнього поштового союзу. Незалежні держави, які не є членами ООН, також можуть вступити до ВПС, якщо на це дасть згоду щонайменше дві третини країн — членів ВПС. Наприкінці 1996 р. ВПС налічував 189 країн-членів і територій. СРСР був учасником ВПС з 1924 р. Оскільки Україна є правонаступницею СРСР у сфері міжнародних договорів, то з 1991 р. вона самостійний учасник ВПС.

Головними органами ВПС є: *Всесвітній поштовий конгрес, Виконавча Рада, Рада поштових операцій, Консультативна рада по поштовим дослідженням, Міжнародне бюро.*

Офіційна мова — французька. Робочі — російська, англійська, іспанська.

Країни — члени ВПС мають право утворювати обмежені союзи з метою подальшого розвитку кооперації між поштовими адміністраціями та з метою покращання поштових послуг. Для цього вони повинні укласти між собою спеціальні угоди. Однак, прийняті ними положення не можуть бути менш сприятливими для суспільства, ніж положення, які забезпечуються головними документами ВПС. На сьогоднішній день існує 14 обмежених союзів, сфера діяльності яких розповсюджується майже на всі регіони світу.

Основні програми ВПС:

а) ВПС, як спеціалізована установа ООН.

ВПС підтримує тісні зв'язки з такими програмами ООН, як Програма розвитку ООН (United Nation Development Programme), Міжнародна програма ООН по контролю за наркотиками (UN Drug Control Programme), Програма ООН по охороні навколишнього се-

редовища (UN Environment Programme), а також з такими спеціалізованими установами, як Міжнародний союз телезв'язку (International Telecommunication Union), Міжнародною організацією цивільної авіації (International Civil Aviation Organisation), Міжнародною Організацією охорони здоров'я (World Health Organization), ЮНЕСКО та Міжнародною організацією торгівлі (World Trade Organization). ВПС також має контакти з неурядовими міжнародними організаціями.

б) Співробітництво заради покращання поштових послуг.

Принцип технічного співробітництва додано до Конституції ВПС на Віденському конгресі у 1964 р. Це було зумовлено необхідністю надавати допомогу тим країнам, які нещодавно утворилися і на початку 60-х років приєдналися до ВПС.

Нині основна частина коштів, необхідних для діяльності в галузі технічного співробітництва, надходить від внесків країн-членів, зроблених до бюджету або спеціального благодійного фонду. Однією з головних цілей Групи з розвитку поштової діяльності (Postal Development Action Group) — спеціальної робочої групи, створеної в межах ВПС, є підвищення зовнішніх фінансових надходжень, спрямованих на реформи та модернізацію у сфері поштових послуг.

в) Якість обслуговування.

Поштова служба має усі підстави пишатися якістю своїх послуг. Однак разом із швидким зростанням конкуренції, альтернативних форм комунікації та більш високими вимогами клієнтів, вона має постійно вдосконалюватися і підвищувати якість своїх поштових послуг. На Сеульському конгресі 1994 р. зазначалося, що дії ВПС з поліпшення якості служби мають включати: 1) поновлення та здійснення якісного обслуговування, яке має засновуватися на потребах та вимогах клієнтів; 2) постійний контроль над якістю міжнародного транспортування пошти та ефективністю світової поштової мережі; 3) організація та розвиток практичних програм, спрямованих на поліпшення якості обслуговування; 4) встановлення відділу справки та допомоги в Міжнародному бюро.

г) Технології.

Поштова служба постійно використовувала результати наукового прогресу в технології транспортування, щоб якнайскоріше доставити пошту до своїх клієнтів. У багатьох країнах автоматизовані технології використовуються через весь ланцюг обробки пошти для підвищення ефективності та зниження собівартості.

Поштові служби продовжують включати нові технології у коло своїх послуг, які вони пропонують клієнтам. Наприклад, більш прогресивні поштові служби використовують комбіновані поштові вироби, що об'єднують електронну передачу повідомлення з доставкою твердої копії.

д) Філателія.

На сьогоднішній день у світі існує незчисленна кількість людей, які збирають поштові марки. Політика щодо випуску, продажу та використання поштових марок є важливим питанням для будь-якої країни. Час від часу ВПС дає рекомендації щодо тематики поштових марок, яка має позитивно вплинути на розвиток дружніх міжнародних відносин. Так, Конгрес у 1989 р., що відбувся у Вашингтоні, прийняв рішення про випуск "Філателістського кодексу етики для держав — членів ВПС".

ВПС також застосував низку заходів для сприяння філателії та створив Комітет по зв'язках з основними філателістськими організаціями.

е) Безпека.

Як Вашингтонський (1989 р.), так і Сеульський (1994 р.) конгрес визнавав важливість безпеки, як визначального фактора успіху поштової справи. Справді, поштова безпека посідає пріоритетне місце серед діяльності Союзу, щоб допомогти поштовим установам поліпшити їх імідж, якістю обслуговування та захистити їхні прибутки. Беручи це до уваги, спеціальна установа — Група по забезпеченню поштової безпеки (Postal Security Action Group) — розробила ефективну програму дій до кінця ХХ ст. Поштові установи мають виконати свої зобов'язання перед клієнтами щодо цілісності пошти та забезпечення безпеки всіх, хто має до неї відношення, включаючи тих, хто відправляє пошту, хто її перевозить та зберігає.

ж) Приділення більшої уваги клієнтові та розвитку ринку.

У сучасних умовах наголошується на співпраці з організаціями, які представляють великий відсоток користувачів міжнародних поштових послуг. Працюючи у цьому напрямі, були створені контактні комітети з представниками друкарської індустрії та деякими філателістськими організаціями.

ВПС розробив унікальний проект, спрямований на розвиток і зростання продажу товарів через пошти в усьому світі. Це перший проект ВПС, який фінансується як поштовими адміністраціями, так і приватними особами.

3.4. Діяльність Ради Європи та Європейського Союзу в міжнародній інформаційній сфері

У створенні Європейського законодавства особливу роль відіграє *Рада Європи*. Рада займається:

1. Модернізацією та гармонізацією національних законодавств.
2. Ефективним міжнародним судочинством.
3. Правовими та етичними проблемами міжнародного співробітництва, спричиненими науково-технічним прогресом.

РЄ розробляє конвенції (в основному багатосторонні) і рекомендації, а також двосторонні угоди для країн-членів організації.

Для країн, які не є членами РЄ, передбачена можливість приєднання до конвенцій, якщо вони є “відкритими”. Такі конвенції стосуються:

- захисту інформації в автоматизованих системах управління;
- охорони навколишнього середовища;
- рівності жінок і чоловіків у громадському політичному житті;
- інформаційних обмінів;
- захисту інформації про особу.

Серед актів РЄ у сфері інформації та комунікації можна виокремити: Європейську угоду про захист телерадіомовлення та протоколи до неї від 22 червня 1960 р.; Європейську конвенцію про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 р.; Протокол поправок до Європейської конвенції про транскордонне телебачення; Рекомендацію № R(84)3 “Про принципи телевізійної реклами” від 23 лютого 1984 р.; Рекомендацію № R(89)7 “Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту” від 27 квітня 1989 р.; Резолюцію № 1003(1993) “Про етичні принципи журналістики” 1993 р.; Резолюцію (74) 26 “Про право на відповідь — стан особи відносно преси” від 2 липня 1974 р.; Декларацію “Про свободу вираження поглядів та інформації” від 29 квітня 1982 р.; Рекомендацію № R(94)13 “Про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ” від 22 листопада 1994 р.; Рекомендацію № R(96)4 “Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску” від 3 травня 1996 р.; Рекомендацію № R(97)19 “Про показ насильства електронними ЗМІ” від 30 жовтня 1997 р.; Європа та глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді ЄС від 26 травня 1994 р. (Брюссель).

Як інтеграційне об’єднання *Європейський Союз* проводить свою політику як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. У внутріш-

ній політиці ЄС розробляє загальну політику в сфері сільського господарства, телекомунікації, транспорту, енергетики і навколишнього середовища. В зовнішній сфері Союз розвиває зовнішньоекономічні зв'язки і торгівлю, поступально підсилюючи свою міжнародну роль шляхом здійснення загальної політики безпеки.

За час існування Радою Європейського Союзу та Європейською комісією було прийнято такі важливі документи в інформаційній сфері: Зелене послання з питань розвитку спільного ринку для телекомунікаційних послуг і обладнання (COM (87)290 від 11 червня 1987 р.); Рішення про створення Європейського інституту телекомунікаційних стандартів (ETSI, 1988 р.); Резолюцію Ради про поліпшення координації зусиль по введенню сітей ISDN до 1992 р. (89/с 196/04 від 18 липня 1989 р.); Зелене послання про загальні підходи в області супутникового зв'язку в ЄС (COM(90) 490 від 28 листопада 1990 р.); Директиву Ради по застосуванню відкритих мереж для передачі телефонії (COiM(92) 247 від 27 серпня 1992 р.); Рішення Ради про план дій по введенню перспективних телевізійних служб у Європі (93/424/ЄЕС, 1993 р.); Повідомлення Комісії про підготовчі заходи в частині створення транс'європейських інтегрованих широкосмужних мереж TEN-IBC (COM(93) 372 від 22 липня 1993 р.); Повідомлення Комісії про необхідність єдиного підходу в сфері цифрової відеотрансляції (COM(93) 557 від 17 листопада 1993 р.); Зелене послання по загальних підходах в області рухомого і персонального зв'язку в ЄС (COM(94) 145 від 27 квітня 1994 р.); Звіт М. Бангемана "Європа і глобальне інформаційне співтовариство: Рекомендації Раді Європи" (від 25 травня 1994 р.); Повідомлення Комісії з Плану дій "Європейський шлях до інформаційного співтовариства" (COM (94) 347 від 19 липня 1994 р.); Зелене послання з питань лібералізації інфраструктури телекомунікацій і мереж кабельного ТВ (частина 1, COM(94) 440 від 25 січня 1994 р.; частина 2, COM(94) 682 від 25 січня 1995 р.); Зелене послання по питанню конвергенції секторів телекомунікацій, інформаційних технологій і засобів мас-медіа (COM(97) 623 від 3 грудня 1997 р.); Директива Європейського парламенту та Ради 2000/31/ЄС Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію) від 8 червня 2000 р.

У наш час керівні структури ЄС велику увагу приділяють побудові в Європі Інформаційного співтовариства. У грудні 1999 р. Європейська комісія прийняла Резолюцію "Europe – An Information

Society for all” (“Інформаційне співтовариство для всіх”). Ця ініціатива покликана забезпечити реалізацію переваг переходу до Інформаційного співтовариства, що, як очікується, будуть значно перевершувати переваги від промислової революції. Зміни торкнуться всіх і кожного: як жителів міст, так і сільських місцевостей; вплинуть на сфери утворення, культури й охорони здоров'я. Ініціатива націлена на інтеграцію суспільства.

3.5. Діяльність ОБСЄ в інформаційній сфері

До компетенції ОБСЄ як суб'єкта міжнародних інформаційних відносин (рішення про перетворення “Наради” в “Організацію” було прийнято на Будапештській конференції глав держав і урядів 1994 р.) належать напрями діяльності, визначені Гельсінською угодою (1975 р.), політичними меморандумами та іншими заключними документами організації.

Засади інформаційної політики ОБСЄ викладені в розділі “Співробітництво в гуманітарній та інших галузях” Гельсінського Заключного акта 1975 р. Країни-учасниці, усвідомлюючи потребу взаєморозуміння між державами, відзначаючи важливість інформації та наголошуючи на істотності і впливовості ролі преси, радіо, телебачення, кіно, видавництва, ставлять за мету сприяти вільному і незалежному поширенню всіх форм інформації, заохочувати співробітництво в галузі комунікації та міжнародних інформаційних відносин, створювати умови для здійснення професійної діяльності представникам засобів масової комунікації, незважаючи на кордони і зони воєнних конфліктів. У документі на особливу увагу заслуговують такі сфери співробітництва в інформації:

- забезпечення вільного доступу до інформаційних джерел, сприяння поширенню інформації, важливої для суспільства;
- співробітництво в галузі інформації, яке передбачає заохочення міжнародного обміну інформацією на основі коротко- або довгострокових угод чи домовленостей, зокрема між медіаорганізаціями (телеграфними агентствами, видавництвами, видавничими організаціями, телерадіоорганізаціями, журналістськими спілками і федераціями);
- вдосконалення умов діяльності журналістів, яке передбачає спрощення процедури видачі віз, оформлення поїздок жур-

налістів країн-учасниць, сприяння ввезенню технічного устаткування для здійснення професійної діяльності.

Крім того, Гельсінський Заключний акт містить низку інших розділів, які стосуються діяльності в галузі інформації: розділ про обмін економічною і комерційною інформацією, який включає публікацію статистичних даних про виробництво, національний прибуток, бюджет, споживання, зовнішню торгівлю; розділ про поширення інформації, яка використовується для економічного прогнозування з метою розвитку торгівлі, вільного переміщення товарів і послуг через кордони держав; розділ про співробітництво у галузі культури, в якому йдеться про розширення зв'язків між країнами у цій галузі, обмін інформацією, сприяння доступу до інформації; розділ про співробітництво та обмін у галузі освіти.

У Гельсінському Заключному акті під впливом інформаційної революції перед країнами-учасниками ОБСЄ ставилися такі головні цілі: забезпечити вільний обмін ідеями, поглядами на основі традиційних або нових комунікаційних засобів, незалежно від територіальних і мовних бар'єрів. Гельсінський Заключний акт — це видатний міжнародний політичний документ, який заклав основи для забезпечення в Європі миру, стабільності, співробітництва; США та Канада підтвердили прихильність принципам миру і співробітництва на засадах ООН. Подальші угоди, підписані в рамках ОБСЄ, сприяли розширенню діяльності в галузі інформації і комунікації.

Перший пакет документів політичних декларацій, прийнятих ОБСЄ, належить до 1975–1991 рр. До нього входять: Мадридський Заключний документ (1980–1983 рр.); Віденський Заключний документ (1986–1988 рр.); Стокгольмський Заключний документ (1986 р.); Комюніке Лондонського Інформаційного форуму ОБСЄ (1990 р.).

Інформаційний Форум 1990 р., який відбувся у Лондоні, виніс на політичні дискусії наступні теми: транскордонне поширення інформації, вільний доступ та обмін інформаційними даними, поглиблення співпраці в галузі інформаційних відносин, сприяння діяльності журналістів.

До *Другого пакету політичних декларацій* ОБСЄ входять такі документи: Паризька хартія для нової Європи (1989 р.); Копенгагенський заключний документ (1990 р.); Московський заключний документ (1991 р.); Женевська хартія національних меншин (1991 р.); Гельсінський документ (1992 р.).

Друга конференція НБСЄ/ОБСЄ з гуманітарного виміру, яка проходила в Копенгагені (1990 р.), прийняла документ про основні права людини. Країни-учасниці погодилися гарантувати, що будь-які обмеження основоположних прав і свобод повинні бути “передбачені законом та... послідовні відповідно до зобов’язань країн-учасниць за міжнародним правом — Міжнародним Пактом про громадянські і політичні права (1966 р.) і відповідно до Загальної декларації про права людини (1948 р.). Кожне обмеження прав і свобод у демократичному суспільстві має відповідати одній із цілей певного закону та бути суворо пропорційним меті такого закону”. Поряд з визначенням права на свободу вираження поглядів відповідно до міжнародних стандартів країн-учасниці зобов’язалися припинити і заборонити поширення інформації, яка містить пропаганду ідей національної, расової та релігійної ненависті, вважаючи, що загроза расизму, ксенофобії та етнічної ненависті перешкоджатиме цілям безпеки і співробітництва у Європі.

Гельсінський заключний документ — Політична декларація “Проблеми доби змін” (1992 р.) відбивав досягнуту домовленість щодо реформування інститутів НБСЄ, запровадження посади Верховного комісара у справах національних меншин, формування механізму превентивної дипломатії та здійснення миротворчих операцій. Концепція превентивної дипломатії ОБСЄ передбачає широкий спектр заходів — політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних, спрямованих на попередження конфліктів та кризових ситуацій у регіоні. Для цього ОБСЄ було запроваджено спеціальні “місії для встановлення фактів” та “місії доповідачів”, до обов’язків яких входить: збирання, обробка і поширення інформації про конфліктонебезпечні зони; інформування Організації про розвиток подій, проведення відповідних консультацій з урядами країн-учасниць на основі офіційної інформації, поданої на прохання місії НБСЄ/ОБСЄ, відрядження спеціальних посланників для перевірки вірогідності інформації.

До пакету політичних декларацій ОБСЄ 1994–2000 рр. належать: Будапештський заключний документ (1994 р.); Віденська декларація (1994 р.); Лісабонський заключний документ (1996 р.); Варшавський Підсумковий документ (1998 р.); Заключний документ Стамбульського саміту ОБСЄ (1999 р.); Підсумкові документи Постійної Ради ОБСЄ (2000 р.).

Інформаційна проблематика Будапештського саміту стосувалася глобального обміну військовою інформацією як ефективного

механізму підтримання стабільності, підвищення транспарентності та співробітництва в регіоні діяльності ОБСЄ. У документі наголошується, що глобальний інформаційний обмін сприяє встановленню обмежень на застосування певних видів і систем озброєння, вдосконалює механізми обміну інформацією загалом, підвищує практичну значущість інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень у межах ОБСЄ.

Лісабонський саміт ОБСЄ (1996 р.) прийняв Декларацію “Про модель спільної та всеохоплюючої безпеки для Європи XXI століття”, в якій зафіксовано основні положення майбутньої європейської безпеки, а саме: забезпечення національних інтересів країн-учасниць, рівноправність співробітництва у врегулюванні конфліктів та миробудівництві. Інформаційні складові військового, політичного, економічного, науково-технічного, екологічного та інформаційно-аналітичного співробітництва, викладені у відповідних розділах, засвідчують необхідність свободи вираження поглядів, пропаганду нової доктрини розвитку сучасного суспільства, розробку і прийняття Хартії прав національних меншин, в якій було визначено правові норми заборони на інформацію, що містить ідеї агресивного націоналізму, расизму, ксенофобії, етнічної та релігійної нетерпимості.

Віденський і Варшавський підсумкові документи (1998 р.) продовжили стратегію трансформації політичного процесу НБСЄ, становлення і розвиток політичного інституту ОБСЄ у контексті створення нової системи безпеки. В нових геополітичних умовах ОБСЄ акцентувала свою діяльність у напрямі європейської інтеграції та становленні інформаційного суспільства.

На Стамбульському саміті (1999 р.) обговорювалися підсумки діяльності ОБСЄ за напрямом гуманітарного виміру, зокрема: верховенство права, демократизація суспільства, громадянські і політичні права, поширення інформації про відкрите громадянське суспільство, права національних меншин, свобода вираження поглядів, вільні засоби масової комунікації і вільний міжнародний інформаційний обмін, міжнародне гуманітарне право, міжкультурні комунікації, рівність можливостей, толерантність і недискримінація, співробітництво з неурядовими організаціями.

Зобов'язання ОБСЄ передбачають демократизацію і плюралізацію суспільних інститутів, створення умов для діяльності вільних і незалежних мас-медіа. Так, 1999 р. на пропозицію української делегації Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ заснувало

Місію спостереження за виборчими процесами в Україні для оцінювання політичної ситуації і відповідності виборчих технологій національному законодавству і зобов'язанням ОБСЄ. У Підсумковому документі відзначалася важливість і вплив ЗМК на усвідомлений вибір суспільства, необхідність збалансованого висвітлення політичних позицій, оприлюднені результати моніторингу ЗМІ для міжнародної громадськості, зафіксовано певні порушення (особливо у приватних ЗМІ) чинного законодавства і зобов'язань України перед ОБСЄ, подано пропозиції щодо подальшої співпраці.

З 1999 р. Місію співробітництва ОБСЄ в Україні (крім постійних органів) здійснює Координаційний центр проєктів ОБСЄ в Україні, мандат якого передбачає впровадження проєктів з трансформації законодавства, експертну та матеріально-технічну допомогу.

3.6. Розвиток інформаційних процесів на теренах СНД

Країни колишнього СРСР також намагаються повноцінно влитися до інформаційного суспільства. У зв'язку з цим приймаються певні заходи. Так, у Міждержавному економічному комітеті Економічного Союзу розробляються пропозиції по виробленню і реалізації інформаційної політики. Створено Раду керівників державних інформаційних агентств СНД та ін.

Регіональна співдружність у галузі зв'язку (РСЗ) створена 17 грудня 1991 р. Учасниками РСЗ є адміністрації зв'язку держав СНД. Основна мета діяльності РСЗ — співробітництво і проведення погоджених дій учасників у галузі електричного і поштового зв'язку.

Адміністрації зв'язку, визнаючи за собою суверенне право регламентувати діяльність у галузі поштового зв'язку й електрозв'язку, а також необхідність погоджених дій, підписали Угоду про створення Регіонального співробітництва в галузі зв'язку зі статусом асоціації. Прийнято статут РСЗ, регламент Ради глав адміністрацій зв'язку РСЗ та інші організаційні документи.

Серед міжнародних нормативних актів, прийнятих з цього приводу, можна виокремити Угоду про співробітництво в галузі інформації (1992 р.) та Концепцію формування інформаційного простору СНД (1996 р.).

В *Угоді про співробітництво в галузі інформації* зазначається, що країни-учасниці будуть сприяти усім формам співробітництва між

різними засобами масової інформації своїх країн для забезпечення широкого і вільного поширення й обміну інформацією, включаючи створення загальних інформаційних структур. Крім того, в угоді передбачено обмін делегаціями відповідних міністерств, інших урядових органів і засобів масової інформації з метою пошуку і вивчення нових напрямів співробітництва у сфері інформаційних обмінів та сприяння створенню необхідних умов для професійної діяльності представників засобів масової інформації.

Сторони угоди зобов'язалися не перешкоджати доступу до офіційних, суспільних та інших джерел інформації, а також поширювати придбану на законних підставах інформацію представниками засобів масової інформації кожної зі сторін.

Концепція формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав носить рекомендаційний характер. Основні положення Концепції відображають: 1) пріоритетні цілі й інтереси проведення погодженої на міждержавному рівні політики формування інформаційного простору СНД; 2) принципи й організаційні основи співробітництва держав-учасниць СНД у сфері розвитку інформаційних і телекомунікаційних послуг; 3) механізми й умови реалізації погоджених на міждержавному рівні заходів і програм з розвитку міждержавних інформаційних обмінів.

Концепція орієнтована на вирішення наступних найважливіших завдань: 1) визначення пріоритетних напрямів співробітництва держав — учасниць СНД у розвитку міждержавних інформаційних обмінів; 2) пропозиція механізму реалізації погодженої діяльності завдяки політиці незалежного і взаємовигідного співробітництва з усіма готовими до цього державами і з урахуванням їхніх національних інтересів і пріоритетів.

Виходячи із зазначеного, Концепція передбачає:

- етапи формування і розвитку інформаційного простору СНД;
- розвиток нормативно-правової бази взаємодії в інформаційній сфері;
- підвищення ефективності інформаційної взаємодії в погоджених сферах;
- розвиток соціальних і культурних зв'язків;
- захист національних інтересів у сфері інформації й інформатизації.

Крім того, в рамках СНД були підписані Угода про міждержавний обмін економічною інформацією (1992 р.), Угода про міждержавний

обмін науково-технічною інформацією (1992 р.), Угода про обмін правовою інформацією (1994 р.), Угода про основні принципи взаємодії з інформаційним агентством “Інтерфакс” (1996 р.), Модельний закон про доступ до екологічної інформації (1997 р.), Угода про вільний доступ й порядок обміну відкритою науково-технічною інформацією держав-учасниць СНД (1998 р.), Рішення про Перспективний план підготовки документів та заходів по реалізації Концепції формування інформаційного простору СНД (1998 р.), Угода про інформаційне співробітництво в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища (1998 р.), Рішення про Концепцію інформаційної безпеки держав-учасниць СНД у військовій сфері (1999 р.), Угода про принципи та форми взаємодії держав-учасниць СНД у сфері використання архівної інформації (1999 р.), Угода про співробітництво держав-учасниць СНД в боротьбі зі злочинами у сфері комп’ютерної інформації (2001 р.), Угода про обмін матеріалами національних інформаційних агентств держав-учасниць СНД (2003 р.), Конвенція про статус кореспондента, що представляє засіб масової інформації держави-учасниці СНД в інших державах Співдружності (2004 р.).

3.7. Міжнародні неурядові організації в сфері інформації

Неурядові МО мають статус спостерігачів чи виконують роль регіональних суб’єктів МП (Міжнародна федерація з інформації та комунікації, Міжнародна асоціація по вивченню комунікації, Всесвітня асоціація християнської інформації, Міжнародний інститут зв’язку, Організація 19-ї статті, Міжнародна (організація) мережа в центрі з документації і комунікації, Міжнародна асоціація дослідників комунікації, Міжнародна організація журналістів).

Міжнародна федерація журналістів (МФЖ) — найбільша всесвітня організація журналістів. Заснована вона у 1926 р., потім Федерація припинила свою діяльність, а поновила роботу в 1946 р. Такою як вона є на сьогоднішній день, діє з 1952 р. Нині Федерація представляє близько 500 000 членів у більш як 100 країнах світу.

Міжнародна федерація журналістів — це об’єднання профспілок журналістів, яке створене для вирішення проблем, пов’язаних з профспілковим рухом і діяльністю професії журналіста. Засноване об’єднання у контексті підтримки плюралістичної демократії й основних прав людини. Воно незалежне від усіх ідеологічних, політич-

них, урядових і релігійних органів. Представляє і допомагає організаціям-учасникам у створенні, дослідженні та вирішенні будь-яких професійних питань, сприяє роботі континентальних і регіональних груп, створених з цих організацій-учасниць. Міжнародна Федерація Журналістів визначена в законі Бельгії як Association Internationale Sans But Lucratif. Адміністративний Комітет є відповідальним за взяті зобов'язання Федерацією і AISBL.

Організація 19-ї статті “АРТИКЛЬ 19”. Цю організацію було засновано для подальшого впровадження в життя тих правових принципів, які закладено в ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права людини 1966 р.

Серед документів, розроблених організацією, можна виокремити:

1. *“Право громадськості знати. Принципи законодавства про свободу інформації”* (1999 р.), на основі яких будь-хто може визначити чи насправді закони його країни дозволяють мати доступ до офіційної інформації. У документі ясно і точно викладено способи, завдяки яким уряди можуть досягти максимуму відкритості відповідно до найкращих міжнародних стандартів і практики. Принципи законодавства про свободу інформації мають використовуватися громадськими діячами, правниками, обраними представниками і державними посадовими особами. Virізніють такі принципи: 1) *максимальне оприлюднення* — законодавство про свободу інформації має керуватися цим принципом; 2) *обов'язок оприлюднювати* — публічні органи зобов'язані оприлюднювати ключову інформацію; 3) *стимулювання відкритого уряду* — публічні органи мають активно сприяти відкритості уряду; 4) *обмежена сфера винятків* — винятки повинні бути чітко сформульованими, мати стислий виклад і підлягати суворій перевірці стосовно категорій шкоди і суспільних інтересів; 5) *процедури сприяння доступу* — запити стосовно надання інформації повинні опрацьовуватися швидко і якісно, а також має бути доступ до незалежного перегляду відмов; 6) *вартість* — надмірна вартість не повинна перешкоджати особам подавати інформаційні запити; 7) *відкриті засідання* — засідання публічних органів мають бути відкритими для громадськості; 8) *оприлюднення має перевагу* — закони, які суперечать принципу максимального оприлюднення, повинні бути змінені або скасовані; 9) *захист інформаторів* — особи, які передають інформацію про правопорушення (інформатори), повинні бути захищеними.

2. *“Модельний закон про інформацію”* (2001 р.). Право на інформацію гарантується міжнародним законодавством, у тому числі як частина свободи вираження, передбаченої ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Положення Модельного Закону про свободу інформації ґрунтуються на кращих прикладах міжнародної практики, що відображено в публікації АРТИКЛЬ 19 “Право громадськості знати: принципи законодавства про свободу інформації”, а також у численних законах про свободу інформації країн світу. Цей Закон, зокрема, має допомогти в галузі свободи інформації країнам Південної Азії і, відповідно, відображає англосаксонський підхід до створення проектів подібних законів. Водночас Модельний Закон ґрунтується на всесвітніх стандартах у цій галузі, тому його буде доречно використовувати також у країнах з континентальною системою.
3. *“Принципи свободи вираження та регулювання мовлення”*. Ці Принципи встановлюють систему стандартів, спрямованих на досягнення балансу між забезпеченням і захистом незалежного мовлення й врахуванням інтересів суспільства. Принципи торкаються найскладніших проблем, які полягають у тому, як поєднати регулювання в інтересах суспільства з гарантіями того, що воно не перетвориться в інструмент контролю з боку влади. Регулюючі органи мають попередити надмірне домінування комерційних інтересів і забезпечити використання ефіру в інтересах всього суспільства. Вони адресовані правозахисникам, адвокатам, суддям, народним обранцям і державним службовцям, чия діяльність спрямована на те, щоб мовний сектор був активним та незалежним і працював в інтересах усіх регіонів та прошарків суспільства. Ці Принципи встановлюють стандарти свободи теле- і радіомовлення. Вони стосуються як конкретних режимів регулювання мовлення, так і дій держави і фізичних осіб у цій сфері, а також законодавчого оформлення свободи вираження.
4. *“Національна безпека, свобода висловлювань і доступ до інформації”*. Ці Принципи було схвалено 1 жовтня 1995 р. групою експертів з міжнародного права, національної безпеки і прав людини, скликаною “АРТИКЛЬ 19”, Всесвітньою кампанією за свободу слова, за допомогою Центру прикладних правових досліджень Університету Вітватерсранд у Йоганнесбурзі. Ці

Принципи ґрунтуються на міжнародних і регіональних правових нормах і стандартах захисту прав людини, державній практиці, що розвивається (втілений *inter alia*, у рішеннях національних судів), а також на загальних принципах права, визнаних міжнародною спільнотою.

Питання для самоконтролю

1. Які характерні риси міжнародних організацій в інформаційній сфері ви можете назвати?
2. Які напрями діяльності ООН з урегулювання міжнародної інформаційної сфери?
3. У чому полягає діяльність Департаменту публічної інформації ООН в інформаційній сфері?
4. Які міжнародно-правові акти були прийняті ЕКОСОП у сфері регулювання міжнародної інформації?
5. Які головні програми у сфері регулювання інформаційних процесів було прийнято ЮНЕСКО?
6. Які головні програми діяльності Всесвітнього поштового союзу?
7. Які напрями діяльності Ради Європи та Європейського союзу існують у сфері регулювання міжнародних інформаційних процесів?
8. Яке значення має Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. для формування міжнародного інформаційного права?
9. Якими міжнародними актами НБСЄ регулюється поширення інформації?
10. Які міжнародні неміжурядові організації в інформаційній сфері ви знаєте?

Список використаної літератури

1. *Бачило І. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А.* Информационное право: Учебник. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001.
2. *Доступ до інформації та електронне самоврядування / Авт.-упоряд. М. С. Демкова, М. В. Фігель.* — К.: Факт, 2004.
3. *Ермишина Е. В.* Международный обмен информацией: Правовые аспекты. — М., 1989.

4. *Інформаційна* політика країн світу <http://www.dwinfoserver.com/otto/highway.shtml>
5. *Інформаційна* політика регіонів та країн світу <http://www.unesco.org/webworld/observatory/index.shtml>
6. *Кашлев Ю. Б.* Массовая информация и международные отношения. — М., 1981.
7. *Копылов В. А.* Информационное право: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2003.
8. *Макаренко Є. А.* Міжнародні інформаційні відносини. — К.: Наша культура і наука, 2002.
9. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика. — К.: Наша культура і наука, 2000.
10. *Макаренко Є. А.* Інформаційна політика Європейського Союзу. — К., 2000.
11. *Міжнародне співробітництво України у сфері інформатизації і телекомунікацій* / В. Л. Банкет, С. О. Довгий, А. В. Клікич та ін.; За ред. С. О. Довгого. — К.: Укртелеком, 2001.
12. *Міжнародні стандарти забезпечення свободи слова: Зб. публікацій міжнар. організації “Артикль 19” // “Артикль 19. Всесвітня кампанія за свободу слова”, міжнародна організація; Лабораторія законодавчих ініціатив.* — К.: Міленіум, 2003.
13. *Организация Объединенных Наций. Основные факты: Справочник: Пер. с англ.* — М.: Весь мир, 2000.
14. *Офіс офіційних публікацій Європейської Комісії* / euror.eu.int/
15. *Спеціалізовані установи системи ООН: Навч. посіб. / В. С. Бруз, В. М. Грабажей, В. О. Єлфімов та ін.; За ред. В. С. Бруза.* — К.: Либідь, 1995.

- 4.1. Історія розвитку інформаційних прав.
- 4.2. Універсальні міжнародні акти про стандарти доступу, користування та поширення інформації.
- 4.3. Заборона розповсюдження певних видів інформації.
- 4.4. Загальна характеристика європейських стандартів свободи слова.

4.1. Історія розвитку інформаційних прав

Законодавство і науковці різних країн не дійшли одностайного розуміння, які саме права і свободи входять до комплексу інформаційних.

Історичний процес розвитку та нормативного закріплення інформаційних прав людини дає можливість простежити певну еволюцію термінів. Початком може бути визнане закріплення *свободи слова за членами представницьких органів* (наприклад, парламентарів Англії). Ці положення практично увійшли в усі конституційні акти кінця XVIII — початку XX ст., які передбачали свободу слова та друку (преси). Однак свобода слова, передбачаючи певний спосіб реалізації цього права, дещо застаріла для позначення цілого комплексу можливостей людини, які визнавались за нею у демократичному суспільстві. Саме це призвело до виникнення поняття **свобода вираження поглядів**, яке не передбачало якогось конкретного способу його реалізації і захищало не лише словесні, а й інші дії.

Ідея, що становить основу сучасної політико-правової доктрини **“право народу знати”**, уперше своє історично законодавче втілення отримала ще наприкінці XVIII ст. у Швеції у вигляді конституційно-правового принципу відкритості документів, що відображають процес відправлення державної влади в цій країні. Поступово свободу інформації визнали всі європейські держави. Попередню цензуру

було скасовано: в Англії — 1695 р., Швеції — 1766 р., Данії — 1770 р., Норвегії — 1814 р., Бельгії та Нідерландах — 1815 р., Німеччині, Австрії, Італії, Швейцарії — 1848 р.

Франція також зробила свій нормативно-правовий внесок у тодішню європейську модель позитивного закріплення повноважень, що становлять загальне “право народу *знати*”. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. містить не тільки широко відому норму ст. 11 про право кожного громадянина вільно “висловлюватися, писати і друкувати”, а й майже невідомі у нас норми ст. 14 і 15 про право громадян стежити за витратою податків, що збираються, і вимагати “звіту в кожній посадовій особі за довірені йому ділянки керування”.

У середині 70-х років ХХ ст. було розроблено концепцію “*права людини на комунікацію*”. Уперше її висунув французький дослідник д'Арсї, який пропонував замінити “вертикальну систему” розповсюдження інформації (тобто передачу інформації ЗМІ на великі аудиторії) на “горизонтальну” (тобто безпосередній обмін повідомленнями між людьми).

Визначаючи основні аспекти цієї концепції, Л. Хармс і Д. Фішер ставили перед державами наступні завдання:

- визнати в державному праві абсолютне, універсальне, невід'ємне право кожної людини на комунікацію;
- зреалізувати це право у свободі інформації, слова, вираження міркувань, що є “основними нормами суспільства”;
- обов'язок держави забезпечувати правовими засобами здійснення зазначених свобод;
- обов'язок держави забезпечувати права всього населення на комунікацію;
- визнання у праві положення, згідно з яким суспільство саме не володіє правами та обов'язками, пов'язаними із свободою інформації чи вираження думки, але має можливість здійснювати їх шляхом виконання обов'язків, зазначених у законодавстві, яке визначає межі цих свобод.

Деякі автори цієї концепції вважали, що “право на комунікацію” спочатку має бути визнане в межах національного права і лише потім стати міжнародно-правовою нормою.

Концепція “права на комунікацію” ґрунтується на двох основних поняттях: права доступу до засобів комунікації і права особистої участі в процесі комунікації. Ці поняття були сформульовані на

регіональній конференції в Коста-Риці 1976 р. в такий спосіб: *доступ* — це здатність потенційного споживача реально й ефективно використовувати наявні засоби комунікації як отримувача інформації і на основі рівності; *участь* — це реальна й ефективна можливість споживача, у свою чергу, стати прямо чи непрямо творцем і розповсюджувачем повідомлення.

Поняття “право на комунікацію” поки що не отримало офіційного визнання в міжнародному праві, однак розвиток комунікаційної техніки, здійснення безпосереднього телевізійного мовлення, поширення індивідуальних засобів збирання і передачі інформації роблять таке визнання усе більш насущним завданням.

“Право на приватність” (right to privacy) увійшло до переліку фундаментальних прав і свобод людини не так давно. Хоча елементи цього поняття можна зустріти в самих ранніх джерелах з права, для формування правового інституту приватності знадобився певний розвиток цивілізації, при якому автономність життя стала вкрай необхідною для збереження і реалізації людиною своєї особистості.

Право кожного на необхідний набір відомостей про осіб, які його оточують, надається нам як основне, але ніяк не абсолютне право. Правовий режим користування ним припускає за його носіями “особливі обов’язки й особливу відповідальність”. У цьому контексті, насамперед, маються на увазі права кожного на збереження таємниці його особистого і сімейного життя, кореспонденції, повага честі й гідності, доброго імені та ділової репутації. Норми численних міжнародно-правових актів у цій сфері суспільних відносин установлюють визначені національним законодавством планки вимог по забезпеченню балансу, динамічної рівноваги між свободою слова, друку, вішання, мережної комунікації, загалом — правом на інформацію, з одного боку, і захистом приватного життя кожного індивіда, інформаційного суверенітету, права приховувати — з другого.

У цьому зв’язку виникає проблема у правильному розумінні термінів: чи є різниця між межею права людини — рамками його юридичного змісту (російською мовою “пределом”) — і обмеженням цього права. З лінгвістичної точки зору, процес встановлення меж прав людини і називатиметься обмеженням.

За твердженням науковців, логіка правової регуляції потребує для вираження більшої міри свободи у використанні заборони, а для визначення меншої міри, навпаки, — дозвіл. При визначенні прав, що

належать до інформаційних, мабуть, найбільше використовується саме “негативістський” підхід, шлях закріплення обмежень.

Право приховувати як елемент права на приватне життя чи на приватну сферу як юридичну категорію народилося в США. Батьком цього права по праву вважається суддя Верховного суду США Л. Д. Брандейз, який у 1928 р. термінологічно позначив його як “право бути залишеним у спокої” (“the right to be left alone”).

У наші дні інформаційна складова правового інституту “privacy” наповнена набагато ширшим і глибшим змістом. Так, Закон Іспанії від 5 травня 1982 р. про захист честі, невтручання в приватне і сімейне життя і право на індивідуальність (Civil Protection of the Right to Honour, Personal and Family Privacy and Identity) визначає її як “більш широку, більш глобальну сукупність сторін особистості людини, що окремо можуть не мати особливого значення, але разом узяті утворюють цілісний портрет особистості людини, а людина має право тримати цей портрет у таємниці”.

На додаток до норм законів *судова практика* деяких країн виробила достатньо операційних ознак конкретних правомочностей, що утворюють загальне право громадянина на таємницю і контроль свого інформаційного образу перед навколишніми.

В умовах масового використання можливостей сучасної електронної і телекомунікаційної техніки охорона і захист зазначених м’яких, нематеріальних благ, реалізація права тримати свій інформаційний образ перед навколишніми людьми під особистим контролем, у цілісності й таємниці навіть для сильних світу цього, стають усе проблематичнішими.

Науково-технічний прогрес, який привів до універсалізації засобів комунікації, викликав закріплення в конституційних актах так званої “**свободи засобів масової інформації**”. Сучасне наукове розуміння цієї проблеми виокремлює *свободу інформації*, яка умовно окреслює цілу групу прав і свобод, а саме:

- свободу слова або свободу вираження поглядів;
- свободу преси й інших засобів масової інформації;
- право на отримання інформації, яка має суспільне значення.

4.2. Універсальні міжнародні акти про стандарти доступу, користування та поширення інформації

Основою міжнародно-правової регламентації права на інформацію є положення Загальної декларації прав людини 1948 р. і Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

Слід зауважити, що ще до проголошення концепції “права на комунікацію”, воно певним чином було закріплене у ст. 19 *Загальної Декларації прав людини* 1948 р., відповідно до якої *кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх вираження; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, отримувати і розповсюджувати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.*

Концепція “права на комунікацію” в подальшому знайшла свій розвиток у документах зустрічей країн, що розвиваються, і Руху неприєднання, здобуваючи нові риси. Так, у Декларації, прийнятій на регіональній конференції в Яунді (1980 р.), “право на комунікацію” представлено як засіб викорінювання панування монополістичних об’єднань засобів інформації на міжнародному рівні.

Активно цю концепцію в ЮНЕСКО почали розглядати на 18-й сесії Генеральної конференції, на якій була схвалена резолюція 18С/4.121 від 20 листопада 1974 р., що закликала держави взяти участь у вивченні “права на комунікацію”. Її подальша розробка проходила під впливом основних концепцій, представлених у ЮНЕСКО: “вільного потоку інформації”, права на розвиток і т. ін. “Право на комунікацію” розглядалося як один з орієнтирів політики ЮНЕСКО в галузі інформації. Нині, коли поняття “право на комунікацію” об’єднало в собі право інформувати і право на інформованість (“право народу знати”), реальна необхідність в особливому виділенні права на інформованість відпала. У практиці розробки міжнародних документів поняття “інформація” і “комунікація” є взаємозамінними, хоча перше поняття охоплює значно ширше коло питань, оскільки включає і зміст переданої інформації.

Міжнародне визнання “права на приватність” отримало з прийняттям Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини. У ст. 12 Декларації проголошено: “... Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його

кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань...”

Стаття 12 Декларації відповідає ст. 17 **Міжнародного пакту про громадянські та політичні права** від 16 грудня 1966 р. Стаття 19 цього Пакту є основою міжнародно-правової регламентації права на інформацію.

На європейському рівні першою за порядком та значенням залишається **Європейська Конвенція про захист прав та основних свобод людини**, яка була відкрита для підписання державами — учасниками Ради Європи 4 листопада 1950 р. Право на захист приватної сфери життя людини гарантується у першій частині ст. 8 Конвенції: *“Кожна людина має право на повагу до її особистого і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції”*.

Така редакція статті є результатом узгодження позицій творців проекту Конвенції та свідчить про їх намір залишити за державами-учасниками право самостійно визначати правові рамки здійснення проголошеного у статті права.

Конвенція не дала чіткого визначення поняттю “право на повагу...” Однак це не завадило Комісії та Суду — контрольним органам Конвенції — під час розгляду справ про порушення права на приватність конкретизувати зміст цієї правової норми. В одному зі своїх рішень з цього питання Комісія відзначила: *“Для багатьох англосаксонських та французьких авторів, право на повагу до приватного життя — це право на конфіденційність, право жити так, як людина бажає, бути захищеним від розголосу... На думку Комісії, право на повагу не обмежується цим. Воно містить також до визначеного рівня право встановлювати та розвивати стосунки з іншими людьми, особливо у емоційній сфері, для розвитку та реалізації людиною своєї особистості”*.

Правовий статус ЗМІ як спеціальної організації, що здійснює соціально-комунікативну діяльність, виступаючи суб’єктом інформаційних правовідносин, визначають такі міжнародно-правові акти: Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., Декларацію про основні принципи, які стосуються вкладу засобів масової інформації у поширення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурювання до війни від 28 листопада 1978 р., Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 1998 р. тощо.

4.3. Заборона розповсюдження певних видів інформації

Виходячи зі змісту конституційних норм, норм кримінального, цивільного, адміністративного права, заборонена інформація входить до кола регулювання суспільних відносин, оскільки лише згідно з законом можуть обмежуватися права людини.

Якщо брати абстрактне розуміння будь-якого основного права людини, коли йдеться про межі, то маються на увазі кордони свободи індивіда (асоціації), які визнаються і захищаються насамперед Конституцією, нормативний зміст і низка правочинностей, які надаються цим правом. За визначенням П. Рабиновича, це “іманентна, неодмінна характеристика” кожного права людини. Прикладом такої “межі в чистому вигляді” може бути останнє речення ч. 1 ст. 10 Європейської конвенції з прав людини: “... Ця стаття (10) не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіо-, теле- або кінопідприємств”. Під обмеженнями основних прав маються на увазі припущені Конституцією і встановлені законом винятки з конституційного статусу особи і громадянина”.

Проте, коли йдеться про інформаційні права, то їх зміст становить не стільки коло визначених законом можливостей особи, скільки низку саме обмежень (а не меж) на фоні загального дозволу. Саме закріплення в законодавчих актах обмежень і є основним способом визначення правочинностей, пов’язаних з цією групою прав і свобод.

Межі інформаційних прав людини закріплені в багатьох правових актах, що є обов’язковою їх ознакою. Ці межі можна класифікувати за певними ознаками. По-перше, за **різницею у формі закріплення**, їх вираження. Так, наприклад, законодавець вказує на існування визначених інтересів, для захисту яких і можуть обмежуватись інформаційні права (ч. 2 ст. 10 Європейської конвенції з захисту прав і основних свобод).

По-друге, іншою категорією виділяється ціла низка **інформаційних ресурсів**, доступ до яких може і навіть має бути обмеженим. Сюди слід віднести усі види таємниць, які передбачені національними та міжнародно-правовими актами, насамперед: державна таємниця, службова таємниця, таємниця попереднього слідства і дізнання, таємниця про неповнолітніх, які вчинили правопорушення і до яких застосовувалися заходи індивідуальної профілактики, таємниця голосування, адвокатська таємниця, таємниця нотаріальних дій, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфних та інших

повідомлень, що передаються засобами зв'язку, таємниця особистого життя тощо.

Інформація може бути обмеженою за **умовами поширення у визначений час або у визначеному місці**, наприклад, поширення інформації комерційного характеру у вигляді реклами (тютюнових та алкогольних виробів, іграшок тощо).

Інформація може обмежуватися **своїм змістом**. До забороненої інформації належить: 1) інформація про нерівність конституційних прав за будь-якими ознаками; 2) інформація, спрямована проти національної безпеки; 3) інформація, спрямована проти національного здоров'я; 4) інформація, спрямована проти приватної власності; 5) інформація, спрямована проти громадського порядку, та неправдива інформація.

Обмеження у міжнародному інформаційному праві визначається нормами, які закладені в деклараціях, конвенціях, протоколах і резолюціях ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ЄС, окремих економічних організацій та інформаційних картелів.

Розглянемо ці обмеження.

1. Заборона розповсюдження інформації, яка засуджується міжнародним співтовариством:

1.1. *Пропаганда війни* — заборона такої пропаганди міститься в Конвенції про використання радіомовлення в інтересах миру (1936 р.); Резолюції 110 (II) Генеральної Асамблеї ООН “Заходи, які повинні бути прийняті проти пропаганди та розпалювачів нової війни” (1947 р.); Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (1966 р.); Декларації ООН про принципи міжнародного права, які стосуються відносин і співробітництва між державами (1970 р.); Заключному акті НБСЕ (1975 р.); Резолюції ЮНЕСКО № 230/13.1 (1985 р.) тощо.

1.2. *Інформація, яка порушує встановлену рівність прав і свобод* — заборону на розповсюдження такої інформації встановлюють Загальна Декларація прав людини (1948 р.); Конвенція про попередження злочинів геноциду і покарання за нього (1948 р.); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); Декларація ООН про розповсюдження інформації про деколонізацію (1971 р.); Конвенція про припинення злочинів апартеїду і покарання за нього (1973 р.); Декларація про виховання народів в дусі миру (1978 р.); Декларація ООН про міжнародне співробітництво з метою роззброєння (1979 р.) тощо.

1.3. *Інформація, що представляє собою загрозу державній безпеці, суспільному порядку, здоров'ю і моральності населення* — заборону на розповсюдження цих ідей встановлюють Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними (1923 р.); Рекомендація РЄ № R(97)20 “Розпалювання ненависті” (1997 р.); Рекомендація РЄ № R(89)7 “Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту” (1989 р.); Рекомендація РЄ № R(97)19 “Про показ насильства електронними ЗМІ (1997 р.); Європейська конвенція про трансграничне телебачення (1989 р.) та ін.

1.4. *Неточна, неперевірена інформація чи замовчування суспільно значущої інформації* — заборона розповсюдження такої інформації міститься в Конвенції про міжнародне право спростування (1952 р.); Декларації ООН про основні принципи, що стосуються вкладу засобів масової інформації в зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму й апартеїду та підбурювання до війни (1978 р.); Європейській конвенції про трансграничне телебачення (1989 р.); Резолюції РЄ 1003 (1993 р.) “Про етичні принципи журналістики”; Резолюції РЄ (74) 26 “Про право на відповідь — стан особи відносно преси” (1974 р.); Рекомендації РЄ № R (97) 20 “Про наклепницькі висловлювання” (1997 р.); Політичній декларації про ЗМІ в демократичному суспільстві 4-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації (1994 р.); Міжнародних принципах журналістської етики (прийнятих на IV Консультативній зустрічі міжнародних і регіональних професійних журналістських організацій) (1983 р.); Йоганнесбургських принципах “Національна безпека, свобода самовираження та доступ до інформації” (1995 р.); Орхуській конвенції “Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” (1998 р.); Директиві Ради 96/62/ЄС щодо оцінки та контролю навколишньої атмосфери (1996 р.) та ін.

2. Заборона цензури — міститься в Декларації ООН про основні принципи, що стосуються вкладу засобів масової інформації в зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму й апартеїду та підбурювання до війни (1978 р.); Європейській конвенції про трансграничне телебачення (1989 р.); Політичній декларації про ЗМІ в демократичному суспіль-

стві 4-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації (1994 р.); Резолюції РЄ 1003 “Про етичні принципи журналістики” (1993 р.); Рекомендації РЄ № R (96) 10 “Про гарантії незалежності громадського телерадіомовлення” (1996 р.); Заяві 4-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації “Про порушення журналістських свобод” (1994 р.); Рекомендації РЄ № R (99) 15 “Про висвітлення в ЗМІ виборчих кампаній” (1999 р.).

3. Заборона розповсюдження певної інформації, яка призводить до здійснення вчинків проти честі і гідності особи (заборона розповсюдження наклепів і забезпечення права на спростування наклепницької інформації, заборона розповсюдження персональних даних без згоди особи, які вони належать тощо), яка закріплена в Загальній Декларації прав людини (1948 р.); Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.); Європейській конвенції про транскордонне телебачення (1989 р.); Декларації РЄ “Політика в області ЗМІ для завтрашнього дня”; Резолюції РЄ 428 (1970) щодо декларації про засоби масової інформації та права людини; Конвенції РЄ про захист особи у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних (1981 р.); Рекомендації РЄ № R (99) 5 щодо захисту недоторканності приватного життя в Інтернеті (1999 р.); Директиві 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради “Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних” (1995 р.); Резолюції № 2 4-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації “Журналістські свободи та права людини” (1994 р.); Резолюції 1-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації “Вплив нових комунікаційних технологій на права людини та демократичні цінності” (1997 р.) та ін.

4. Заборона порушень професійної етики — міститься в Резолюції 37/194 Генеральної асамблеї ООН “Про принципи медичної етики” (1982 р.); Європейській конвенції про транскордонне телебачення (1989 р.); Політичній декларації про ЗМІ в демократичному суспільстві 4-ї Європейської конференції міністрів з політики у сфері засобів масової комунікації (1994 р.); Резолюції РЄ 1003 Про етичні принципи журналістики (1993 р.); Рекомендації РЄ № R (96) 10 “Про гарантії незалежності громадського телерадіомовлення” (1996 р.) та ін.

5. Заборона розповсюдження інформації, що порушує авторське право, допускає плагіат чи використання чужої інформації, яка

закріплена в Європейській угоді про захист телерадіомовлення та протоколах до неї (1960 р.) тощо.

6. Обмеження, що стосуються розповсюдження рекламної інформації, розповсюдження відомостей, що занесені до переліку відомостей, які становлять державну таємницю, чи вибіркової інформації про статистику, — закріплена в Європейській конвенції про транскордонне телебачення (1989 р.); Рекомендації РЕ № R (84) 3 “Про принципи телевізійної реклами” (1984 р.); Директиві Ради 84/450/ЄЕС “Щодо наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів стосовно реклами, яка вводить в оману” (1984 р.); Міжнародному кодексі рекламної діяльності (МТП) (1973 р.); Директиві Ради та Парламенту 2007/65/ ЄЕС “Щодо наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів стосовно здійснення діяльності в сфері радіо- та телемовлення” (2007 р.); Керівних принципах регламентації комп’ютеризованих картотек, які містять дані особистого характеру (1990 р.) та ін.

У результаті вже сьогодні існує певний комплекс не просто інформаційно-правових норм, а й окремих інформаційно-правових інститутів (інститут свободи масової інформації, інститут захисту честі, гідності і ділової репутації в ЗМІ, інститут інтелектуальної власності в ЗМІ й Інтернеті тощо).

Законодавчі і регулятивні приписи, що зумовлюють функціонування ЗМІ, можна поділити на засоби підтримки і обмеження органів масової інформації як економічних інституцій, так і засоби їх підтримки і обмеження як уособлень свободи слова. Обмеження для ЗМІ як економічних інституцій можуть встановлюватися безпосередньо податковим та антимонопольним законодавствами, що запобігає надмірній концентрації власності, або опосередковано на основі законів загального характеру таких, як стандарти зайнятості та закони про захист довкілля. Підтримку ЗМІ реалізують за допомогою податкових пільг та субсидування поштової системи.

Беручи до уваги вплив ЗМІ на свідомість і поведінку людей та враховуючи можливість і небезпечність зловживання ним, суспільство прагне відгородити себе від такого зловживання. Тому міжнародним правом і законодавством багатьох країн, у тому числі й Україною, встановлюються певні заборони щодо діяльності ЗМІ.

Законодавець встановлює за порушення заборон дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність. Однак, на думку науковців, зокрема А. Письменницького, законо-

давством не передбачені конкретні міри відповідальності за порушення окремих заборон. Інформаційне законодавство буде ефективнішим, якщо його заборонам відповідатимуть передбачені законом адміністративні і кримінальні санкції, коли складеться судова практика його виконання.

Свого часу намагалися запровадити єдину систему законодавчого регулювання міжнародних комунікацій. Так, 1978 р. спроби ЮНЕСКО спонукати уряди різних країн до прийняття єдиних стандартів подання новин, викликані стурбованістю станом справ з демократичними свободами і свободою слова у країнах, що розвиваються, зазнали невдачі. Міркування “свободи журналіста” та принцип свободи інформаційних потоків переважили. Натомість існують різноманітні добровільні угоди з економічних, законодавчих та політичних питань, як, наприклад, угода про розподіл радіочастотних каналів та головні положення про експорт і торгівлю комунікаційними продуктами. Виняток становлять країни Європейського Співтовариства, які домовилися про підтримку на законодавчому рівні мінімальних стандартів у сфері реклами з метою встановлення засад “доброї практики” у журналістиці.

4.5. Загальна характеристика європейських стандартів свободи слова

У Європі, паралельно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р., діє і користується значно більшою юридичною і політичною вагою Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод, прийнята Європейським Співтовариством 4 листопада 1950 р.

Стаття 10 цієї Конвенції закріплює право кожної людини “одержувати і поширювати інформацію й ідеї без втручання державних органів і незалежно від державних кордонів”.

У тексті Європейської конвенції відсутнє (порівняно з формулюваннями Міжнародного пакту ООН) право пошуку інформації за наявності права отримання і поширення. По букві закону це може певним чином обмежувати активність громадян об’єднаної Європи в їхньому прагненні задовольнити свої інформаційні потреби, оскільки “отримання” — це пасивна форма такого роду задоволення інформаційних потреб, а “пошук” — активна.

Крім ст. 10 Європейської конвенції про права людини й основні свободи європейське право містить ще низку документів, з різним ступенем юридичної обов'язковості і з різними предметами регулювання, що регламентують відносини стосовно доступу широкої громадськості до інформації. Серед цих документів на особливу увагу заслуговують Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2002) 2 “Про доступ до офіційних документів”. Значущою й актуальною для становлення і розвитку свободи масової інформації є також Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (94) 13 “Про заходи для забезпечення прозорості засобів масової інформації” від 22 листопада 1994 р. Перший пункт цієї Рекомендації – “Суспільний доступ до інформації про ЗМІ” – визначає, що “громадськість повинна мати можливість доступу на справедливій і неупередженій основі до деяких основних відомостей про ЗМІ”.

Крім того, у 2007 р. поряд з новим Союзним договором ЄС була прийнята Хартія основоположних прав Союзу, текст якої розроблено ще в 2003 р. Щодо питань інформаційних прав і свобод у Хартії міститься дві статті.

Стаття 8 “Захист особистих даних” проголошує право кожного на захист особистих даних, що стосуються його. Такі дані належить використовувати лише заради окремо визначених потреб та на підставі згоди зацікавленої особи чи на іншій правомірній підставі, закладеній у законодавстві. Кожний має право доступу до зібраних про нього даних та право виправляти помилки в них. Дотримання цих правил підлягає контролю незалежним органом влади.

Згідно зі ст. 11 “Свобода виявляти погляди та свобода інформації” кожний має право на свободу виявляти свої погляди. Це право охоплює свободу дотримуватися власних поглядів, отримувати та надавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та без огляду на кордони. Крім того, стаття визначає, що свободу та плюралізм засобів масової інформації належить поважати, що є досить важливим, оскільки цим положенням визнається згадана “свобода засобів масової інформації”.

По суті Хартія основоположних прав Союзу є рекомендаційним актом. Проте, оскільки цей документ прийнято разом з новим Союзним договором, який відображає сучасні тенденції визнання та гарантування прав і свобод людини, Хартія має відіграти істотну роль у подальшому їх захисті.

Термін “висловлювання” в європейській юриспруденції охоплює не лише виявлення поглядів словами, а й поширюється також на малюнки, зображення, дії, вчинені з метою висловити позицію чи подати інформацію. Так само і засоби виявлення поглядів не обмежуються мовленням. Вони можуть бути вираженими друкованими засобами, теле- і радіомовленням, виставами, фільмами, електронними системами і навіть рекламою. Таким чином, ст. 10 Конвенції (1950 р.) захищає не тільки висловлювання, а й засоби його відтворення, передачі і розповсюдження.

Термін “висловлювання” у контексті ст. 10 Конвенції також охоплює діяльність у мистецькій сфері та інформацію комерційного характеру.

Слід зауважити, що ст. 10 також передбачає свободу “дотримуватися своїх поглядів”, захищає особу від приписування їй певної позиції на основі її попередніх висловлювань і негативних наслідків, які можуть виникнути з цього, а також забороняє примушувати особу розголошувати іншим свою позицію.

Оскільки ст. 10 передбачає різницю між “інформацією” та “ідеями”, то можна зробити висновок, що свобода висловлювань не обмежується фактичними даними, які можна підтвердити. Вона включає також погляди, критику, припущення. Таким чином, гарантії цієї статті поширюються не тільки на “правдиву”, тобто таку, що ґрунтується на фактах, інформацію. Особа, яка висловила свої погляди, а не виклала факти, не повинна доводити їх правдивість — це є порушенням ст. 10 Конвенції.

Практикою Європейського суду допускаються певні обмеження прав, гарантованих ст. 10 Конвенції, що пов’язані з особливостями виконання посадових обов’язків, зокрема, з певними особливостями державної служби, служби у лавах збройних сил, якщо це здійснюється на законних підставах і є виправданим у демократичному суспільстві. Європейський суд, зокрема, зазначає, що держава вправі, враховуючи спеціальний статус, наприклад державних службовців, зобов’язувати їх до стриманості. На них також розповсюджується захист згідно зі ст. 10 Конвенції, так само, як і на інших осіб. Тому необхідно знайти відповідний баланс між основоположним правом кожного індивіда на свободу слова і законним інтересом демократичної держави і зробити це таким чином, щоб державна служба відповідала вимогам п. 2 ст. 10 Конвенції. У зв’язку з цим Європейський суд з прав людини бере до уваги ту обставину, що, коли предметом розгляду стає

право на свободу слова державних службовців, слова “обов’язки і відповідальність” (про які йдеться в п. 2 ст. 10 Конвенції), набувають особливого значення, що виправдовує надану національним владам певну свободу в оцінюванні того, наскільки відповідає оскаржуване втручання зазначеній меті. Більше того, Європейський суд з прав людини вважає, що демократична держава може вимагати від своїх державних службовців лояльності щодо конституційних принципів, на яких вона ґрунтується. Не буде також порушенням ст. 10 Конвенції обмеження свободи висловлювання особи на основі її контрактних зобов’язань.

Європейський суд з прав людини однозначно засудив цензуру як таку, що перешкоджає передачі інформації особам, які бажають її отримати і розцінити на власний розсуд, а також як таку, що заперечує право на самовираження, яке стоїть за правами, передбаченими ст. 10.

Такі заходи, як ліцензування журналістської діяльності, подання копій публікацій до компетентних державних установ та судові заборони, підлягають суворому вивченню з точки зору їх необхідності та доцільності. Європейський суд вважає, що держава не повинна абсолютно заборонити ці заходи, але необхідність їх запровадження має бути безперечно доведена.

У зв’язку з цим слід зазначити, що ліцензування з боку державних органів є законним з точки зору Європейського суду тільки тоді, коли це втручання є законним, а також необхідним у демократичному суспільстві.

Щодо санкцій за ті чи інші публікації, то штрафи та судові витрати можуть сягати рівня, який ставить під сумнів існування корпоративних осіб, які реалізували своє право на свободу виявлення поглядів. Такі санкції ретельно досліджуються Європейським судом з точки зору їх виправданості та законності і можуть призвести до визнання факту порушення ст. 10 з боку державних органів.

Захист моралі також може бути виправданим втручанням. Так, у кількох справах Європейський суд визнав необхідність втручання з боку органів державної влади у свободу виявлення поглядів з метою захисту моралі дітей. Зазвичай тлумачення поняття моралі є компетенцією держави, але одночасно Європейський суд оцінює необхідність обмежень у демократичному суспільстві. Таким чином, Європейський суд може дійти висновку, що державна концепція моралі не відповідає критеріям демократичного суспільства, і визнати факт порушення ст. 10.

Слід зазначити також позицію Європейського суду у випадках, коли свобода вираження поглядів порушує право іншої особи, гарантоване ст. 9 Конвенції, — право безперешкодно сповідувати релігію. Як вказав Європейський суд з прав людини у своєму рішенні по справі “Коккінакіс проти Греції” від 25 травня 1993 р., свобода думки, совісті, релігії, яка охороняється ст. 9 Конвенції, є однією з основ “демократичного суспільства” відповідно до цієї Конвенції. Саме в її релігійному вимірі полягає один із життєво важливих елементів самоідентифікації віруючих і їх уявлення про життя.

Ті, хто відкрито висловлюються, яку релігію вони сповідують, незалежно від того, чи це релігійна більшість чи меншість, немає розумних підстав очікувати, що вона залишиться поза критикою. Вони мають виявляти терпимість і миритися з тим, що інші заперечують їхні релігійні переконання і навіть розповсюджують вчення, ворожі їхній вірі. Однак способи критики чи заперечення релігійних вчень і переконань можуть потягнути за собою відповідальність держави, якщо вона не забезпечує спокійного користування правом, гарантованим ст. 9 Конвенції, усім, хто дотримується цих вчень і переконань. В екстремальних ситуаціях результат критики чи заперечення релігійних переконань може бути таким, що перешкоджає свободі дотримуватись чи висловлювати такі переконання.

Стаття 10 надає державі право втручатися у свободу виявлення поглядів і в разі запобігання порушенню правопорядку. Щоб довести, що оскаржуване втручання також задовольняє інші критерії п. 2 ст. 10, потрібно показати, що заходи, застосовані в конкретній справі, були “необхідні в демократичному суспільстві” для “попередження порушення порядку”.

Європейський суд наголошував, що поняття “порядок” у цій статті стосується не тільки “публічного порядку” в розумінні ст. 6, а також має відношення до порядку, який повинен підтримуватись у межах конкретної соціальної групи. Наприклад, безпорядки у такій соціальній групі, як збройні сили, можуть мати наслідки для порядку в суспільстві загалом. Звідси випливає, що втручання у свободу висловлювань відповідало б цій умові тією мірою, в якій його метою було б попередження безпорядків у збройних силах.

Європейський суд з прав людини та Комісія з прав людини приділили багато уваги питанню доступу до інформації. В неопублікованому рішенні по справі “Бадер проти Австрії” Європейська комісія дійшла висновку про неприйнятність справи для подальшого розгля-

ду в Європейському суді: “Стаття 10 не гарантує приватним особам, що публічні влади спеціальними засобами інформуватимуть їх про справи суспільного значення”.

Проте, якщо інформація стосується стану довкілля, Європейська комісія вважає, що держава має взяти на себе серйозні зобов'язання гарантувати безпеку населенню, яке знаходиться під її юрисдикцією: “Стаття 10 Конвенції накладає на держави обов'язок не тільки зробити доступною інформацію про довкілля,... а й обов'язок збирати, систематизувати та розповсюджувати інформацію, яка за своєю природою не є безпосередньо доступною і не може стати відомою для населення, якщо публічні влади не діятимуть відповідним чином”.

У разі обмеження прав журналіста в доступі до інформації, Європейський суд може визнати таке втручання законним, оскільки той факт, що журналіст є акредитованим, ще не дає права отримувати та розповсюджувати інформацію.

Ці принципи, закріплені в п. 2 ст. 10 Конвенції, набувають особливого значення тоді, коли це стосується преси. Хоча преса і не повинна переступати межі, встановлені для “захисту репутації інших осіб”, однак в її обов'язки входить розповсюдження інформації та ідей з різних питань, у тому числі й політичних, що становлять суспільний інтерес. Якщо на пресі лежить завдання розповсюдження інформації та ідей, то суспільство, зі свого боку, має право отримувати їх. У зв'язку з цим Європейський суд не може погодитися з думкою урядів, які неодноразово заявляли, що завданням преси є тільки розповсюдження інформації, тлумачення якої потрібно залишити читачеві.

Захист журналістських джерел інформації є однією з основоположних умов свободи преси в тому вигляді, в якому вона знайшла своє відображення в законах і кодексах професійної поведінки у низці Договірних Сторін і міжнародних актів. За відсутності такого захисту джерела інформації преса не отримувала б допомоги, що негативно позначилося б на її здатності надавати точну і надійну інформацію з питань, які становлять суспільний інтерес. У результаті життєво важлива роль преси як стража інтересів суспільства була б підірвана. Беручи до уваги важливість захисту журналістських джерел інформації для свободи преси в демократичному суспільстві і небезпечний вплив, який судовий наказ про викриття джерел інформації може надати на здійснення свободи преси, такий захід не може вважатися відповідним ст. 10 Конвенції, якщо вона не виправдана важливішою вимогою суспільного інтересу.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на ролі преси в демократичному суспільстві. Хоча преса і не повинна переступати меж, а саме: поважати репутацію та права інших осіб, однак її обов'язок полягає в тому, щоб надавати інформацію — будь-яким засобом, який не суперечить її обов'язкам і відповідальності, — з усіх питань, що становлять суспільний інтерес, включаючи й ті, які стосуються судових органів.

Компетентність Європейського суду за роки його діяльності є беззаперечною. Напрацьовано правові алгоритми оцінювання правомірності дій держави щодо обмеження інформаційних прав і свобод. Зокрема, Європейський суд послідовно аналізує фактичні обставини і юридичну аргументацію учасників тієї чи іншої інформаційної су-перечки з погляду наступної тріади критеріїв:

- чи засновані дії влади на законі;
- чи відповідають дії цілям обмежень, передбачених п. 2 ст. 10;
- чи були подібні дії за таких конкретних обставин необхідні в демократичному суспільстві.

Питання для самоконтролю

1. Які обмеження існують в МПП щодо розповсюдження інформації, яка закликає до міжрасової, етнічної та релігійної ворожечі?
2. Якими міжнародними документами регулюється це питання?
3. Коли виникла концепція права на приватність?
4. Які правові складові поняття “свобода самовираження”?
5. Які існують міжнародно-правові документи в інформаційній сфері на теренах Європейського союзу?
6. Які обмеження права на свободу висловлення поглядів, передбачені Європейською Конвенцією про захист прав людини й основних свобод 1950 р.?
7. У чому полягає свобода висловлювань у пресі згідно з європейськими стандартами свободи слова?
8. Які гарантії приватності під час користування мережею Інтернет визначає Положення Рекомендацій Комітету Міністрів ЄС щодо питання забезпечення приватності під час користування мережею Інтернет?

Список використаної літератури

1. *Баранов А., Брыжко В., Базанов Ю.* Защита персональных данных. — К., 1998.
2. *Європейські стандарти в галузі свободи слова / Упоряд. Д. М. Третьяков // М-во юстиції України — К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2002.*
3. *Інформаційне законодавство: Зб. законодавчих актів: У 6 т. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. — Т. 5. Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. — К.: Юрид. думка, 2005.*
4. *Кашлев Ю. Б.* Массовая информация и международные отношения. — М., 1981.
5. *Кушакова-Костицька Н.* Від свободи слова — до інформаційного суспільства // *Право України.* — 2004. — № 7.
6. *Малиновська В.* Термінологічні проблеми визначення меж інформаційних прав людини // *Право України.* — 2001. — № 11.
7. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика. — К., 2000.
8. *Марцинюк О.* Заборонена інформація та її місце у системі інформаційних відносин // *Право України.* — 2006. — № 3.
9. *Правовые и этические нормы в журналистике / Сост. Е. П. Прохоров, Г. М. Пшеничный, В. М. Хруль. — М.: Аспект Пресс, 2004.*
10. *СМИ и Интернет: проблемы правового регулирования / Авт.-сост. проф. В. Н. Монахов. — М.: ЭКОПРИНТ, 2003.*
11. *Смылова Т. М.* Международное информационное право: Метод. материалы к междисциплинар. спецкурсу. — М.: СТЭНСИ, 2002.

МАУП

- 5.1. Поняття безпеки в інформаційній сфері.
- 5.2. Державна та міжнародна інформаційна безпека.
- 5.3. Інформаційна безпека та інформаційні війни.

5.1. Поняття безпеки в інформаційній сфері

Проблема інформаційної безпеки ґрунтується на фактичній залежності всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави (економіки, політики, науки, культури), забезпечення національної та міжнародної безпеки від нормального обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, технологій і засобів.

Саме безпека на інформаційному рівні часто має пріоритетне значення, оскільки вона значною мірою визначає, з одного боку, рівень захищеності і, як наслідок, стійкості, основних сфер життєдіяльності суспільства щодо небезпечного інформаційного впливу, а з другого — інтенсивність розвитку суспільства у тій чи іншій сфері за рахунок ефективного використання накопичених людством знань.

На 56-й сесії Генеральної Асамблеї ООН при обговоренні питань міжнародної інформаційної безпеки було дане таке визначення терміна “інформаційна безпека”: “Інформаційна та мережева безпека означає захист особистої інформації про відправників і одержувачів, захист інформації від несанкціонованих змін, захист від несанкціонованого доступу до інформації і створення надійного джерела постачання обладнання, послуг та інформації”.

На сьогоднішній день існує велика кількість наукових і науково-практичних досліджень у сфері інформаційної безпеки взагалі та таких її окремих аспектах, як інформаційна безпека держави, інфор-

маційна безпека в автоматизованих системах даних, інформаційна безпека підприємства та інших, аналіз яких дає змогу узагальнити систему підходів науковців до визначення поняття “інформаційної безпеки” наступним чином:

Інформаційна безпека – стан та умови захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання та розвиток в інтересах громадян, організацій, держави, включених у це інформаційне середовище.

Тобто в загальному вигляді інформаційна безпека – це здатність системи протистояти випадковим чи навмисним внутрішнім і зовнішнім загрозам – здатність забезпечити захист суб’єктів від негативного інформаційного впливу.

Проте деякі науковці ототожнюють поняття “інформаційна безпека” та “безпека інформації”, що є не зовсім коректним, оскільки інформаційна безпека гарантує **безпеку інформації**, яка представляє собою *стан захищеності інформації від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист від впливів, які порушують її (інформації) статус.*

Захист інформації забезпечується: 1) діяльністю з попередження несанкціонованого доступу до інформації; 2) створенням умов, які обмежують розповсюдження інформації; 3) обмеження права власності на володіння та розпорядження інформацією; 4) попередженням витоку, розкрадання, втрати, несанкціонованого знищення, копіювання, модифікації, викривлення, блокування, розголошення інформації, несанкціонованих ненавмисних впливів на неї; 5) збереженням повноти, надійності, цілісності, вірогідності, конфіденційності інформації і т. ін.

До **інформації, яка захищається**, належить інформація, що є предметом власності і підлягає захисту відповідно до вимог нормативно-правових документів чи вимог, які встановлюються власниками інформації, неправомірне поводження з якою може нанести шкоду її власнику, користувачу чи іншій особі.

Захист інформації здійснюється диференційовано, в тому числі залежно від складу інформації та її належності до різних видів таємниць. Від того, який вид таємниці захищається, залежать організація, технологія і рівень захисту.

Параметрами поділу конфіденційної інформації за видами таємниць є: 1) власник інформації; 2) сфера діяльності, в якій може бути інформація; 3) особа чи група осіб, на яких покладений захист цього виду таємниці; 4) критерії віднесення інформації до різних видів таємниці; 5) той, хто визначає склад інформації, що належить до того чи іншого виду таємниці.

Вирізняють такі види таємниць: 1) державна; 2) комерційна; 3) особиста (сімейна); 4) службова; 5) професійна; 6) виробнича; 7) судово-слідча.

Таким чином, **захист інформації** — це діяльність, спрямована на забезпечення інформаційної безпеки шляхом захисту її від усіх форм вразливості інформації. Причому кінцевою (основною) метою захисту інформації є складова інформаційної безпеки — безпека інформації.

Якщо говорити конкретніше, то **інформаційна безпека** — це складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет держави; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери, впровадження новітніх технологій у цій сфері; наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору вірогідною інформацією про державу, неухильне дотримання конституційних прав громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у діяльність ЗМІ, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополії інформаційної системи держави.

Інформаційна безпека має кілька напрямів:

1. *Безпека інформації* — система заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого доступу до інформації, несанкціонованої її модифікації або порушення цілісності; забезпечення у трьох напрямках: законодавчо-нормативному, організаційно-технічному та страховому.
2. *Безпека інформаційного простору* — захист політичних, державних і громадських інтересів країни, захист загальних моральних цінностей, недопущення закликів до порушення територіальної цілісності, заборона інформації, яка засуджується

міжнародним співтовариством; попередження розповсюдження відомостей, що становлять державну таємницю, а також відомостей з обмеженим доступом та інформації закритого типу, що переміщується через державний кордон.

3. *Інформаційно-аналітична діяльність* — збирання, зберігання та відбір інформації; обробка, аналіз та створення вторинної інформації; використання інформації для прийняття рішень; зовнішнє розповсюдження інформації.

Усе це зумовлює необхідність формування і розвитку окремих теорій інформаційної безпеки у таких аспектах: організаційному, інженерно-технологічному та пов'язаному з ними правовому.

Основні напрями забезпечення інформаційної безпеки пов'язані з такими суб'єктами, як людина, суспільство, держава. Саме захист їхніх інтересів, прав, свобод щодо правовідносин в інформаційній сфері потребує правого регулювання.

Суб'єктів щодо **інформаційної безпеки** можна поділити на кілька категорій: 1) щодо правового статусу регулювання відносин: суб'єкти регулювання відносин та учасники відносин; 2) щодо мети учасників правовідносин: правомірні учасники та правопорушники тощо.

Класифікація суспільних відносин щодо безпеки інформації має багатоаспектний зміст, який визначається залежно від галузей знань. Але все ж їх можна поділити на такі загальні види: соціальні, технічні та соціотехнічні.

Визначальними також є тектологічні (організаційні) критерії: організаційно-управлінські, організаційно-правові та організаційно-технічні (серед останніх виокремлюють ще організаційно-технологічні).

Розуміючи інформаційну безпеку як “стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує її формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій”, правомірно визначити загрозу безпеці інформації, джерела цих загроз, способи їх реалізації і цілі, а також інші умови і дії, що порушують безпеку.

Компонентами концептуальної моделі інформаційної безпеки можуть бути:

- *об'єкти загроз* — відомості про склад, стан і діяльність об'єкта захисту;
- *загрози* — порушення її цілісності, конфіденційності, повноти, доступності та вірогідності, які здійснюються завдяки несанк-

ціонованому розповсюдженню, модифікуванню та блокуванню інформації;

- *джерела загроз* — конкуренти, злочинці, корупціонери;
- *цілі загроз з боку зловмисників* — ознайомлення з відомостями, що охороняються, їх модифікація в корисливих цілях і знищення з метою нанесення прямої матеріальної шкоди;
- *джерела інформації*;
- *способи неправомірного оволодіння конфіденційною інформацією* (способи доступу) — розголошення джерелами відомостей; витік інформації через технічні засоби; несанкціонований доступ до охоронюваних відомостей;
- *напрями захисту інформації* — правовий, організаційний та інженерно-технічний захисти інформації як виразники комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки;
- *способи захисту інформації* — міри, шляхи, способи і дії, що забезпечують попередження протиправних дій, їх запобігання, припинення і протидію несанкціонованому доступу;
- *засоби захисту інформації* — фізичні, апаратні та програмні засоби і криптографічні методи.

Інформаційна загроза — потенціально чи реально існуючі впливи в інформаційній сфері, які призводять до матеріальних чи нематеріальних збитків.

Слід наголосити, що будь-яка класифікація загроз інформаційній безпеці має ґрунтуватися не лише на аналізі об'єктивних чинників існування держави, а й на аналізі певного масиву правових норм, на основі яких можна об'єктивно визначити, що є безпечним, а що становить загрозу.

Загрозу інформаційній безпеці можуть нести лише ті діяння, які мають прямий причинно-наслідковий зв'язок зі зміною відповідних умов і параметрів інформаційних процесів, що визначають безпечні умови існування суспільства і держави. Ці дії повинні бути конкретно визначеними. Крім того, одним із визначальних чинників має бути рівень суспільної небезпеки цих дій.

Таким чином, замахом на інформаційну безпеку є лише ті дії, за які законом передбачена відповідальність. З огляду на це, до таких загроз належать: 1) руйнування національного інформаційного простору або його використання в антидержавних інтересах; 2) використан-

ня ЗМІ з позицій, що суперечать інтересам громадян, організацій і держави; 3) маніпулювання інформацією (дезінформація, приховування або спотворення інформації); 4) модифікація інформації (знищення інформації, “зашумлення”, підробка та нав’язування інформації); 5) порушення встановленого порядку інформаційного обміну; 6) розв’язування інформаційного протистояння (розповсюдження комп’ютерних “вірусів”, упровадження радіоелектронних приладів перехоплення інформації в технічних засобах і приміщеннях і т. ін.); 7) маніпуляції зі свідомістю тощо.

Крім того, інформаційні загрози поділяють на зовнішні (в інформаційному просторі; інформаційному суверенітеті; внутрішній стабільності; діяльності державного або недержавного органів і фірм) і внутрішні (в національній безпеці; впливі на свідомість суспільства; доступі до інформаційних ресурсів країни).

Аналіз проблем організування захисту інформації дає можливість визначити три агреговані організаційні моделі заходів:

- 1) організація запобіжних заходів;
- 2) організація блокування (протидії) реальним загрозам, що реалізуються;
- 3) організація подолання наслідків загроз, які не вдалося блокувати або запобігти їм.

Цим заходам відповідають три **напрями захисту**:

- 1) *правовий* (на міжнародному та національному рівнях) — спеціальні правові акти, правила, процедури та заходи, які забезпечують захист на правовій основі;
- 2) *організаційний* — регламентація виробничої діяльності та взаємини з виконавцями на нормативній основі, що виключає нанесення збитків (перелік відомостей, які становлять конфіденційну інформацію; дозвільна система; система допуску; колективний договір; трудовий договір; посадові обов’язки тощо);
- 3) *інженерно-технічний* — використання різноманітних технічних засобів, які перешкоджають нанесенню шкоди.

Важливим елементом організації інформаційної безпеки є поділ заходів на групи щодо протидії. У теорії та практиці майже однозначно виокремлюють три групи засобів захисту: активні (наприклад, розвідка, дезінформація, “зашумлення”); пасивні (наприклад, встановлення екранів несанкціонованому витоку інформації тощо); комплексні (органічне поєднання названих груп).

Об'єктами інформаційної безпеки є: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи; 3) суспільні об'єднання; 4) суспільство; 5) держава.

Слід зауважити, що донедавна (за історичними мірками) головним суб'єктом інформаційної безпеки була держава. Водночас поняття інформаційної безпеки людини та суспільства, умов існування яких визначаються насамперед їхніми природними правами і обов'язками, стає актуальним лише в контексті розвитку і впровадження ідей *природного права*, зокрема прав людини і громадянина. Воно почало формуватися в контексті боротьби за реалізацію інформаційних прав людини, зокрема свободи слова, таємниці приватного життя, прав нації на самовизначення, на національно-культурний розвиток тощо. З цих причин розвиток цього напрямку інформаційної безпеки у більшій частині світу припадає на кінець 40-х років XX ст., коли були прийняті основні міжнародно-правові акти з прав людини, визнані на міжнародному рівні право націй і народів тощо. А в таких країнах, як Україна або Росія, розвиток напрямків інформаційної безпеки людини і суспільства взагалі бере початок лише в останнє десятиліття XX ст. і пов'язаний з початком демократичних реформ.

Розвиток як природничої, так і гуманітарної сфери науки і виробництва значно змінив акценти і розкрив усю багатоплановість і комплексність поняття “інформаційна безпека”. Саме на аспекті багатоплановості поняття “інформаційна безпека” наголошує ціла низка фахівців у галузі інформаційного права, зокрема, зазначається, що “інформаційна безпека і, головне, її забезпечення формується як комплексне завдання, яке створює баланс між потребою в інформації великого різноманіття суб'єктів та необхідністю розумно використовувати наявний інформаційний ресурс під девізом “не зашкодь”.

На думку деяких фахівців, інформаційна безпека суспільства може розглядатися *лише в комплексі* з інформаційною безпекою людини. Цей комплексний характер інформаційної безпеки людини та суспільства визначається цілою низкою елементів, у тому числі й базовими, до яких належать: 1) права і свободи людини і громадянина у сфері інформації; 2) державні механізми забезпечення та реалізації інформаційних прав і свобод людини та права нації на самовизначення (політичне, культурне, економічне); 3) демократичний механізм формування політичної влади в державі, який дає можливість окремій людині та суспільству через механізми народовладдя визначати основні параметри інформаційних процесів у державі. Водночас

на державу покладено обов'язки забезпечення відповідних прав і людини, і народу загалом.

Розмежування інформаційної безпеки людини і суспільства та інформаційної безпеки держави є принциповим, оскільки воно зумовлене не лише різницею завдань, що вирішуються для забезпечення безпеки цих суб'єктів. Головним чинником є різна природа норм права, що визначають основні параметри безпеки цих суб'єктів. Інформаційна безпека людини та суспільства ґрунтується на нормах природного права, якими визначаються невід'ємні права і свободи людини та громадянина, тоді як параметри інформаційної безпеки держави ґрунтуються на нормах позитивного права, встановлених самою державою. Крім того, тенденційним у світі є уніфікація захисту прав і свобод людини, їх однакове тлумачення і реалізація, на що спрямована велика кількість міжнародно-правових актів. При цьому параметри інформаційної безпеки держави є абсолютно індивідуальними для кожної держави і вимог щодо їх уніфікації не ставиться. Крім того, багато науковців виокремлюють також інформаційну безпеку організації (установ).

До елементів інформаційної безпеки в установах належить: зовнішня (під час спілкування зі сторонніми), внутрішня (збереження таємниці особистості, збереження таємниці справи) та локальна інформаційна безпека (у різних ситуаціях і діях).

5.2. Державна інформаційна безпека

Інформаційна безпека є однією із суттєвих складових національної безпеки країни. У ст. 17 Конституції України зазначено: “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу”.

Забезпечення інформаційної безпеки завдяки послідовній реалізації грамотно сформульованої національної інформаційної стратегії значною мірою сприяло б забезпеченню досягнення успіху при вирішенні завдань у політичній, військово-політичній, військовій, соціальній, економічній та інших сферах державної діяльності.

Інформаційна безпека визначає, з одного боку, рівень захищеності і, як наслідок, стійкості основних сфер життєдіяльності суспільства (країни) щодо небезпечного (дестабілізуючого, деструктивного,

уразливого тощо) інформаційного впливу, а з іншого — інтенсивність розвитку суспільства у тій чи іншій сфері за рахунок ефективного використання накопичених людством знань.

Можна вважати, що головна інформаційна загроза національній безпеці — це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямі. Країна з вищим рівнем інформаційної озброєності має змогу керувати країною з нижчим рівнем, спрямовуючи її розвиток у власних інтересах під постійним інформаційним контролем.

Державна інформаційна безпека — складова національної безпеки — стан захищеності національних інтересів держави в інформаційному середовищі, за якого не допускається (або мінімізується) завдання шкоди особі, суспільству, державі, через неповноту, несвоечасність, невірогідність інформації та несанкціоноване її поширення і використання, а також через негативний інформаційний вплив та негативні наслідки функціонування інформаційних технологій.

До сфери інформаційної безпеки держави входять конкретні дії щодо забезпечення безпечних умов існуючих інформаційних процесів та розвитку таких процесів у майбутньому. Це охоплює регулювання питань захисту самої інформації, захисту інформаційної інфраструктури держави, захисту інформаційного ринку та створення безпечних умов розвитку інформаційних процесів. Досягти цього можливо за умови проведення необхідної державної політики інформаційної безпеки та створення необхідних правових та організаційних засад.

Така конструкція вказує насамперед на головну роль держави у забезпеченні інформаційної безпеки всього кола об'єктів (людини, суспільства і самої держави).

Захист інформаційної безпеки є однією з функцій держави, тобто певною константою, яка наповнюється конкретним змістом залежно від обставин. Він здійснюється передусім шляхом проведення зваженої та збалансованої політики держави в інформаційній сфері, у трьох основних напрямках: захист інформаційних прав і свобод людини, за-

хист державної безпеки в інформаційній сфері; захист національного інформаційного ринку, економічних інтересів держави в інформаційній сфері, національних виробників інформаційної продукції.

Змістовий аспект політики інформаційної безпеки, як і державної політики загалом, визначається її організаційним та регулятивно-контрольним спрямуванням.

Політика інформаційної безпеки держави реалізується в процесі діяльності як органів державної влади, так і недержавних інституцій. Можна стверджувати, що вона визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів, що охоплюється відповідними аспектами інформаційної функції держави та функції національної безпеки.

Державно-правовий механізм інформаційної безпеки, відповідно до означених напрямів реалізації політики інформаційної безпеки, складається з таких взаємопов'язаних елементів: 1) сукупності державних інституцій, задіяних у процесі формування і впровадження політики інформаційної безпеки, тобто *інституціонального механізму інформаційної безпеки*; 2) сукупності ролей та відносин, які включають правові відносини, що виникають при проведенні такої політики, та специфічних ролей, форм і методів діяльності суб'єктів проведення політики інформаційної безпеки; 3) ієрархічної сукупності правових норм і принципів, які регулюють зміст та процес проведення цієї політики, тобто *правового механізму інформаційної безпеки*.

Слід додати, що інституціональний механізм формування політики інформаційної безпеки включає не лише внутрішньодержавні, а й міжнародні інституції.

Однією з найважливіших проблем інформаційної безпеки держави є забезпечення захисту і контролю національного інформаційного простору.

Національний інформаційний простір — вся сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави.

Забезпечити захист і контроль національного інформаційного простору можливо лише за умови умілого поєднання двох основних стратегій: 1) стратегії інформаційного перевершення, що здійснюється через підтримання та посилення чинної гегемонії країни; 2) стратегії заборони, що здійснюється через контролювання інформаційних потоків і джерел та блокування доступу до них.

На сьогоднішній день, після трагедії 11 вересня 2001 р., традиційні підходи щодо інформаційної безпеки значно змінилися. Вся система отримання стратегічної інформації США виявилася нездатною попередити найбільшу у світі терористичну атаку. З огляду на це, дедалі більше дослідників доходить висновку, що національна безпека окремої країни, побудована на принципах закритих систем, стає неефективною. Національні системи безпеки, побудовані передусім на принципах конкуренції, а не співробітництва, в умовах сьогодення стають беззахисними перед новими викликами. Зміст цих викликів як у матеріальній, так і в духовній сферах зумовлюється цілою низкою чинників.

Учені різних країн наголошують, що використання нових інформаційних технологій і засобів впливу високорозвинених країн на менш технологічні країни світу призвело до зміни глобального і регіонального балансів сили, зумовило нові сфери конфронтації між традиційними і новими центрами глобального протистояння, уможливило досягнення переваг в інформаційних технологіях і засобах маніпулювання суспільною свідомістю для широкомасштабної експансії із застосуванням не обмежених міжнародним правом видів озброєнь. Одночасно до нових інформаційних видів зброї виявляють інтерес як політичні угруповання, так і терористичні та кримінальні організації, що загрожує новим витком гонки озброєнь, втратою міжнародних ресурсів для вирішення глобальних проблем бідності, стихійних лих, техногенних катастроф, голоду, епідемій тощо.

Надзвичайно актуальною для сфери інформаційної безпеки є проблема розуміння цих факторів — створення засад теоретичного і практичного обґрунтування так званої системи глобальної соціальної безпеки, яка побудована на відкритості та широкому співробітництві.

Актуальними проблемами міжнародної інформаційної безпеки є: 1) формування належної соціальної бази інформаційної безпеки та подолання інформаційної нерівності між країнами; 2) практична реалізація потенційних можливостей інформаційної безпеки для різних соціальних верств населення з метою забезпечення їхньої нормальної діяльності та інтеграції у світову систему; 3) ефективне використання національних й наднаціональних структур інформаційної безпеки у системі вільної міжнародної комунікації, співробітництва в різних сферах життя з метою формування взаєморозуміння й довіри та попередження міжнародних і регіональних конфліктів; 4) переорієнтація систем інформаційної безпеки від виконання завдань

суто охоронних і захисних на завдання конструктивної модернізації структур національної свідомості та формування єдиної планетарної свідомості як “інфраструктури” збереження цивілізації й забезпечення виживання людства.

Проблеми глобальної безпеки посідають особливе місце в структурі міжнародної інформаційної політики, визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку, які досягли такого рівня і гостроти, що можуть поставити під загрозу забезпечення світопорядку, реалізацію стратегій становлення глобального інформаційного суспільства, навіть саме існування цивілізації.

Структура міжнародної інформаційної безпеки охоплює: теорії, концепції, доктрини інформаційної безпеки, інформаційних війн та інформаційних озброєнь; інституційні засади та моделі міжнародної інформаційної безпеки; інформаційні загрози та інструменти інформаційних атак.

Політичні дискусії в межах ООН засвідчили посилену увагу міжнародного співтовариства до концепції стратегічної стабільності XXI ст., пов'язаної з викликами інформаційної революції і впливом інформаційних чинників проблеми безпеки.

За останнє десятиліття XX ст. міжнародне співтовариство усвідомило на прикладі спеціальних інформаційних операцій, у тому числі військових (в умовах збройних конфліктів “Морський ангел”, 1991 р.; “Буря в пустелі”, 1991–1992 рр.; “Відродження нації”, 1992 р.; “Трім у пустелі”, 1993 р.; “Об’єднаний щит”, 1995 р.; “Спільні зусилля”, 1996 р.; “Лис у пустелі”, 1998 р.; “Союзницька сила”, 1999 р.; “Помста”, 2001 р.; “Шок і тремтіння” 2003 р. тощо), сутність реальних загроз інформаційного протистояння, визначило підходи щодо розуміння концепції міжнародної інформаційної безпеки та дилеми війни і миру в інформаційну добу. Свідченням цього розуміння став запропонований Генеральним секретарем ООН Б. Бутросом Галі у 1992 р. “Порядок денний для миру” (нова система глобальної безпеки), який містив концепцію превентивної дипломатії, миротворчості, підтримання миру і мирного будівництва в постконфліктний період як першоджерела міжнародної інформаційної безпеки. Інформаційний фактор доктрини превентивної дипломатії передбачає можливість превентивних заходів ООН лише за умови забезпечення об’єктивної, наукової, аналітично вірогідної інформації і врахування та детального вивчення політичних, економічних і соціальних тенденцій у світі та регіонах, що можуть призвести до кризових ситуацій.

У 1996 р. на Міжнародній конференції з проблем становлення інформаційного суспільства та глобальної цивілізації було обговорено концепцію міжнародної інформаційної безпеки. На 53-й сесії Генеральної Асамблеї ООН на основі консенсусу прийнято Резолюцію 53/70 від 4 грудня 1998 р., в якій зазначалося, що міжнародне співтовариство визнає проблему інформаційної безпеки як багатоаспектний стратегічний напрям взаємодії держав у глобальному світі. Зокрема, в цьому документі пропонувалося державам — членам ООН розглянути конкретну типологію інформаційних загроз, визначити критерії проблеми, включаючи розробку міжнародних принципів безпеки глобальних інформаційних систем, внести пропозиції до комплексу доповіді Генерального секретаря ООН для створення міжнародного механізму протидії використанню інформаційних озброєнь та розпалюванню інформаційних війн.

У 1998 р. на Міжнародному семінарі з проблем інформаційної безпеки, який відбувся під егідою Інституту ООН з проблем роззброєння за участю департаменту з розброєння Секретаріату ООН та представників більш як 50 країн, було висунуто різні підходи щодо вирішення проблеми міжнародної інформаційної безпеки. Позиція розвинених країн передбачала визнання цієї проблеми як гіпотетично силового протистояння, перенесення розгляду концепції міжнародної інформаційної безпеки на регіональний чи тематичний рівень; виділення таких складових, як кримінальні та терористичні міжнародні інформаційні загрози та створення міжнародного механізму їх контролю. Країни, що розвиваються, стояли на позиціях встановлення міжнародно-правової норми про заборону застосування засобів впливу на інформаційні ресурси та інформаційний потенціал; створення спеціального Міжнародного суду з інформаційної злочинності; спільних розробок технологій глобального захисту від інформаційної агресії. Результатом роботи Міжнародного семінару стало проголошення узгодження Програми дій з попередження інформаційних війн та обмеження гонки інформаційних озброєнь. Ця зустріч виявила стратегічну проблему міжнародної інформаційної безпеки — проблему домінування в міжнародній інформаційній сфері із застосуванням інформаційної зброї.

Конструктивне обговорення проблеми визначило пріоритети ООН в інформаційній безпеці, зокрема, наголошувалося на тому, що в інформаційній сфері необхідна кодифікація спеціальних принципів і норм, що склалися на основі Статуту ООН, і досягнення нових угод

для впорядкування і стабілізації відносин держав щодо проблеми інформаційної безпеки.

Упродовж останніх років питання міжнародної інформаційної безпеки постійно обговорювалися Генеральною Асамблеєю ООН, результатом чого стало прийняття низки міжнародних нормативних актів, серед яких слід виділити:

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 53/73 *“Роль науки і техніки в контексті міжнародної безпеки і роззброєння”* (1999 р.), в якій зазначалося, що новітні технології справляють як позитивний, так і негативний вплив на економічний та соціальний розвиток країн третього світу, і запропоновано встановити жорсткі обмеження на експорт новітніх матеріалів, обладнання та технологій у країни, що розвиваються;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 53/70 *“Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки”* (1999 р.), в якій наголошується на необхідності розробки міжнародно-правової бази та вироблення документів на рівні конвенції і закріплення міжнародних принципів у національних законодавствах. Ця Резолюція стала основою предметного розгляду проблеми міжнародної інформаційної безпеки на рівні ООН, формування нового міжнародно-правового режиму, суб'єктом якого є ІКТ-технології та методи їх використання;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 54/49 (1999 р.) *“Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки”*, на підставі якої концепцію міжнародної інформаційної безпеки було визнано глобальною проблемою сучасності;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 55/28 (2000 р.) *“Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки”*, яка закликає всі держави-члени ООН сприяти на багатосторонній основі подальшому розгляду концепцій глобальної інформаційної безпеки та загроз у сфері ІКТ для завершення дискусії та ухвалення міжнародної конвенції з інформаційної безпеки;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 56/19 (2001 р.) *“Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки”*, в якій зазначається, що поширення і використання інформаційних технологій та засобів, які можуть бути використані з метою нестабільності міжнародної безпеки як у військовій, так і в цивільній сферах, стосується інтересів всього міжнародного співтовариства і тому потрібно провести міжнародну зустріч експертів для

правового забезпечення вирішення проблеми міжнародної інформаційної безпеки;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 56/121 (2001 р.) *“Боротьба зі злочинним використанням інформаційних технологій”*, в якій запропоновано різні заходи боротьби з тероризмом у зв’язку з використанням терористичними та злочинними угрупованнями високих технологій. Серед таких заходів: удосконалення національних законодавств у сфері боротьби з кіберзлочинністю; співробітництво правоохоронних органів у разі транскордонного злочинного використання ІКТ; обмін інформацією щодо проблем боротьби із злочинним використанням ІКТ; правовий захист конфіденційності, цілісності й доступності даних; захист комп’ютерних систем від несанкціонованого втручання; покарання за неправомірне зловживання ІКТ;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 57/53 (2002 р.) про необхідність обговорення існуючих та потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки, можливі заходи з їх попередження, а також дослідження міжнародних концепцій на рівні урядових експертів з цієї проблеми. Резолюція розвинула і поглибила положення попередніх резолюцій з міжнародної інформаційної безпеки, підтвердила неможливість використання ІКТ-технологій і засобів з метою негативного впливу на інфраструктуру інших держав, закликала до активної діяльності групи експертів під егідою ООН;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 57/239 (2003 р.) *“Створення глобальної культури кібербезпеки”*, в якій йдеться, зокрема, про те, що кібербезпека залежить не лише від дій державних чи правоохоронних органів, а й превентивних заходів і підтримки всього світового співтовариства;

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 56/27 *“Заходи з ліквідації міжнародного тероризму”* (2003 р.), в якій наголошується на важливості розгляду проблеми в рамках ООН, засуджуються вияви тероризму та їх згубні наслідки для суспільств у різних країнах світу, зазначається, що боротьба держав з тероризмом має здійснюватися відповідно до Статуту ООН, норм міжнародного права і відповідних міжнародних конвенцій, стверджується провідна роль ООН та її спеціалізованих установ у попередженні терористичних загроз різного характеру, зокрема усіх форм інформаційного тероризму (медіа-, кібер- та психотероризму, лінку, чіпінгу тощо);

- Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 60/45 *“Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій у контексті міжнародної без-*

пеки” (2005 р.), в якій наголошується на необхідності продовження багатосторонніх консультацій щодо існуючих та потенційних інформаційних загроз і створення міжнародних концепцій стосовно безпеки глобальних інформаційних та телекомунікаційних систем.

На 60-й сесії Генеральної Асамблеї ООН планувалося прийняти проект міжнародної конвенції з міжнародної інформаційної безпеки. Проблема неухвалення цього документа пов'язана з неузгодженістю позицій групи урядових експертів з таких питань, як практичні заходи з попередження розробки, виробництва, використання та поширення інформаційних озброєнь в межах глобального режиму міжнародної інформаційної безпеки. До міжнародного договору передбачалося додати положення про: ознаки і класифікацію інформаційних озброєнь та дотичних засобів; заходи з обмеження обігу інформаційних озброєнь; заходи з попередження інформаційних воєн; визнання інформаційних озброєнь зброєю масового ураження; забезпечення свободи інформаційних потоків; гармонізація міжнародного права та національних законодавств з міжнародної інформаційної безпеки тощо.

Україна також бере активну участь у розробці питань інформаційної безпеки в рамках ООН. Так, з ініціативи України в ООН та її спеціалізованих установах були обговорені проблеми узгодження міжнародної стратегії інформаційної політики та національні інформаційні програми, міжнародно-правові аспекти функціонування мережі Інтернет (захист конфіденційності, інфоетика, поширення ідей забороненого змісту тощо).

Проблемами інформаційної безпеки, крім ООН, займаються також регіональні організації. Їх діяльність у цій галузі істотно впливає на сучасні міжнародні відносини.

Концепція регіональної політики у сфері інформаційної безпеки зумовила позиції країн ЄС, НАТО та ОБСЄ щодо інформаційного виміру європейської безпеки, сприяє пошуку спільних рішень у протидії інформаційним та комунікаційним загрозам, визначає пріоритети політики у сфері безпеки. В Європі мета політики інформаційної безпеки полягає в тому, щоб захистити цілісність інформації та інформаційні системи, гарантувати належні умови її обігу та цінність. Ці завдання необхідні для гарантування незалежного здійснення державної політики та надійного використання інформаційно-комунікаційних технологій у соціальних та економічних галузях.

Вирішення проблем інформаційної безпеки в межах Європейського союзу передбачає створення загальної стратегії європейської інформаційної безпеки, протидії кібервійнам, інформаційному тероризму та боротьбі з інформаційною злочинністю.

Інформаційна безпека в межах НАТО охоплює стратегії інформаційної політики та інформаційного протиборства в контексті переосмислення стратегії безпеки XXI ст., створення системи регіональної інформаційної безпеки, здійснення спеціальних інформаційних операцій, роз'яснення цілей діяльності НАТО для громадськості тощо.

Діяльність ОБСЄ у сфері інформаційної безпеки полягає у визначенні загальних підходів щодо прогнозування конфліктів, моніторингу кризових ситуацій, ухвалення документів з інформаційної безпеки та застосуванні заходів превентивної дипломатії.

5.3. Інформаційна безпека та інформаційні війни

Поняття інформаційної безпеки тісно пов'язане з поняттям інформаційних війн, оскільки останні становлять один з різновидів загроз інформаційній безпеці держави.

Інформаційна боротьба є найефективнішим засобом досягнення і забезпечення розвиненими країнами своїх цілей та інтересів у всіх життєважливих сферах (політичній, військовополітичній, економічній, соціальній, військовій та ін.). Вона значно ширша за своїми цілями, задачами і сферами впливу — крім силових структур у цю війну втягуються політичні, фінансові, промислові та інші структури

З огляду інформаційної безпеки вирізняють зовнішні і внутрішні загрози.

До *зовнішніх загроз* належать такі заходи і засоби здійснення інформаційних операцій, наслідком яких є політичний, економічний вплив на інші держави на основі новітніх інформаційних технологій, тобто загрози інформаційному простору, інформаційному суверенітету, внутрішній стабільності, діяльності державного або недержавного органів і фірм.

Внутрішніми загрозами вважаються загрози національній безпеці, впливу на свідомість суспільства, доступу до інформаційних ресурсів країни.

Спеціальні інформаційні операції (війни) здійснювалися з найдавніших часів. Давньою є й історія спеціальних психологічних

операцій — початок їх використання можна віднести до появи homo sapiens.

Інформаційна війна — інформаційне протиборство з метою нанесення збитку критично важливим структурам супротивника, підриву його політичної та соціальної систем, а також дестабілізації суспільства і держави супротивника.

Інформаційне протиборство — форма міждержавного суперництва, реалізована на основі інформаційного впливу на системи керування інших держав та їхніх збройних сил, а також на політичне і військове керівництво і товариство загалом, інформаційну інфраструктуру і засоби масової інформації цих держав для досягнення вигідних для себе цілей при одночасному захисті від аналогічних дій у своєму інформаційному просторі.

Спеціальні інформаційні та спеціальні психологічні операції належать до різних типів спецоперацій. Слід зауважити, що після закінчення *холодної війни* дедалі частіше відбувається змішування цих понять. Термінологічна плутанина пов'язана зі спробами позбутися історичного синдрому, викликаного понад 40-річним протистоянням двох наддержав. За свідченнями сучасних дослідників, *холодна війна* була насамперед війною психологічною.

Основна відмінність між спеціальними інформаційними та спеціальними психологічними операціями полягає в їх сутності. Спеціальні психологічні операції використовують особливості масової та індивідуальної психології з акцентом на підсвідоме і діють за умов сталої структури суспільної комунікації. Інформаційні операції адресуються насамперед до суспільної свідомості, працюють з характерними рисами суспільної комунікації, мають на меті модифікацію її структури. Попри відмінності провести межу між цими типами операцій іноді дуже важко.

Інформаційна боротьба передбачає вирішення наступних взаємопов'язаних комплексів і завдань:

1. Цілеспрямоване добування вірогідної інформації про стан та діяльність своїх об'єктів та об'єктів протидійної сторони з жорсткими вимогами щодо якості та оцінювання на її основі політичної, воєнної та іншої обстановки.

2. Цілеспрямований і комплексний вплив на інформаційні ресурси протидійної сторони на всіх фазах їх виробництва, розповсюдження і використання. При цьому особливої значущості набуває вплив, спрямований на зміну саме змісту інформації.
3. Захист своїх інформаційних ресурсів від впливу на них протидійної сторони на всіх етапах процесу їх відтворення.

Таке визначення завдань інформаційної боротьби зумовлює об'єкти впливу, а саме: інформаційні ресурси, інформаційні технології і фахівців з аналітичного опрацювання інформаційних потоків, які безпосередньо вирішують завдання інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління.

Проблема загальносвітової протидії загрозам інформаційної безпеки зростає у зв'язку з тим, що й дотепер не вироблено загальноприйнятого визначення "інформаційної зброї". Відомо, що цей термін уперше почали вживати в американських військових колах у 1991 р., після війни у Перській затоці. Ускладнює питання дефініцій та обставина, що інформаційні технології більшою своєю частиною виступають як технології невоєнного чи подвійного призначення. Інформаційні агресії можуть здійснюватися через звичайні персональні комп'ютери з використанням широких технологічних можливостей Інтернету і прикладів тому є чимало.

У разі використання інформації як зброї її можна схарактеризувати такими показниками: цілеспрямованість, вибірковість, розосередженість, масштабність впливу, досяжність, швидкість доставки, комплексність впливу на технічні засоби, системи і людей, можливість регулювання (дозування) "потужності" впливу та інше, що визначає її як зброю масового ураження. Метою застосування інформаційної зброї завжди є вирішення стратегічних завдань, спрямованих проти критично важливих структур держави або суспільної свідомості.

Аналізуючи різні джерела, можна говорити про три основні види інформаційної зброї, зв'язаної з основними потенційними об'єктами впливу, як-то:

- 1) інформаційно-комунікаційні системи (системи і мережі зв'язку, інформаційні та інформаційно-обчислювальні системи і мережі, розподілені і локальні бази даних тощо);
- 2) суспільна свідомість і системи її формування (соціальна психіка, суспільні морально-етичні цінності, національна і суспільна самосвідомість, релігія і церква, засоби масової інформації, системи підготовки і навчання дітей і юнацтва тощо);
- 3) особистість та індивідуальна свідомість.

5.4. Правові засоби протистояння інформаційному тиску

Збільшення за рахунок новітніх інформаційних технологій і засобів впливу на індивідуальну і суспільну свідомість і без того величезного світового військового потенціалу веде до зміни глобального і регіональних балансів сил, внесення додаткової напруженості між традиційними центрами сили і новими, що народжуються, появи нових сфер конфронтації.

Розвинені країни мають можливість скористатися перевагою в інформаційних технологіях і засобах маніпулювання суспільною свідомістю для інформаційної, політичної, економічної, культурної і військової експансії, застосовуючи не обмежений поки що ніякими положеннями міжнародного права вид інформаційної зброї.

Країни, які не здатні на сьогоднішній день створити власні засоби інформаційного впливу, починають виявляти зацікавленість у закупівлі таких засобів. До цього процесу вже приєдналися політичні угруповання, “новий” збройовий бізнес, а також терористичні та кримінальні організації і групи.

Застосування інформаційної зброї як засобу ведення широкомасштабних війн може призвести до наслідків, які можуть зрівнятися за силою свого впливу на критично важливі структури з “традиційною” зброєю масового знищення (ЗМЗ). Невипадково в бюджетах окремих головних країн витрати на інформаційну безпеку передбачаються в одному пакеті з асигнуваннями на захист від застосування ЗМЗ.

Уже в 1996 р. на Міжнародній конференції з питань глобального інформаційного співтовариства в Мідранді (ПАР) спонтанно виникло питання про “новий виклик, що назріває”, тобто проблему інформаційних операцій потрібно було перенести на переговорний рівень.

На 54-й сесії Генеральної Асамблеї ООН серед документів, реалізація яких мала глибокі політичні наслідки, було прийнято резолюцію 54/49 “Досягнення в сфері інформатизації і телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки”. Світове співтовариство визнало міжнародну інформаційну безпеку як глобальну проблему і необхідну умову існування людського співтовариства. Саме на рівні ООН уперше міжнародним співтовариством одностайно визнана наявність військової складової світового процесу інформатизації.

Розуміючи всю серйозність потенційної загрози зовнішнього або кримінального впливу на свої інформаційні ресурси, деякі країни на

національному рівні почали реалізацію довгострокових державних програм, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки критично важливих інфраструктур. Однак при цьому вони зіткнулися з феноменом глобальної взаємозалежності національних інформаційних просторів і змушені були визнати, що успіх їхніх національних зусиль щодо охорони свого інформаційного ресурсу врешті-решт залежатиме від рівня захищеності й “неагресивності” інформаційних просторів не тільки сусідніх держав, а й усіх тих, з якими їхні інформаційні ресурси об’єктивно зв’язані.

З початку 90-х років питання інформаційної зброї та інформаційних війн доволі широко обговорюється фахівцями: з’явилася велика кількість публікацій, на багатьох конференціях, семінарах, симпозіумах піднімалися питання немирного використання програмно-технічних розробок і шляхів захисту інформаційного ресурсу від їхнього впливу. Однак усі ці обговорення і публікації були далекі від міжнародного переговорного кола проблем і не викликали інтересу у спеціалістів. Тож прийняття резолюції 53/70 стало попереджувальним знаком.

Виявилось, що на цей час вже були розроблені не тільки механізми в галузі створення засобів впливу на інформаційний ресурс, а й численні факти беззаперечно вказували на їх військове застосування (тобто як на інформаційну зброю).

З’ясувалося, що є інформація про розгортання розвиненими країнами цілеспрямованих досліджень і розробок відповідних технічних засобів, технологій і методик їх застосування, які давали б можливість безпосередньо контролювати інформаційні ресурси потенційного супротивника, а за потреби — прямо впливати на них. Ведеться розробка (а в деяких країнах вже завершена) засобів інформаційного протиборства з ймовірними супротивниками як в умовах військових конфліктів різного ступеня інтенсивності, так і в мирний час, причому на стратегічному і тактичному рівнях. Велика увага приділяється питанням захисту власного інформаційного простору від дії інформаційної зброї з боку інших держав, несанкціонованого впливу на інфосферу. В деяких країнах інформаційна війна передбачається військовими доктринами і ведеться підготовка особового складу збройних сил і спеціальних підрозділів, призначених для здійснення інформаційних операцій.

Ці факти кардинально вплинули на оцінювання проблеми загалом. Зміна позиції більшості країн цілком виявилася на семінарі з

питань інформаційної безпеки, який було організовано Інститутом ООН з проблем роззброєння і Департаментом з питань роззброєння Секретаріату ООН (серпень 1999 р., Женева). У семінарі взяли участь представники більш як 50 країн. Таким чином, була підтверджена актуальність проблеми і своєчасність постановки її на міжнародному рівні. Цей семінар став підготовчим етапом для розгляду питання Першим комітетом Генеральної Асамблеї ООН.

Слід зауважити, що єдиним адекватним вирішенням проблеми залишається створення міжнародного механізму обмеження гонки інформаційної зброї і запобігання інформаційних війн. Основою такого механізму може стати тільки міжнародне право, до вироблення якого саме і закликають резолюції Генеральної Асамблеї ООН 53/70 і 54/49. Єдиною організацією, здатною провести таку роботу, залишається ООН (або її орган, наприклад, Конференція з роззброєння або спеціально скликаний за її дорученням представницький форум), яка має необхідні структури і досвід підготовки міжнародних правових актів подібного масштабу.

Питання для самоконтролю

1. Що означає термін “інформаційна безпека” та як він співвідноситься з терміном “безпека інформації”?
2. Які види інформаційної безпеки ви можете назвати?
3. Які існують напрями інформаційної безпеки?
4. Що означає термін “державна інформаційна безпека”?
5. Які характерні ознаки повинна мати інформація, що потребує захисту?
6. Які є види інформаційних загроз та інформаційної зброї?
7. Якими нормативними актами регулюється інформаційна безпека в Україні?
8. Якими нормативними актами регулюється державна інформаційна безпека в Україні?
9. Які джерела загроз державній інформаційній безпеці виділяє Концепція інформаційної безпеки держав-учасниць СНД у військовій сфері від 4 червня 1999 р.?

Список використаної літератури

1. *Завадский И. И.* Информационная война — что это такое? // Конфидент. — 1996. — № 4.
2. *Кормич Б. А.* Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посіб. — К.: Кондор, 2004.
3. *Кузнецов И. Н.* Информация: сбор, защита, анализ: Учебник по информ.-аналит. работе. — М.: ООО Изд-во “Яуза”, 2001.
4. *Литвиненко О. В.* Інформаційна безпека Європи: Конспект лекцій до курсу лекцій для студ. спец. “Міжнародна інформація” спеціалізації “Європейські комунікації”: ІМВ КУ ім. Тараса Шевченка. — К., 1999.
5. *Литвиненко О. В.* Інформаційні впливи та операції: Теоретико-аналітичні нариси. Монографія. — К.: НІСД, 2003.
6. *Литвиненко О. В., Білько І. Ф., Потіха В. М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України: Монографія. — К.: ІМВ КУ ім. Тараса Шевченка, 1998.
7. *Макаренко Є. А., Рижиков М. М., Ожеван М. А. та ін.* Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози. — К.: Центр вільної преси, 2006.
8. *Манилов В. Л.* Национальная безопасность: ценности, интересы и цели // Военная мысль. — 1995. — № 6. — С. 29–40.
9. *Основи інформаційного права України: Навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника.* — К.: Знання, 2004.
10. *Панарин А. С.* Информационные политические технологии в условиях открытого общества // Кентавр. — 1994. — № 2. — С. 30.
11. *Поздняков А. И.* Информационная безопасность личности, общества, государства // Военная мысль. — 1993. — № 10. — С. 13–18.
12. *Расторгуев С. П.* Информационная война. — М.: Радио и связь, 1998.
13. *Расторгуев С. П.* Проблемы информационной безопасности самообучающихся систем // Тезисы конференции “Информационная безопасность регионов России (ИББР-99)”, 13–15 октября 1999 г. — Ч. 2.— СПб., 1999.

14. *Рось А. А.* Информационные системы нового поколения — как фактор обеспечения национальных интересов // Информатизация и новые технологии. — 1996. — № 2.
15. *Рось А. А., Замаруева И. В., Феклистов А. А. и др.* Концептуальный проект информационных систем нового поколения // VI междунар. конф. “Знания — диалог — решения” KDS-97: Сб. науч. тр. — Т. 1. — Ялта, 1997.
16. *Харченко Л. С., Ліпкан В. А., Логінов О. В.* Інформаційна безпека України: Глосарій / Р. А. Калюжний (заг. ред.). — К.: Текст, 2004.
17. *Ярочкин В. И.* Информационная безопасность: Учебник для студ. вузов, обуч. по гуманит. и соц.-экон. спец. — М.: Фонд Мир, 2003.

МАУП

- 6.1. Поняття Інтернету та проблема його правового регулювання.
- 6.2. Досвід різних держав щодо регулювання Інтернету.
- 6.3. Регулювання Інтернету в Україні.

6.1. Поняття Інтернету та проблема його правового регулювання

Інтернет упродовж тривалого часу використовується як всевітнє і всеохоплююче інформаційне середовище, на базі якого невдовзі формуватимуться практично усі ділові відносини: від систем роздрібної торгівлі до корпоративних розподілених мереж транснаціональних компаній. Навіть на бізнес Інтернет змусив поглянути як на глобальний процес.

Феномен Інтернету надзвичайно багатоаспектний та різноманітний, тому існує багато понять цього явища.

З технологічного боку, Інтернет — вдалий симбіоз комп'ютерів, проводів та цифрової технології. З метафоричного — нове середовище існування людства, одна з головних складових нашого часу, яка виступає то як інформаційна скарбниця, то як інформаційне звалище, то як інформаційна пральня і т. ін.

Інтернет — 1) об'єднання комп'ютерних мереж у глобальну комп'ютерну систему; 2) глобальний засіб комунікації з використанням протоколу Інтернету для передачі даних через взаємопов'язані електронні мережі.

За версією Римського клубу, Інтернет — це каталізатор соціальної перебудови, який стимулює появу нових відносин між людьми як у часі, так і в просторі. Головною особливістю такого роду відносин при цьому мають стати загальна доступність інформації та прозорість світових і національних політичних та економічних процесів.

З юридичної точки зору:

Інтернет — інформаційна система — організаційно впорядкована сукупність документів та інформаційних технологій, реалізуючих інформаційні процеси.

Для правового врегулювання Інтернету доволі важливим є питання: чи варто відносити Інтернет до ЗМІ?

У вузькому значенні слова ЗМІ — це засоби масової інформації. Важливою особливістю процесу масового спілкування є використання машин, технологічних процесів, різних технічних пристосувань, які надають можливість швидко збирати, обробляти, випускати і розповсюджувати інформацію в масовому масштабі на великі території і майже одночасно. Цьому слугують новітні досягнення електроніки, ротаційної техніки тощо. Як бачимо, комп'ютерні мережі входять у межі масово комунікаційних процесів, але, звичайно, відрізняються від традиційних засобів масової комунікації.

Водночас усе частіше під аббревіатурою ЗМІ розуміють значно ширший та глибший соціально-правовий зміст, орієнтований на втілення в нових соціально-політичних і технологічних умовах глобального інформаційного суспільства конституційного інституту свободи масової інформації (ЗМІ у широкому значенні цього слова).

Тобто Інтернет можна визначати і як засіб масової інформації, і як середовище існування ЗМІ. Відповідно до класифікації І. Давидова вирізняють такі ЗМІ:

1. Власне мережні видання (такі, що виходять тільки в Інтернеті)
2. Мережні версії традиційних ЗМІ:
 - а) за типом представленого на них контенту:
 - 1) новинні, коментарійні, змішані;
 - 2) авторські, редакційні, змішані;
 - б) за тематикою:
 - 1) монотематичні (усередині цієї групи розподіл може стати майже нескінченним через велику кількість варіантів, представлених монотематичних ресурсів);
 - 2) політематичні;
 - в) за належністю: які належать державі, медійним групам, політичним групам, бізнесгрупам, незалежні (проте на сьогодніш-

ній день не існує скільки-небудь значущих незалежних медійних ресурсів);

г) за територіальними поширенням та цільовою аудиторією: загальнонаціональні ресурси, регіональні та світові ресурси.

Інтернет як всесвітнє об'єднання інформаційних мереж та прообраз “інформаційної супермагістралі”, курс на створення якої взято урядами світу, було започатковано Міністерством оборони США наприкінці 60-х з метою забезпечення передач команд вогню від командного центру до пускових ракетних установок у випадку виходу з ладу всіх інших засобів зв'язку. Для цього було створено Агентство з проєкту прогресивних досліджень (ARPA). Згодом його завдання розширилося до створення системи, яка б надавала можливість доступу до всіх наявних на той час обчислювальних ресурсів Сполучених Штатів багатьом користувачам одночасно. Результатом діяльності Агентства стало створення мережі, яка отримала назву ARPAnet.

Існування цієї мережі, яка об'єднала головні обчислювальні центри країни та використання технології передачі інформації, поділеної на автономні пакети, дало можливість розпочати роботи зі створення гнучкої структури, до якої могли б входити комп'ютери будь-якого типу. Використання їх “спільної мови” — протоколів TCP/IP, які швидко сприйняли військові у своїй окремій мережі MILnet та університети, було підтримане Національною науковою фундацією (NSF) при створенні п'ятьох великих обчислювальних центрів, обладнаних суперкомп'ютерами, з метою забезпечення доступу всієї наукової громадськості США до інформації, що містилася в цих комп'ютерах. Згодом усі найбільші університетські обчислювальні центри країни підключилися до мережі, створеної NSF, яка стала “скелетом” для інших невеликих мереж. Відтоді став можливим доступ до будь-якої точки мережі через будь-який підключений до неї комп'ютер.

З метою підтримання діяльності мережі NSF та розширення її можливостей у 1987 р. права з управління нею були надані таким приватним інвесторам, як Merit Network Inc., IBM та NCI. 1992 року NSF відкликала свої інвестиції у “мережу мереж”, відкривши, таким чином, шлях іншим джерелам її фінансування. З тих пір кількість складових мережі Інтернет постійно зростає.

Які ж послуги пропонує Інтернет своїм користувачам? Основних послуг (або сервісів) Інтернету вісім:

1. *E-mail* (електронна пошта). Через електронну пошту користувачі, які мають електронні адреси, можуть спілкуватися так

само як і за допомогою звичайної пошти, з тією лише різницею, що послання досягає адресата у лічені хвилини після відправлення. Електронна пошта є “найдемократичнішим” та надзвичайно популярним сервісом Інтернету. Щосекунди через світову мережу Інтернет надсилається близько 4 тис. повідомлень електронної пошти.

2. *The World Wide Web* (WWW або Web). WWW, створений 1991 р., — один з найзручніших для користувачів засіб пошуку та розповсюдження інформації в Інтернеті. Він робить можливим зручне звернення до інформаційних ресурсів Інтернету завдяки використанню гіпертекстових ланок, що містяться у матеріалах, розміщених на Web-сайтах, які становлять своєрідні “майданчики”, “вузли” у глобальній “павутині”, здатні містити тексти, рухливі і нерухливі зображення, а також звуки.
3. *Telnet* (дистанційний доступ) незручний для звичайних користувачів інструмент, він дає можливість здійснювати повний або частковий контроль за віддаленим комп’ютером через інший комп’ютер. Незважаючи на те, що такий сервіс був досить популярним на початку існування Інтернету, на сьогоднішній день ним послуговуються переважно інформаційні служби, які роблять доступними для користувачів Інтернету інформаційні системи, що працюють на основі інших пошукових систем (наприклад, Бібліотека Конгресу США, туристичні агентства, банки тощо).
4. *F. T. P.* (протокол передачі файлів) — редукована версія Telnet, яку застосовують при передачі файлів на велику відстань. Підключившись до сервера F. T. P., який зазвичай містить частину доступну кожному та частину, доступ до якої обмежено вимогою введення пароля, користувач може отримати з нього будь-які файли або розмістити на ньому свої файли, які інші користувачі, у свою чергу, можуть отримати, підключившись до того самого сервера. Такі операції є доволі простими, тому послуги F. T. P. досить популярні серед користувачів Інтернету.
5. *Gopher* — щось середнє між F. T. P та WWW — є першою спробою об’єднати різноманітні мережеві ресурси. Разом з Telnet та F. T. P., двома іншими сервісами Інтернету, що дозволяють створення “електронних бібліотек”, доступних широкому загалу, Gopher поступово поступається місцем WWW, який об’єднує та розширює функції кожної з цих послуг.

6. *Списки розсилки* — списки користувачів Інтернету, які бажають обмінюватися інформацією та ідеями за певною темою. Такий список об'єднує користувачів, існує він для збирання та розповсюдження інформації, яка надходить з їхніх персональних комп'ютерів. Список розсилки може створити кожний користувач. Щоб потрапити до списку, він має надіслати електронною поштою його менеджеру стандартне повідомлення про своє бажання стати “передплатником” списку.
7. *Дискусійні групи* (групи новин) — метою цих груп є обмін інформацією та ідеями з певної тематики. Такі групи може створити кожний користувач Інтернету. Проте, на відміну від списків розсилки, вони не використовують електронну пошту для розповсюдження інформації. Дискусійна група нагадує дошку оголошень, на якій можна прочитати оголошення інших та розмістити власні.
8. *Internet Relay Chat (IRC)* — спілкування між користувачами, яке відбувається в режимі реального часу за допомогою комп'ютерів, підключених одночасно до одного сервера, і, таким чином, може використовуватися лише тими користувачами, чий сеанс зв'язку із сервером повністю або частково співпадають.

Існування перелічених сервісів Інтернету та регулярна поява нових, гібридних (наприклад, IP-телефонія) сприяє зростанню його впливу на кожний без винятку аспект буденного життя людини — освіту, працю, охорону здоров'я, відпочинок.

Комерційне використання Інтернету, яке було заборонено на початку його існування, в останні роки стабільно розвивається. Все більше й більше підприємств користується Інтернетом з метою реклами, маркетингу, надання послуг, укладання контрактів, здійснення та отримання платежів, внутрішнього та зовнішнього зв'язку, ринкових досліджень, розробки моделей власного розвитку, обміну професійною інформацією, управління персоналом та найму працівників.

На сучасному етапі розвитку комп'ютерних мереж дуже слабкий, а іноді й відсутній контроль з боку урядів чи фінансових структур. Саме відсутність цензури і можливість донести свої погляди до будь-якої аудиторії й зумовили особливу популярність Інтернету. Це породило дві протилежні точки зору на обов'язковість правового регулювання відносин в мережі Інтернет: 1) саморегуляція та невтручання з

боку держави; 2) прийняття спеціального законодавства про державну політику щодо Інтернету.

Неврегульованість Інтернету породжує численні проблеми, яких з часом стає дедалі більше. Насамперед перед законодавцями постають такі загальні питання: які предметні сфери виявляються в просторі Інтернету, які дії (діяльність) відбуваються в ньому, які залежності визначають відносини суб'єктів у цьому інформаційному просторі, в яких межах можливо наближення до нормативного визначення цих предметів і закріплення вимог та умов методами правового регулювання.

Професор І. Л. Бачило на основі чинного законодавства в галузі інформатизації розглядає наступні предметні сфери відносин: 1) *інформаційні ресурси* (порядок створення інформації, формування інформаційних ресурсів та продукції); 2) *порядок використання інформаційних ресурсів* (пошук, надання інформації користувачу, надання інформаційних послуг, поширення й обмін); 3) *інформатизація* (створення та використання інформаційних електронних технологій, інформаційних систем та засобів їх забезпечення); 4) *захист інформації та прав суб'єктів* у галузі інформатизації, формування основ інформаційної безпеки.

Специфіка Інтернету пов'язана передусім з реалізацією *права на інформацію*. До цієї групи можна віднести такі права: свобода, без перешкод дотримуватися своїх переконань та шукати, отримувати й розповсюджувати інформацію та ідеї будь-якими засобами та способами незалежно від державних кордонів; право на недоторканність особистого та сімейного життя; право на тайну кореспонденції; право на честь та репутацію. При цьому одразу постають проблеми, а саме: можливість правового регулювання розповсюдження певних видів інформації та доступу до них; можливість правового захисту авторських прав, тайни кореспонденції, персональних даних тощо.

У міру того, як Інтернет усе більше використовуватиметься як метод продажу і доставки інформації та результатів творчої діяльності, що не знає паперу та державних кордонів, питання охорони прав інтелектуальної власності на матеріали, доступні через Інтернет, набуватимуть усе більшої важливості.

Авторське право є одним з найважливіших видів охорони інтелектуальної власності в Інтернеті, як мінімум з двох причин: 1) більшість матеріалів, що передаються Інтернетом (тексти, зображення, звукові сигнали) є творами в юридичному сенсі і, таким чином, є предметом

авторського права; 2) оскільки сама природа електронних телекомунікацій вимагає багатократного копіювання даних у процесі передачі їх каналами зв'язку та ознайомлення з ними, природно, постає питання стосовно дотримання при такому копіюванні авторських прав.

Будь-яка поведінка користувачів в Інтернеті зачіпає права авторів та їхніх правонаступників. Інакше кажучи, будь-які дії в Інтернеті потенційно порушують чиєсь авторські права. Перегляд Web-сторінок, збереження їх вмісту в пам'яті комп'ютера, переадресація повідомлення електронної пошти — усі ці дії включають відтворення об'єктів авторсько-правової охорони.

В Інтернеті можна зустріти велику кількість різноманітних літературних та художніх творів, які можуть претендувати на захист авторським правом. Крім того, в мережі часто розміщені похідні твори, збірники та інші складені твори (наприклад, Web-сайти та мультимедійні твори).

Щоб згадані твори можна було захистити відповідно до законів про авторське право, вони мають відповідати певним критеріям. По-перше — бути оригінальними в юридичному сенсі, по-друге — виражені тією чи іншою об'єктивною формою. Слід додати, що всі категорії творів, зафіксованих у цифровій формі та вміщених на сайти в Інтернеті, відповідають критеріям охорони, встановленим авторсько-правовим законодавством країн Бернського союзу, і, таким чином, підлягають охороні авторським правом будь-якої з цих країн нарівні з творами, зафіксованими в більш традиційних формах, незалежно від виконання яких-небудь формальностей та факту опублікування.

Найпоширенішими правопорушеннями у цій сфері є незаконне копіювання та розповсюдження творів, піратство та порушення права авторства. З останнім пов'язана проблема використання мультимедійних програм, завдяки яким користувач самостійно може створювати музичні, візуальні твори, на основі перероблення відцифрованих захищених творів. Слід зауважити, що такі нові створені твори втрачають подібність з оригіналом, перестають бути його копією, а стають самостійними творами, на які може розповсюджуватись авторське право. Таким чином, одна з основ авторського права — творчість — перестає відповідати сучасним умовам, оскільки стає важко розмежовувати, які твори створені творчою працею, а які є інтерпретацією охоронюваного твору. При цьому до уваги треба брати й те, що в результаті творчої праці і комп'ютерної програми може бути створений твір. Також слід пам'ятати, що при колективній взаємодії мож-

лива спонтанна творчість та створення випадкових творів унаслідок помилки користувача або помилки в роботі периферійного приладу чи програмного продукту.

Розв'язати питання про зміст та обсяг авторських прав на розміщені в Інтернеті твори за умов транскордонного характеру цієї мережі та все більшої взаємозалежності країн можливо лише шляхом докладання спільних зусиль усіх зацікавлених сторін: держав, міжнародних організацій та організацій, що представляють як інтереси власників авторських прав, так й інтереси споживачів.

Судове переслідування за численні “мікропорушення” авторських прав в Інтернеті є нездійсненним завданням з цілої низки юридичних, соціальних та економічних причин. Змінити на краще сучасний стан справ з охороною авторських прав в Інтернеті можливо лише за умови поєднання правових методів регулювання з технологічними та економічними важелями.

В останні роки все нагальнішою стає проблема правового врегулювання *електронної комерції*. Цю проблему потрібно вирішити як на національному рівні, так і на міжнародному, оскільки специфіка мережі Інтернет породжує багато правових проблем в міжнародному приватному праві (наприклад, які норми регулюють укладання та виконання таких угод; хто має юрисдикцію щодо спорів, які виникають з приводу цих угод).

У разі електронної комерції, державне регулювання сполучається з урегулюванням, що припускає надання особам, які оперують в Інтернеті, можливості своїми діями формувати правила поведінки у віртуальному просторі. Для вияву результатів процесу саморегулювання потрібний певний час, тому прийняття великої кількості спеціальних нормативних актів (чи таких, що охоплювали б більшість правовідносин) вважається науковцями поки що передчасним.

Проте певні питання у сфері електронної комерції не повинні залишатися без належного правового регулювання, тому деякі країни прийняли відповідні нормативні акти, які частково регулюють окремі аспекти електронної комерції (наприклад, Бельгія — Закон “Про введення телекомунікаційних засобів та електронного підпису в судові та позасудові процедури” (2000 р.); Росія — Закон “Про електронний цифровий підпис” (2002 р.), “Про електронну торгівлю” (2004 р.); Україна — Закон “Про електронний цифровий підпис” (2003 р.) тощо).

Серед міжнародних нормативних актів у цій сфері можна виділити Типовий закон ЮНСІТРАЛ “Про електронні підписи” (2001 р.),

Конвенцію РЄ “Про інформаційне та правове співробітництво, що стосується “послуг інформаційного суспільства” (2001 р.), Директиву 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку” (2000 р.). Приписи Директиви ґрунтуються на принципі сорегуляції. У ній окреслено основні моменти державного регулювання і чітко визначено межі та кордони державного втручання в Інтернет.

До питань, які виникають у сфері *інформаційної безпеки в мережі Інтернет*, належать переважно такі: 1) як абонентам електронного зв'язку забезпечити автентичність та цілісність своїх послань; 2) як сторони мають “підписувати” документи в електронному вигляді; 3) як забезпечити конфіденційність таких документів; 4) які покарання слід застосовувати до комп'ютерних правопорушень, а які до комп'ютерних злочинів (несанкціонований доступ, порушення норм суспільної моралі тощо); 5) яким чином оподатковувати комерційну діяльність в Інтернеті.

Деякі з цих питань підлягають технічному вирішенню, інші – саморегуляції чи юридичному врегулюванню. Доволі часто проблеми, що виникають у сфері електронної безпеки мають вирішуватися всім комплексом вказаних заходів.

Зупинімося на проблемі комп'ютерних правопорушень та комп'ютерних злочинів.

Критерієм віднесення діяння до злочину чи правопорушення у цьому разі має виступати міра тяжкості скоєного (тобто навмисність, злісність та розміри нанесення шкоди).

До *комп'ютерних правопорушень* у більшості випадків належать порушення авторських прав, втручання в особисте життя (перехоплення електронної пошти, зламування електронних поштових скриньок тощо), незаконне отримання та використання персональних даних та порушення права свободи від інформації (тобто розсилка спамів).

Спам — незапитувана і здебільшого зовсім не потрібна користувачу інформація, що несподівано проникає по електронній пошті (найчастіше, вона становить фігури тексту, що містять комерційну рекламу).

Крім “незапитуваності”, кваліфікуючою ознакою спаму також є його масовий характер (для характеристики цієї особливості за кор-

доном іноді вживають англійський термін *bulk* — маса). Масовий характер досягається або завдяки великим спискам розсилання при передачі одного повідомлення, або багатократною посилкою повідомлень одному користувачеві.

Слід наголосити, що спам може заважати користувачеві Інтернету: 1) у варіанті модемно-телефонного підключення до Інтернету — краде час, який витрачається на його отримання і видалення, а в тих, хто сплачує за трафік — ще й гроші; 2) масові поштові розсилання утруднюють роботу інформаційних систем і ресурсів, спамери отримують несанкціонований доступ до сервера, що заважає його користувачам отримати потрібну інформацію з належним ступенем оперативності; 3) найчастіше містять відомості, що вводять його отримувачів в оману чи використовують для здійснення несумлінних чи незаконних дій, наприклад зв'язаних з тією чи іншою формою вторгнення в приватне життя.

Поки що не знайдено якогось певного способу боротьби зі спамом. Хоча можна виокремити такі: роз'яснення, програмування, прийняття спеціальних антиспамовських законодавчих норм і штрафи.

Користувачі електронної пошти мають можливість захищатися від спаму або соціально (шляхом подачі скарг владі — державним чи мережним (провайдерам) на дії спамерів), або “програмно” — відповідним чином вибудовуючи власне програмне забезпечення (установка спеціальних програмних фільтрів, блокаторів).

Для боротьби зі спамом провайдери насамперед використовують такі способи: фільтрацію (селекція і знищення поштових повідомлень), блокування (ідентифікація і відмовлення в прийнятті повідомлень) та розторгнення договорів з контрагентами-спамерами.

Крім того, останнім часом набувають розвитку використання механізмів саморегуляції, об'єднання зусиль і можливостей один одного, спроби спільними організаційно-технічними й організаційно-правовими заходами підвищити ефективність дій по боротьбі з масовими поштовими розсиланнями і зі спамерами. Наростаючий вал спаму змушує і закордонні компанії шукати гідний вихід. У травні 2003 р. компанії America Online, Microsoft і Yahoo оголосили про початок спільної роботи з вироблення заходів і стандартів для блокування спаму. Належний Microsoft сервіс електронної пошти Hotmail дає можливість кожному з абонентів відправляти не більш як 100 листів у день, обмежуючи число адресатів до 50.

Незважаючи на всю віртуальність спаму, вважається, що річний збиток від нього, наприклад, економіці США становить 8–10 млрд

доларів, країнам Євросоюзу — за різними оцінками від 2,5 до 9 млрд. Улітку 2003 р. американська корпорація Microsoft і прокуратура штату Вашингтон оголосили про початок безпрецедентної за масштабами позовної кампанії по боротьбі з “рекламним сміттям” у сфері високих технологій.

З розвитком високих технологій термін *комп’ютерний злочин* набув нового забарвлення, тому деякі науковці пропонують вживати таке поняття, як “злочин у сфері інформатизації”. Проте загальноприйнятого визначення злочину в сфері інформатизації не існує, а також відсутня єдина думка щодо назви цього виду злочину.

Злочини у сфері інформатизації — небезпечні діяння, електронна обробка інформації при яких була знаряддям їх вчинення або їх об’єктом.

Усі злочини в електронному середовищі можна класифікувати наступним чином:

1. Використання комп’ютерних систем у зловмисних цілях (розповсюдження інформації обмеженого доступу чи забороненої інформації, несанкціоновані дії з інформацією, інтелектуальне піратство тощо).
2. Пошкодження чи втручання у функціонування комп’ютерних систем (розсилка вірусів, інколи спамів тощо).
3. Виготовлення, продаж, розповсюдження чи володіння програмним забезпеченням або технічними засобами для здійснення злочинів.
4. Доступ до комп’ютерних систем без правочинного дозволу.

Відповідно до Кодифікатора Генерального секретаріату Інтерполу злочини у сфері високих технологій мають свої види і коди. Для їх характеристики використовують не більше ніж п’ять кодів, які розташовані в порядку убунання значущості скоєного: *QA* — несанкціонований доступ і перехоплення; *QD* — зміна чи пошкодження комп’ютерних даних; *QF* — комп’ютерне шахрайство; *QR* — несанкціоноване копіювання; *QS* — комп’ютерний саботаж; *QZ* — інші комп’ютерні злочини.

У багатьох державах відповідальність за вчинення злочинів у сфері інформатизації кваліфікують за традиційними статтями кримінального законодавства (крадіжка, шахрайство, підробка тощо). Деякі з них уже мають спеціальні норми в кримінальному

законодавстві, визначаючи вказані явища і передбачаючи відповідальність за їх вчинення, інші — тільки у процесі прийняття відповідних законів.

До *забороненої інформації*, як зазначалося у попередньому розділі, належить інформація, що містить заклик до розв'язання війни, розпалення міжетнічної, релігійної, расової та іншої ворожнечі, порнографія тощо.

До злочинів, пов'язаних зі створенням, розповсюдженням та використанням такої інформації в мережі Інтернет, застосовуються ті самі міри, що й до аналогічних злочинів з використання інших ЗМІ. Однак проблема полягає в тому, що у зв'язку зі специфікою Інтернету та останніми технологічними можливостями, доволі важко виявити злочинців, винних у цих злочинах. Наприклад, у 2007 р. на російському сервері було виявлено сайт, який містив заклик до дітей мусульман здійснювати терористичні акти проти “невірних”. Як згодом з'ясувалося, цей сайт зареєстровано в Ізраїлі на громадянина Сирії, який взагалі не знав про дану ситуацію. І такі випадки непоодинокі.

Також особливу проблему становить розповсюдження в Інтернеті порнографії і такої її форми, як *дитяча порнографія*.

Основною небезпекною є дитяча порнографія, особливо у тих випадках, коли відзнятий відеореєстрований матеріал діти отримують як глядачі. Досягнення у сфері комп'ютерних технологій, включаючи використання портативних відеокамер, відеомеганофонів, персональної відеомонтажної апаратури, комп'ютерної графіки та відеомонтажу, зробили створення та поширення дитячих порнографічних матеріалів легким, дешевим і більш складним для виявлення бізнесом. Дитяча порнографія перетворилася на потужну індустрію з багатомільйонним доларовим обігом. Особа, яка експлуатує у такій формі дітей, може керувати цим злочинним процесом навіть з власного будинку. Зокрема, Інтернет може використовуватися педофілами для взаємних контактів, створення дошок оголошень з метою обміну інформацією, стосовно їхнього сексуального інтересу до дітей, або для ведення бесід з такого роду тем у межах “дискусійних клубів”.

У сучасних умовах можна так підготувати порнографічний матеріал, що навіть без використання реальних дітей, він відповідатиме справжній дитячій порнографії. Незвичайна ситуація виникла у 1993 р. в Канаді, коли було засуджено чоловіка, який розмістив у Інтернеті зображення, що представляли сцени його статевих зносин з дівчатами, хоча він ніколи не фотографував і не знімав на відеоплів-

ку реальних дітей та не здійснював маніпуляції із зображеннями для створення псевдофотокарток.

До числа особливо гострих проблем, що постали перед міжнародним співтовариством, належать й відмінності в законодавстві різних країн та в практиці його застосування, що часто є серйозною перешкодою для проведення ефективного розслідування справи. Основні труднощі при цьому стосуються елементів обвинувачення, відповідних видів покарання та термінів розслідування. Наприклад, в одній країні використання реально існуючої дитини як суб'єкта порнографії може бути одним з елементів, необхідним для класифікації злочину, тоді як в іншій країні для визнання такої особи винною може бути достатнім лише візуальне зображення дитини. Міжнародне співробітництво ускладнюється з тими країнами, де існують відмінності в системах вчинення та покарання таких злочинів.

Останні ініціативи в Європі з приводу екстериторіальної юрисдикції судів щодо переслідування правопорушників за сексуальні злочини, скоєні їх громадянами за кордоном, можуть сприяти підвищенню рівня відповідальності за дотримання відповідних законів у межах країни та стимулювати міжнародне співробітництво у цій сфері.

Іншим видом злочинів в електронному середовищі є розсилка вірусів.

Комп'ютерні віруси — це спеціально розроблені програми, основна мета яких полягає в руйнуванні інформаційних сховищ супротивника.

Звичайно комп'ютерні віруси маскуються всередині цілком легітимної комп'ютерної програми, але якщо її запустити, то вірус починає розмножуватися і створювати власні подібності всередині комп'ютера, призводячи до часткової або повної втрати даних. Видами таких вірусів є: “троянські коні”, “хробаки”, “чорні ходи”, “чипінги”.

За даними лабораторії Касперського найнебезпечнішими вірусами у 2007 р. були Backdoor. Win32. Padodor., not-a-virus: Monitor. Win32. Perflogger.163, Email-Worm. Win32юBrontok. q, not-a-virus: PSWTool. Win32. RAS. a, Trojan-Downloader. Win32. Small. ddp, Email-Worm. Win32. Rays, Worm. Win32. Autolt. d, Trojan-Dropper. Win32. Agent. bdy, not-a-virus: Monitor. Win32. Perflogger. ad, not-a-virus: AdWare. Win32. Virtumonde. bq.

У більшості країн (у тому числі й в Україні) створення, використання та розповсюдження вірусів кваліфікується як злочин.

Крім того, широке розповсюдження спаму також можна кваліфікувати і як зловживання правом на передачу інформації з прямим наміром заподіяти шкоду (у випадку розсилання спаму з непристойним змістом) і, що більш імовірно, як зловживання правом без прямого наміру, але об'єктивно заподіює шкоду третім особам. Наприклад, згідно з вимогою ст. 3 (“Кримінально карні діяння”) Угоди про співробітництво держав – учасниць СНД у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації від 1 червня 2001 р. країни-учасниці внесли відповідні зміни до своїх кримінальних кодексів. Ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за розсилку вірусів (п. 1б), а також і спамів, якщо це призвело до знищення, блокування чи модифікації інформації ЕОМ, яка охороняється законом (п. 1в).

Ще одна велика загроза для інтернет-безпеки – *діяльність так званих хакерів*. Термін “хакер” з'явився у 60-х роках у Массачусетському технологічному інституті. Так називали людей, здатних ставити перед собою складні завдання та вирішувати їх. До них належали розробники комп'ютерної мережі ARPANET, операційної системи Unix. У 80-х роках не без допомоги журналістів термін “хакер” набув негативного відтінку. Його почали застосовувати до людей, які порушують закон за допомогою комп'ютера.

ФБР США обнародувало статистику скарг, що надійшли в 2006 р. до його підрозділу по боротьбі з інтернет-злочинами (ІСЗ). Таких заяв від громадян налічувалося більш як 200 тис. За даними звіту, збитки американців від дій інтернет-шахраїв становили близько 200 млн доларів. Деякі фахівці вважають, що насправді масштаби збитків, які заподіяні громадянам США, в десятки разів перевищують озвучені.

Найбільш розповсюдженим видом шахрайства стали інтернет-аукціони, а їх жертви – 44,9 % усіх потерпілих від хакерів американців (частіш за все покупець оплачує товар і ніколи не отримує його). Крім цього, до списку найчастіше реєстрованих скарг увійшли махінації з чеками та кредитними картками, викрадення конфіденційної інформації, фіктивні інвестиції, дитяча порнографія.

За даними 2007 р. до списку країн, чиї інтернет-шахраї нанесли особливу шкоду, потрапили США, Китай, Німеччина, Україна, Італія, Філіппіни, Росія, Канада, Великобританія, Канада, Саудівська Аравія та Корея.

Нині хакерство переживає період кібермереж, за якими стоїть організований злочинний бізнес. Ці мережі створюються в Інтернеті так званими ботами — вірусними та шпигунськими програмами. За оцінками фахівців американської компанії Symantec — постачальника технологій інтернет-безпеки, не менш як 30 % спаму має пряме відношення до сектору фінансових послуг: шахраї скуповують акції за низькою ціною, штучно підвищуючи інтерес до них, потім розсилають спам і в момент найбільшого попиту позбуваються їх.

Організовані угруповання хакерів використовують комп'ютери мільйонів користувачів для викрадення та торгівлі інформацією, включаючи державні ідентифікаційні коди, номери кредитних та банківських карт, PIN-коди, різноманітні рахунки та списки електронних адрес.

Знайти та затримати таких злочинців досить важко, проте можливо. Так, у 1995 р. у Великій Британії було заарештовано та засуджено до 3-х років позбавлення волі і до виплати штрафу в сумі 24 тис. доларів Володимира Левіна, звинуваченого у зламі мережі Citibank та крадіжці 10 млн доларів. У 1996 р. у США заарештовано та засуджено до 4,5 років позбавлення волі Кевіна Митника, звинуваченого у зламванні комп'ютерної мережі Пентагону, компаній Motorola, Nokia та Sun Microsystems. В Україні хакеру вперше було винесено вирок (1 рік позбавлення волі) у 2007 р., що, в принципі, стало прецедентом для майбутніх аналогічних справ.

Розвиваючись надзвичайно швидкими темпами, Інтернет змінює звичні соціально-економічні парадигми. І сучасне право не є винятком.

Основними джерелами права, які регулюють правовідносини у сфері Інтернет, є міжнародні договори, національне законодавство, судова практика та звичаї, що складаються в процесі реалізації тих чи інших суспільних відносин. Сучасне національне законодавство у сфері використання глобального інформаційного простору тільки формується. Міжнародні угоди з цього питання майже відсутні, звичаї та судова практика використовуються досить рідко.

У межах міжнародних організацій ЮНЕСКО/РЄ/ЄС проводилися дослідження розвитку інформаційної цивілізації, реалізувалися проекти за програмою “Комунікація, інформація, інформатика та телематика”. Мета програмної діяльності міжнародних організацій у галузі комунікації полягає в сприянні вільному розповсюдженню ідей словесним або образним шляхом на основі як традиційних, так

і нових комунікаційних технологій, забезпеченні доступу до інформації в глобальних комп'ютерних мережах, і в розвитку потенціалу у сфері комунікації та виробництва інформаційних продуктів і послуг, побудові інформаційного суспільства в ХХІ ст.

Організації ініціювали розгляд проблем кіберпростору і правового регулювання міжнародних і регіональних інформаційних потоків. Встановлення міжнародних правових рамок кіберпростору, безумовно, є довгостроковим процесом, який передбачає здійснення міжнародним співтовариством колективних зусиль для досягнення угоди в особливо чутливій сфері, де відмічаються численні розходження в інтересах, концепціях і практиці. Для цього процесу основоположне значення мають права користувачів і загальний доступ до інформації. Важливо зміцнити і такі основні цінності, як вільне вираження поглядів, повага до суспільного надбання і захист приватного життя з метою сприяння демократії на всіх рівнях.

Під егідою ЮНЕСКО/РЄ/ЄС розпочався проект "Info-rights" (1997 р.) – створення кодексу інформаційного права. Брати участь у цьому проекті було запропоновано відомим юристам та іншим зацікавленим міжнародним організаціям (МСЕ, ОЕСР, ВОІВ, Європейському Суду з прав людини та Міжнародному Суду). Основні етичні і правові питання кіберпростору, які розглядалися міжнародним співтовариством, включають складні і взаємозалежні проблеми, пов'язані із свободою слова, вільним поширенням інформації та правом на інформацію.

Перший Міжнародний конгрес РЄ/ЮНЕСКО з етичних, правових і соціальних проблем кіберпростору "Інфоетика-97" відбувся в Монте-Карло (Монако) 10–12 травня 1997 р. Дискусії проводилися за такими напрямками: 1) доступ до цифрової інформації (створення системи етичних норм щодо забезпечення доступу до джерел інформації в кіберпросторі); 2) охорона цифрової інформації та носіїв інформації (розробка єдиної концепції законодавчої бази щодо архівації та збереження цифрової інформації); 3) підготовка міжнародної спільноти до впровадження ідеології інформаційного суспільства.

Другий Міжнародний конгрес РЄ/ЮНЕСКО з етичних, правових і соціальних проблем кіберпростору "Інфоетика-98" був проведений з метою розгляду проблеми ефективного доступу до джерел інформації в глобальних мережах.

Встановлення міжнародних правових рамок кіберпростору визнається організаціями як важливе і першочергове завдання міжна-

родних організацій для сприяння прогресивному розвитку міжнародного права у межах їх компетенції.

Беручи до уваги комплексність та різноманітність правових, етичних і соціальних питань, що зумовлюються глобальною інформаційною інфраструктурою і становленням інформаційного суспільства, 186 країн-членів ЮНЕСКО визнали необхідність створення міжнародного права для кіберпростору. Вони дійшли того, що міжнародні організації мають оголосити стратегію розробки нормативних документів у цій сфері із зобов'язанням проводити експертний аналіз відповідних аспектів. Ці аспекти визначені як: унікальна природа Інтернету, прозорість регулювання, комерційне законодавство для Інтернету, лібералізація, приватизація та конкуренція, ліцензування і встановлення технічних стандартів, регулювання цін, універсальність послуг, багатомовність програмного забезпечення, дистанційна освіта, інтелектуальна власність, податкова політика, цифровий підпис, захист конфіденційності, комп'ютерні злочини, відповідальність провайдерів, захист прав споживачів.

У 1999 р. на Генеральній конференції 30-ї сесії ЮНЕСКО було виснесено на обговорення Міжнародний акт про кіберпростір. У висновках, зроблених у результаті дискусії, наголошується на важливості ролі ЮНЕСКО у встановленні правових основ для кіберпростору шляхом проведення форуму або дебатів із законодавчих питань, становлення інформаційного суспільства, що було зафіксовано в публікації ЮНЕСКО під назвою “Міжнародні виміри кіберпростору” (2000 р.).

Інтернет як система міжнародної комунікації досяг такого рівня розвитку і впливу на міжнародне співтовариство, який однозначно потребує міжнародного втручання у вигляді принципів і норм для регулювання інформаційної діяльності в кіберпросторі.

Позиція офіційної Європи та проект “Європейська ініціатива” відображають прагнення Європи до використання Інтернету в освіті, охороні здоров'я, медицині, а також некомерційними та суспільними організаціями. Європейська Комісія ЄС усвідомлює важливість цієї проблеми та намагається встановити баланс між вільним потоком інформації та гарантіями захисту суспільних інтересів. У 1999 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв Декларацію про європейську політику в сфері нових інформаційних технологій. У цій декларації країни-учасниці проголошують свій намір сприяти максимально широкому доступу для всіх до нових інформаційних і комунікаційних послуг; заохочу-

вати вільний обмін інформацією, думками та ідеями з використанням нових інформаційних технологій; сприяти ширшому використанню нових інформаційних технологій у сфері освіти та продажу; забезпечувати повагу прав людини та людської гідності, зокрема свободи слова, а також захист неповнолітніх, особистого життя, персональних даних та особистості від усіх форм расистської дискримінації при використанні та розробці нових інформаційних технологій на основі регулювання та саморегулювання, а також на шляхах розробки технічних стандартів та систем, кодексів поведінки та інших заходів; приймати міри на національному та міжнародному рівнях для забезпечення ефективного розслідування злочинів, пов'язаних з інформаційними технологіями, та покарання за них, вести боротьбу за ліквідацію “притулків” для осіб, що здійснюють такі злочини.

Усвідомлюючи поряд з благами і загрози, які несе Інтернет для державного та суспільного порядку і для морального здоров'я населення, РЄ у 2001 р. прийняла Конвенцію “Про кіберзлочинність” (Україна ратифікувала її із застереженнями у 2005 р.), в якій наведено класифікацію правопорушень, що здійснюються в кіберпросторі (Розділ I), та перелік заходів, які мають здійснюватися на національному (Розділ II) та міжнародному (Розділ III) рівнях.

Питанням правового регулювання відносин з приводу спаму присвячені норми п. 30 та 31 Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Директива з електронної комерції). В них, зокрема, пропонується країнам ЄС або забороняти його розсилання без попередньої згоди одержувача (цей механізм має позначення opt*in), або впроваджувати механізм opt*out (при його застосуванні у разі спрямування незапитуваної комерційної інформації юридичними особами останні повинні мати можливість від неї відмовитися).

Зважаючи на ті небезпеки, які може таїти в собі використання глобальних інформаційних мереж, Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 57/239 “Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки” від 20 грудня 2002 р., згідно з якою культура кібербезпеки вимагатиме від усіх учасників врахування наступних дев'яти взаємодоповнюючих елементів: поінформованість, відповідальність, реагування, етика, демократія, оцінювання ризику, проектування та впровадження засобів забезпечення безпеки, керування забезпеченням безпеки, переоцінка.

Країни-учасниці СНД також приймають відповідні міжнародні акти в сфері розвитку та регулювання інформаційних мереж. Так, у 1998 р. було прийнято Рішення “Про перспективний план підготовки документів та заходів з реалізації Концепції формування інформаційного простору СНД”, в якому наведено перелік нормативних документів, що планується прийняти або підготувати упродовж 1998–1999 рр. Деякі з цих документів вже було прийнято, а саме: “Угоду про міждержавні програми співробітництва в сфері інформації й інформатизації” (1999 р.) та “Модельний закон про інформатизацію, інформацію та захист інформації” (2005 р.).

У 2001 р. прийнято Угоду “Про співробітництво держав – учасниць СНД у боротьбі зі злочинами в сфері комп’ютерної інформації”. В угоді дано визначення злочину в сфері комп’ютерної інформації та перелік дій, які належать до цієї категорії (ст. 3), а також запропоновано форми співробітництва, як-то: а) обмін інформацією; б) виконання запитів про проведення оперативного-пошукових заходів, а також процесуальних дій відповідно до міжнародних договорів про правову допомогу; в) планування та проведення скоординованих заходів та операцій з попередження, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів у сфері комп’ютерної інформації; г) надання сприяння в підготовці та підвищенні кваліфікації кадрів, у тому числі шляхом стажування фахівців, організації конференцій, семінарів і навчальних курсів; д) обмін нормативними правовими актами, науково-технічною літературою по боротьбі із злочинами в сфері комп’ютерної інформації; е) інші прийнятні форми.

З точки зору міжнародного права оптимальним рішенням проблеми Інтернет стала б ефективна правоохоронна діяльність держав у межах їх юрисдикцій, виходячи з більш-менш єдиних принципів регулювання, імплементованих в національне законодавство для виконання норм відповідних міжнародних угод.

Специфіка відносин, пов’язаних з реалізацією свободи масової інформації в мережі Інтернет, яка відрізняється своєю транскордонністю та невирішеністю низки проблем з юрисдикції та юридичних, усе більше вимагає розробки заходів регулювання як на міжнародному рівні. Без цього неможливе забезпечення основних прав та свобод користувачів транснаціональних інформаційних мереж. Крім того, процеси регулювання таких мереж мають проходити за активної участі національних і транснаціональних неурядових структур, тобто за умови сорегуляції.

6.2. Досвід різних держав щодо регулювання Інтернету

На сьогоднішній день актуальними і дискусійним є питання про те, чи може існуюче право успішно пристосуватися до проблем, що викликають нові види комунікацій, та про електронну комерцію. Однак, незважаючи на те, чи відповідає сучасне право таким явищам як, наприклад, електронне видавництво, воно реально впливає на поведінку тих, хто нині займається цим видом діяльності.

Усе зазначене стосується не тільки високорозвинених країн, а й країн з нижчим рівнем інформатизації.

У більшості цивілізованих країн інтернет-інформація регулюється тими самими законами, що й інші види інформації. Особливості ж інтернет-інформації беруться до уваги лише для її зберігання (щоб можна було подати позов до суду з якимись доказами).

У США майже не існує законів, що регулюють діяльність Інтернету. Проте деякими питаннями Інтернету займається Департамент по зв'язках із ЗМІ, Департамент політичного планування, Федеральна комісія зв'язку та ін. Взагалі в США виступають за обмеження втручання держави у справи Інтернету. Однак не втручати зовсім не виходить. Так, у Штатах існують два закони щодо правового регулювання відносин у транскордонних телекомунікаційних інформаційних мережах: Закон “Про підтвердження прав американців використовувати та продавати шифрувальну продукцію” (A Bill to affirm the rights of americans to use and sell encryption products, to establish privacy standarts for voluntary key recovery encryption systems, and other purposes) і Закон “Про заохочення та полегшення створення безпечних публічних мереж для комунікації, торгівлі, освіти, медицини та управління” (A Bill to encourage and facilitate the creation of secure public networkes for communication, commerce, education, medicine and governement).

У жовтні 1998 р. Конгрес США схвалив кілька законопроектів щодо регулювання Інтернету: проект Закону “Про захист Інтернету” (InterNet Protection Act), спрямований на підтримку найшвидшого технологічного і комерційного розвитку Інтернету; проект “Закону про безпеку і свободу через шифрування” (Security and Freedom Through Encryption Act of 1997) припускає свободу використання і продажу засобів шифрування і встановлення заборони на обов'язковий доступ до ключів шифрування з боку державних чи інших структур; проект “Закону про сімейний доступ до Інтернету” (Family-Friendly

InterNet Access Act of 1997), спрямований на забезпечення батьків засобами контролю над змістом, до якого мають доступ їхні діти через Інтернет. Провайдери послуг Інтернету повинні надавати програмне забезпечення, що сприятиме здійсненню такого контролю.

У 1997 р. в Конгресі було представлено законопроект про забезпечення онлайн-торгівлі в цифрову епоху (Promotion of Commerce On-line in the Digital Era Act of 1997). У законопроекті наголошувалося, що Інтернет і глобальна інформаційна інфраструктура реформують те, як робиться сучасний бізнес. На його основі в 1999 р. зроблено доповідь “Електронна комерція: сучасний стан захисту приватності для користувачів онлайн”.

У 1995 р. були вироблені рекомендації до Закону “Про авторські права”. При цьому відкидалися ті точки зору, що захист авторських прав має бути послаблений в умовах Інтернету. Провідну роль у визначенні факту порушення авторських прав відіграє доктрина “чесного використання” — вважається, що обмежене використання авторського твору в розумних межах не може завдати шкоди інтересам автора. Покарання застосовуються тільки до тих, хто порушує авторські права з комерційною метою. Проте самі американці визнають, що цього не досить.

У 1999 р. в США було прийнято Закон “Про посилення безпеки бездротової комунікації”.

У 2000 р. в Конгресі заслухано доповіді на теми: “Хижа” полеміка: електронний нагляд та приватність в електронну епоху”, “Інтернет-безпека та приватність”, а також прийнято план дій “Кібератаки: національний план захисту та його застосування”.

Крім законів, у США значну роль у врегулюванні відносин в мережі Інтернет відіграють судові прецеденти.

Німеччина прийняла Закон “Про телекомунікації”, в якому окреслені правила регулювання телекомунікаційних послуг (Ч. 2), таємниця зв'язку, захист даних, безпека (Ч. 11) та інші важливі питання. Того самого року було прийнято і Закон “Про інформаційні і комунікаційні послуги” (Informations und Kommunikationsdienste Gesetz) (1997 р.), в якому визначено статус цифрового підпису (ст. 3), захист персональних даних (ст. 2), внесені поправки до Кримінального кодексу (ст. 4) та в закони про авторські права (ст. 7), а також визначено обмеження на морально шкідливу для молоді інформацію (ст. 6).

У серпні 2000 р. **Франція** прийняла Закон “Про реформування аудіовізуального сектору”. Положеннями цього Закону визначалася

необхідність встановлення осіб створення сайтів і покладалася відповідальність на власників серверів. Вони мають повідомляти широкому загалу своє ім'я, прізвище, адресу, назву компанії та інші відомості. Провайдери повинні зберігати інформацію для ідентифікації осіб, які розміщують матеріали.

У Франції також передбачається прийняття низки нормативних актів, спрямованих на боротьбу зі спамінгом. Зокрема пропонується, що електронне рекламне розсилання може бути застосоване тільки за відсутності заяви з боку користувача про небажання її отримувати. Судова практика вже створила прецедент з цього питання: перед судом постали послідовники церкви сайєнтологів за розсилання електронною поштою пропагандистських матеріалів особам, які заявили про своє небажання їх отримати.

Закон Франції від 30 вересня 1986 р. “Про свободу в сфері комунікацій” у 2000 р. був доповнений главою 6 – “Положення про регулювання електронних комунікаційних служб, які не відносяться до служб приватної комунікації”, ст. 43-7, яка регулює питання спамінгу.

Норвегія прийняла Закон “Про телекомунікації” (1995 р.). Метою цього документа є врегулювання всього комплексу відносин, що пов'язані з системою телекомунікації. У Законі визначення, яку діяльність слід вважати телекомунікаційною стосовно компетенції короля Норвегії. Право короля означає, що він може оперативним розпорядком положення закону на ті види телекомунікаційної діяльності, які ще не виникли. Закон регулює питання видачі ліцензій, взаємини провайдерів і користувачів, розглядає питання забезпечення компаній технічним обладнанням, послуг у сфері телекомунікацій, контролю за дотриманням законодавства. Карні санкції при цьому можуть бути різними: штрафи, скасування ліцензії, експропріація обладнання (це винятковий захід, який може вжити тільки монарх).

У Норвегії спам без попередньої згоди на те одержувача інформації заборонений (Act No. 47 of 16 June 1972 relating to the Control of Marketing and Contract Terms and Conditions (The Marketing Control Act) § 2a (as amended effective March 1, 2001), Section 2b). А в Італії з 1999 р. як санкція за спамінг була встановлена сума відшкодування збитків від 500 до 5000 євро (Decreto legislativo 22 maggio 1999, n. 185 (Legislative Decree Implementing Distance Contracts Directive)).

В **Австрії** 1999 р. було прийнято Закон “Про телекомунікації” (Telecommunication Act, §§ 101, 104(3)(23) BGBl 188/1999). Він ре-

гулює питання доступу до мереж, діяльності компаній, таємниці інформації.

У **Російській Федерації** Інтернет регулюється Федеральним законом “Про засоби масової інформації” (1991 р., з доповненнями 2003 р.) та Федеральним законом “Про інформацію, інформатизацію та захист інформації” (1995 р.) й іншими нормативними актами. У 2002 р. в Росії прийняли Закон “Про електронний цифровий підпис”, а в 2005 р. — Федеральний закон “Про правове регулювання надання Інтернет-послуг”.

У листопаді 2000 р. **Японія** прийняла Закон про “Формування суспільства перспективних інформаційних та телекомунікаційних мереж”, в якому наголошується, що при формуванні такого суспільства провідну роль відіграє приватний сектор, а уряд та органи самоуправління повинні приймати відповідні заходи для швидкого та ефективного розвитку інформаційного суспільства. Такими заходами є фінансова підтримка, реформування законодавства, збір і публікація статистики, заходи для досягнення кращого розуміння, міжнародне співробітництво тощо.

Перші закони стосовно *комп’ютерних злочинів* були прийняті у Швеції (1973 р.), пізніше — в Німеччині, Австралії, Італії, Франції, Іспанії, Канаді, Сполучених Штатах Америки.

Підхід Європи до відповідальності провайдерів визначено в європейській директиві з електронної комерції. Директива встановлює, що провайдер не несе відповідальності за передану інформацію у випадку, коли він не ініціює її передачу, не обирає одержувача інформації та не впливає на цілісність переданої інформації. В США дещо інший підхід — у переважній більшості провайдери володіють імунитетом і не несуть відповідальності за дії своїх користувачів.

У наш час у деяких країнах світу прийняті конкретні закони, що передбачають відповідальність провайдерів. Узагалі за кордоном частішають питання, що пов’язані із зловживаннями можливостями Інтернету.

Нині загальний напрям законодавчої ініціативи в галузі Інтернету спрямований на встановлення відповідальності провайдерів хостових послуг за зміст інформації, що міститься на комп’ютерах. Так, у червні 1999 р. окружний суд Гааги встановив, у яких випадках провайдери інтернет-послуг можуть нести відповідальність, а саме: тоді, коли провайдери були повідомлені про порушення авторських прав, але не вжили заходів, щоб прибрати матеріал-порушник чи заблоку-

вати доступ до нього. Це рішення було прийняте у зв'язку з позовом церкви сайєнтологів до 33 інтернет-провайдерів за порушення авторських прав. Суд вирішив, що провайдери тільки передають, отримують і зберігають інформацію, але не редагують і не змінюють її. Дії провайдерів не призводять до порушення авторських прав, тому вони несуть відповідальність тільки тоді, коли знали про таке порушення, але не вжили заходів для його припинення. Почалися зрушення щодо авторського права в Інтернеті й на пострадянському просторі.

У деяких країнах влада штучно обмежує розвиток Інтернету. Серед країн колишнього Радянського Союзу варто назвати **Туркменістан**. Генеральним провайдером зв'язку там є державна компанія електрозв'язку “Туркментелеком”. У травні 2000 р. Міністерство зв'язку Туркменістану відізвало ліцензії у всіх приватних інтернет-провайдерів. У 1999 р. приватні особи не могли стати користувачами Інтернету навіть на рівні електронної пошти. Штучні обмеження призвели до того, що навіть у столиці країни — Ашхабаді число користувачів (фірм будь-якої форми власності) становила 85–90 адрес.

У 2003 р. у **Казахстані** влада за допомогою монополіста “Казахтелеком” припинила доступ до тих інтернет-ресурсів, на яких критично висвітлювалася діяльність президента Н. Назарбаєва. Така діяльність проводиться з листопада 2000 р. Тоді два найбільших провайдери “Казахтелеком” і “Нурсат” перекрили доступ до сайту інформаційно-аналітичного центру “Євразія”.

У **Китаї** побоювання впливу, який може створити Інтернет у суспільстві, політиці й комерції, призвело до появи цілої низки нормативних актів, що охоплюють широке коло питань, включаючи заборону передачі через мережу не схваленої урядом інформації. Новини розміщуються тільки на державних сайтах під контролем Держкомітету по інформації (State Council Information Office). У зв'язку з цим, у 2003 р. за “підривно діяльність” (розміщення на сайті матеріалів про події на площі Тяньаньмень у 1989 р.) був засуджений на п'ять років позбавлення волі власник одного з веб-сайтів Хуан Ці. Цікавим є те, що жоден матеріал на сайті не був написаний самим Хуан Ці. Вони розміщувалися гостями сайту. Метою сторінки був пошук людей, які зникли, однак там регулярно з'являлися політичні матеріали. Хуан Ці став першим громадянином Китаю, засудженим за інформацію в Інтернеті. А в 2004 р. у Китаї були прийняті відповідні положення щодо кримінальної відповідальності провайдерів за інформацію, яка розміщується на їх серверах.

У Саудівській Аравії існує цензура щодо інформації в Інтернеті. Якщо користувач спробує зайти на заборонений сайт, то отримає відповідь, що “сайт заблоковано урядом Саудівської Аравії”. Офіційний “Інтернет-сервіс підрозділ” (ISU) повідомляє користувачам, що доступ заборонено до 400 000 сайтів, і навіть пропонує заповнити і відправити для них онлайн-форму з вашими пропозиціями, які сайти, на думку користувача, потрібно заборонити. ISU повідомляє, що він захищає громадян від образливих матеріалів, що порушують принципи та соціальні норми ісламу.

6.3. Регулювання Інтернету в Україні

Правове регулювання діяльності Інтернету в Україні відбувається на основі відповідних положень Закону “Про інформацію” (1992 р.), Цивільного кодексу, Кримінального кодексу, Закону “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп’ютерних програм, баз даних” (2000 р.), Закону “Про захист інформації в автоматизованих системах” (1994 р.), Закону “Про державну таємницю” (1994 р.), Указу Президента України “Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні” (від 22 травня 1998 р. № 505/98), Указу Президента України “Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних” від 24 вересня 2001 р. № 891/2001, Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні” від 8 жовтня 1997 р. № 1126 та іншими нормативними актами України.

До певного часу держава з позицій інформаційної безпеки обмежувала кількість провайдерів інтернет-послуг в Україні. Так, Указом Президента України “Про деякі заходи відносно захисту інтересів держави в інформаційній сфері” від 22 квітня 1998 р. № 346, скорочено кількість операторів Інтернету в Україні до трьох компаній: “Укртелекому”, “Укркосмосу” та “Інфокому”. Проте в 2001 р. було видано новий Указ за № 891/2001 “Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних”, який відмінив згаданий Указ. Згідно з цим документом органи влади (Кабмін, Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ, Державний комітет зв’язку та інформатизації, Мін-економіки) зобов’язані затвердити порядок захисту державних ін-

формаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах та забезпечити контроль за дотриманням цього порядку.

Усвідомлюючи роль новітніх технологій, у тому числі інформаційно-комунікаційних, у розвитку економіки, науки та освіти в 2000 р. Президентом України було прийнято Указ “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” № 928/2000. В Указі зазначається, що розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет (далі — мережа Інтернет), забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва. У зв’язку з цим основними завданнями щодо розвитку національної складової мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні є: 1) створення у найкоротший термін належних економічних, правових, технічних та інших умов для забезпечення широкого доступу громадян та установ до мережі Інтернет; 2) розширення і вдосконалення подання в мережі Інтернет об’єктивної політичної, економічної, правової, екологічної, науково-технічної, культурної та іншої інформації про Україну; 3) забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; 4) забезпечення державної підтримки розвитку інфраструктури надання інформаційних послуг через мережу Інтернет; 5) створення умов для розвитку підприємницької діяльності та конкуренції у галузі використання каналів електронного зв’язку, створення можливостей для задоволення на пільгових умовах потреб у зазначених послугах навчальних закладів, наукових установ та організацій, громадських організацій, а також бібліотек, музеїв, інших закладів культури, закладів охорони здоров’я, включаючи розташованих у сільській місцевості; 6) розвиток і впровадження сучасних комп’ютерних інформаційних технологій у системі державного управління, фінансовій сфері, підприємницькій діяльності, освіті, наданні медичної та правової допомоги та інших сферах; 7) вирішення завдань щодо гарантування інформаційної безпеки держави, недопущення поширення інфор-

мації, розповсюдження якої заборонено відповідно до законодавства; 8) вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення відповідальності за порушення встановленого порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів усіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів.

У 1998 р. було прийнято Закон України “Про національну програму інформатизації”, який визначає загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації. Згідно із законом Програма визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Вона включає: 1) Концепцію Національної програми інформатизації; 2) сукупність державних програм з інформатизації; 3) галузеві програми та проекти інформатизації; 4) регіональні програми та проекти інформатизації; 5) програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування. Програма спрямована на формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації; застосування та розвитку сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України; формування системи національних інформаційних ресурсів; створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо.

Верховна Рада України кожні кілька років затверджує завдання Національної програми інформатизації. Так, у 2005 р. було прийнято Постанову “Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2006–2008 роки” від 14 листопада 2005 р. № 3075-IV. Деякі з завдань, зазначених у Постанові, вже виконано, наприклад, прийняті Розпорядження КМУ “Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2007 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування” від 26 вересня 2007 р. № 805-р; Постанова КМУ “Про затвердження Порядку використання у 2007 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів районів” від 21 березня 2007 р. № 512 тощо.

Слід додати, що у 2003 р. в Україні було прийнято Закон “Про електронний цифровий підпис”, а нині дискутується питання про прийняття закону про електронну комерцію.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення Інтернету як засобу масової інформації.
2. Які основні види правопорушень зустрічаються в системі Інтернет?
3. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет у США?
4. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет у Німеччині?
5. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет у Франції?
6. Які ви знаєте законодавчі акти, що регулюють Інтернет в Україні?

Список використаної літератури

1. *Баймуратов М., Максименко С.* Міжнародно-правові аспекти боротьби з дитячою порнографією в Інтернеті // Право України. — 2001. — № 10.
2. *Бачило И. Л.* Интернет как явление для системы права // Пробл. информатизации. — 2000. — № 3. — С. 3–12.
3. *Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін.* Криміналістика: Підручник / За ред. П. Д. Біленчука. — 2-ге вид., випр. і допов. — К., 2001.
4. *Давыдов И.* Масс-медиа российского интернета. Основные тенденции развития и анализ текущей ситуации // Аналит. доклад. 28.09.00 // Рус. журн. // www.russ.ru/politics/20000928_davydov.html
5. *Игнатов Ю. В.* Право на информацию в Интернете // Пробл. информатизации. — 2000. — № 3. — С. 32–35.
6. *Інформаційне законодавство: Зб. законодавчих актів: У 6 т. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа.* — Т. 4. Інформаційне законодавство країн Європи і Азії. — К.: Юрид. думка, 2005.

7. *Леанович Е. Б.* Проблемы правового регулирования интернет-отношений с иностранным элементом // *Международ. право.* — 2001. — № 2. — С. 112–127.
8. *Лисовий В.* Комп'ютерні злочини: питання кваліфікації // *Право України.* — 2002. — № 2. — С. 86–91.
9. *Наумов В. Б.* Право и Интернет: Очерки теории и практики. — М.: Кн. дом “Университет”, 2002.
10. *СМИ и Интернет: проблемы правового регулирования* / Авт.-сост. проф. В. Н. Монахов. — М.: ЭКОПРИНТ, 2003.
11. *Трибушная Е.* Зомбированная сеть // *Корреспондент.* — 2007. — 21 апр.
12. *Штефан О.* Авторське право та сучасні комп'ютерні технології // *Право України.* — 2005. — № 2. — С. 99–102.
13. *Якушев М.* Четыре способа остановить спам // *Независимая газ.* — 2003. — 20 июня.

МАУП

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Конституція України.
2. Цивільний кодекс України 2003 р. /<http://www.rada.gov.ua>
3. Закон України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48.
4. Указ Президента “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 липня 2000 р.
5. Декларація ООН про заборону пропаганди війни й мілітаризму.
6. Декларація про транскордонні потоки даних ОСЄР 1985 р.
7. Загальна декларація прав людини 1948 р.
8. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.
9. Міжнародна конвенція електров’язку (у ред. 1991 р.).
10. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р.
11. Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р.
12. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства 2000 р.
13. Угода про полегшення міжнародних обмінів візуальними й звуковими матеріалами освітнього, наукового і культурного характеру 1949 р. під егідою ЮНЕСКО.
14. Угода про співробітництво в області інформації 1992 р. (СНД).
15. Резолюція ГА ООН 37/92 від 10 грудня 1982 р. про принципи використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення.
16. Рішення про Концепцію формування інформаційного простору СНД 1996 р.
17. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: НОРМА, 2002.
18. Алексеев С. С. Право: Азбука — Теория — Философия: опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999.
19. Баймуратов М., Максименко С. Міжнародно-правові аспекти боротьби з дитячою порнографією в Інтернеті // Право України. — 2001. — № 10. — С. 104–110.
20. Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Информационное право: Учебник. — СПб.: Юрид. центр “Пресс”, 2001.
21. Бачило И. Л. Интернет как явление для системы права // Пробл. информатизации. — 2000. — № 3. — С. 3–12.
22. Беляков К. Організаційно-правові проблеми формування державної інформаційної політики України // Право України. — 2004. — № 10. — С. 16–19.

23. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: Підручник / За ред. П. Д. Біленчука. — 2-ге вид., випр. і допов. — К., 2001. — 544 с.
24. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. — К.: Либідь, 2002.
25. Гордєцька О. М. Міжнародна інформація: Навч. посіб. для вищ. навч. закл. — К.: МІЛП, 2001. — 164 с.
26. Давыдов И. Масс-медиа российского интернета. Основные тенденции развития и анализ текущей ситуации: Аналит. доклад. 28.09.00 // Рус. журн. // www.russ.ru/politics/20000928_davydov.html
27. Демьянова К. Интернет — средство массовой информации? // Законодательство. — 2000. — № 9. — С. 45.
28. Доступ до інформації та електронне самоврядування / Авт.-упоряд. М. С. Демкова, М. В. Фігель. — К.: Факт, 2004.
29. Ермишина Е. В. Международный обмен информацией: Правовые аспекты. — М., 1989.
30. Еришова Т. В. Концептуальные вопросы перехода к информационному обществу XXI века // <http://intra.rfb.ru/pub/vestnik>
31. Завадский И. И. Информационная война — что это такое? // Конфидент. — 1996. — № 4.
32. Зернецька О. В. Нові підходи ООН у галузі комунікацій. ООН у системі міжнародних відносин. — К., 1995.
33. Игнатов Ю. В. Право на информацию в Интернете // Пробл. информатизации. — 2000. — № 3. — С. 32–35.
34. Інформаційна політика країн світу <http://www.dwinfoserver.com/otto/highway.shtml>
35. Інформаційна політика регіонів та країн світу <http://www.unesco.org/webworld/observatory/index.shtml>
36. Інформаційне законодавство: Зб. законодавчих актів: У 6 т. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. — Т. 4. Інформаційне законодавство країн Європи і Азії. — К.: Юрид. думка, 2005. — 384 с.
37. Кашлев Ю. Б. Массовая информация и международные отношения. — М., 1981.
38. Колосов Ю. М., Кузнецов В. И. Международное право: Учебник. — М.: Междунар. отношения, 1996.
39. Концепція формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав 1996 р. /<http://www.rada.gov.ua>
40. Копылов В. А. Информационное право: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрист, 2003.
41. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посіб. — К.: Кондор, 2004. — 384 с.
42. Котюк В. О. Теорія права. Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. фак. вузів. — К.: Вентурі, 1996.

43. *Кохановська О.* Особливості правового регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням інформаційних систем // *Право України.* 1998. — № 4. — С. 50–53.
44. *Кудряшов С. М.* Действие общих принципов международного права в информационной сфере // *Право и политика.* — 2001. — № 6. — С. 51–55.
45. *Кузнецов И. Н.* Информация: сбор, защита, анализ: Учебник по информ.-аналит. работе. — М.: ООО Изд-во “Яуза”, 2001. — 92 с.
46. *Кушакова-Костицька Н.* Від свободи слова — до інформаційного суспільства // *Право України.* — 2004. — № 7. — С. 129–133.
47. *Леанович Е. Б.* Проблемы правового регулирования интернет-отношений с иностранным элементом // *Международ. право.* — 2001. — № 2. — С. 112–127.
48. *Литвиненко О. В.* Інформаційна безпека Європи: Конспект лекцій для студ. спец. “Міжнародна інформація” спеціалізації “Європейські комунікації” / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. — К., 1999. — 61 с.
49. *Литвиненко О. В., Білько І. Ф., Потіха В. М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України: Монографія. — К.: ІМВ КУ ім. Т. Шевченка, 1998. — 247 с.
50. *Лісовий В.* Комп'ютерні злочини: питання кваліфікації // *Право України.* — 2002. — № 2. — С. 86–91.
51. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика. — К., 2000.
52. *Макаренко Є. А.* Міжнародні інформаційні відносини. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 452 с.
53. *Макаренко Є. А., Рижиков М. М., Ожеван М. А. та ін.* Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози. — К.: Центр вільної преси, 2006. — 916 с.
54. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика. — К.: Наша культура і наука, 2000.
55. *Макаренко Є. А.* Інформаційна політика Європейського Союзу. — К., 2000. — 368 с.
56. *Макаренко Є. А.* Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО. — К.: Наша культура і наука, 2001. — 385 с.
57. *Мацура К.* Глобализация — это также культурный процесс // *Международ. жизнь.* — 2000. — № 8–9.
58. *Международное право: Учебник* / Отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 2000.
59. *Международное публичное право: Учебник* / Под ред. К. А. Бекяшева. — М., 1998.
60. *Мелюхин И. С.* Информационное общество и государство // <http://www.relcom.ru/win/Archive/1997>

61. *Міжнародне співробітництво України у сфері інформатизації і телекомунікацій* / В. Л. Банкет, С. О. Довгий, А. В. Клікіч та ін.; За ред. С. О. Довгого. — К.: Укртелеком, 2001. — 448 с.
62. *Міжнародні стандарти забезпечення свободи слова: Зб. публікацій міжнар. організації “Артикль 19” // “Артикль 19. Всесвітня кампанія за свободу слова”, міжнародна організація; Лабораторія законодавчих ініціатив.* — К.: Міленіум, 2003. — 140 с.
63. *Наумов В. Б. Право и Интернет: Очерки теории и практики.* — М.: Кн. дом “Университет”, 2002. — 432 с.
64. *Общая теория права: Учеб. для юрид. вузов / Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев и др.; Под общ. ред. А. С. Пиголкина.* — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1995.
65. *Олійник О. Захист інформації в умовах інформаційного суспільства // Право України.* — 2005. — № 10. — С. 100–103.
66. *Организация Объединенных Наций. Основные факты: Справочник: Пер. с англ.* — М.: Весь мир, 2000. — 424 с.
67. *Основи інформаційного права України: Навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника.* — К.: Знання, 2004. — 274 с.
68. *Офіс офіційних публікацій Європейської Комісії europa.eu.int/*
69. *Пазюк А. В. Права людини та Интернет.* — К.: МГО, 2003.
70. *Панарин А. С. Информационные политические технологии в условиях открытого общества // Кентавр.* — 1994. — № 2. — С. 30.
71. *Поздняков А. И. Информационная безопасность личности, общества, государства // Военная мысль.* — 1993. — № 10. — С. 13–18.
72. *Почепцов Г. Т. Теория коммуникаций.* — К., 1996.
73. *Право и информатизация общества / Под ред. В. С. Цимбалюк.* — М., 2002.
74. *Проект Концепції відкритого проекту “Стратегія розвитку в Україні інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях” Всеукраїнської громадської організації “Українська Федерація Інформатики”.*
75. *Рассолов М. М. Информационное право: Учеб. пособие.* — М., 1999.
76. *Расторгуев С. П. Информационная война.* — М.: Радио и связь, 1998. — 416 с.
77. *Расторгуев С. П. Проблемы информационной безопасности самообучающихся систем // Тезисы конференции “Информационная безопасность регионов России (ИББР-99)”, Санкт-Петербург, 13–15 октября 1999 года. Ч. 2.* — СПб., 1999. — С. 52–53.
78. *СМИ и Интернет: проблемы правового регулирования / Авт.-сост. проф. В. Н. Монахов.* — М.: ЭКОПРИНТ, 2003. — 320 с.
79. *Смыслова Т. М. Международное информационное право: Метод. материалы к междисциплинар. спецкурсу.* — М.: СТЭНСИ, 2002.

80. *Спеціалізовані установи системи ООН*: Навч. посіб. / В. С. Бруз, В. М. Грабажей, В. О. Єлфімов та ін.; За ред. В. С. Бруза. — К.: Либідь, 1995. — 116 с.
81. *Трибушная Е.* Зомбированная сеть // Корреспондент. — 2007. — 21 апр.
82. *Українська мережа Інформаційного суспільства* // <http://e-ukraine.org.ua/Prst.htm>
83. *Харченко Л. С., Ліпкан В. А., Логінов О. В.* Інформаційна безпека України: Глосарій / Заг. ред. Р. А. Калюжного. — К.: Текст, 2004. — 135 с.
84. *Штефан О.* Авторське право та сучасні комп'ютерні технології // Право України. — 2005. — № 2. — С. 99–102.
85. *Якушев М.* Четыре способа остановить спам // Независимая Газета. — 2003. — 20 июня.
86. *Ярочкин В. И.* Информационная безопасность: Учеб. для студ. вузов, обучающихся по гуманит. и соц.-экон. спец. — М.: Фонд “Мир”, 2003. — 640 с.

Додаткова

87. *Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля* 1998 р.
88. *Конвенція Ради Європи про захист особистості у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних* 1981 р.
89. *Брюссельська конвенція про розповсюдження сигналів, які несуть програми, що передаються через супутники*, 1974 р.
90. *Статут Міжнародного союзу електрозв'язку* 1994 р.
91. *Декларація ЮНЕСКО про основні принципи, які торкаються вкладу засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду й підбурювання до війни* 1978 р.
92. *Декларація ООН про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги й взаєморозуміння між народами* 1965 р.
93. *Декларація про захист приватності в глобальних мережах ОЕСР* 1998 р.
94. *Директива ЄС про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних та безперешкодного руху цих даних від 24 жовтня* 1995 р.
95. *Резолюція ГА ООН 110 (II) про заборону пропаганди війни від 3 листопада* 1947 р.
96. *Резолюція ЮНЕСКО від 8.11.1985 р. № 230/13.1.*
97. *Резолюція ЄС “Про захист прав індивідів стосовно технічного розвитку й обробки даних”* 1979 р.

98. *Резолюція № 2 4-ї* Європейської конференції міністрів з політики в області засобів масової інформації “Журналістські свободи та права людини” 1994 р.
99. *Резолюція № 1* Європейської конференції міністрів з політики в області засобів масової інформації “Вплив нових комунікаційних технологій на права людини і демократичні цінності” 1997 р.
100. *Заява 4-ї* Європейської конференції міністрів з політики в області засобів масової інформації “Про порушення журналістських свобод” 1994 р.
101. *Резолюція 820* (1984) Парламентської асамблеї Ради Європи “Про відносини парламентів держав із засобами масової інформації” 1984 р.
102. *Рекомендації* Комітету Міністрів ЄС щодо питання забезпечення приватності під час користування мережею Інтернет.
103. *Рекомендації* Комітету Міністрів ЄС щодо питання забезпечення приватності під час користування мережею Інтернет.
104. *Рекомендація* про Керівні принципи щодо безпеки інформаційних систем Ради ОЕСР 1992 р.
105. *Рекомендація* про Керівні принципи щодо політики у галузі криптографії 1997 р. ОЕСР.
106. *Модельний* контракт на забезпечення еквівалентного захисту персональних даних у контексті питання транскордонних потоків даних Європейських Співтовариств і Міжнародної Торгової Палати 1992 р.
107. *Закон* України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” від 23 вересня 1997 р.
108. *Закон* України “Про державну таємницю” 1994 р.
109. *Постанова* Верховної Ради України від 2 червня 1999 р. “Про підсумки парламентських слухань “Інформаційна політика України: стан і перспективи”.
110. *Указ* Президента України “Про деякі заходи відносно захисту інтересів держави в інформаційній сфері” від 22 квітня 1998 р. № 346.
111. *Указ* Президента “Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні” від 9 грудня 2000 р.
112. *Антонюк А. О.* Основи захисту інформації в автоматизованих системах. — К., 2003.
113. *Берестнев.* Распространение решений Европейского суда по правам человека // Рос. юстиция. — Вып. 3. — 2001. — Март. — С. 16.
114. *Бизоньо П., Пачи А.* Европейское сообщество и роль информации: цели, исследовательские программы и деятельность в 1994–1998 гг. — М., 1999.
115. *Богуславский М. М.* Международное частное право. — М.: Юристъ, 2001.

116. *Власихин В.* Миллер против Калифорнии // Эротика и порнография в решениях Верховного суда США // Рос. юстиция. — Вып. 5. — 2001. — Май. — С. 74.
117. *Герцева Е. Н.* Проблемы квалификации недобросовестного использования доменных имен в Интернете // Законодательство. — Вып. 11. — 2000. — С. 47.
118. *Гетманцев Д.* До питання про інформаційне право як самостійну галузь права України // Госп-во і право. — 2007. — № 3. — С. 88–92.
119. *Глашев А. А.* Европейский суд по правам человека: порядок подачи и рассмотрения жалоб // Законодательство. — Вып. 6. — 2000. — С. 32.
120. *Голдберг С.* Доступність інформації для громадськості: Доповідь про свободу. — Вашингтон, 1995.
121. *Гончарук Я., Гвидюк Н.* Свобода інформації та виконавча гілка влади. — К., 2002.
122. *Д'Арсі Ж.* Право на комунікацію: Пер. з фр. — Париж, 1980.
123. *Ермишина Е. В.* Международный обмен информацией: Правовые аспекты. — М., 1989.
124. *Законодавство США у галузі інформації: Програма сприяння парламенту України.* — К., 1996.
125. *Законодавчі акти країн Північної Америки.* — К.: Вид-во Укр. правничої фундації, 1994.
126. *Законы и практика средств массовой информации в Европе, Америке, Австралии (сравнительный анализ законодательных актов в 11 демократических странах мира).* — М., 1997.
127. *Інформаційне суспільство — виклик для Європи: Матеріали V наради Комітету Міністрів Ради Європи у галузі інформації та комунікацій, 11–12 грудня 1997 р., Греція, Салоніки // Політика і час.* — 1998. — № 2. — С. 87–110.
128. *Кашлев Ю. Б.* Массовая информация и международные отношения. — М., 1981.
129. *Клодій І.* Поняття та зміст інформації: соціальні та правові аспекти // Підприємництво, госп-во і право. — 2007. — № 1. — С. 83–86.
130. *Концептуальные подходы и основные направления по формированию информационного пространства государств-участников СНГ.* — Минск, 1995.
131. *Кохановська О.* Доктринальні підходи до вирішення проблеми співвідношення інформації з матерією, енергією, мовою як основа фундаментальних досліджень сутності інформації у праві // Підприємництво, госп-во і право. — 2005. — № 2. — С. 3–5.
132. *Круг Питер.* В США принят закон о телекоммуникациях // Бюллетень ЗиП СМІ. Вып. 3/19/. — 1996. — Март. — С. 9; Под ред. проф. М. В. Горбаневского. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Галерея, 2002. — 336 с.

133. *Литвиненко О. В.* Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси: Монографія. — К.: НІСД, 2003. — 240 с.
134. *Лопатин В. Н.* Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство. — СПб.: Фонд “Университет”, 2000.
135. *Мак-Брейд Г.* Багато голосів — один світ. Міжнародна комісія з вивчення проблем комунікацій. Заключна доповідь: Пер. з англ. — Париж, 1997.
136. *Манилов В. Л.* Национальная безопасность: ценности, интересы и цели // Военная мысль. — 1995. — № 6. — С. 29–40.
137. *Офіс проекту Інформаційного суспільства* www.ispo.ces.be/
138. *Пазюк А. В.* Захист прав людини стосовно персональних даних: Міжнародні стандарти. — К.: МГО, 2000.
139. *Петровський С.* Правовое регулирование оказания интернет-услуг // Рос. юстиция. — Вып. 5. — 2001. — Май. — С. 63.
140. *Пшеничный Г. М., Хруль В. М.* Правовые и этические нормы журналистской деятельности в документах. — М.: Центр “Право и СМИ”, 1998. (Журналистика и право. — Вып. 11.)
141. *Рось А. А.* Информационные системы нового поколения — как фактор обеспечения национальных интересов // Информатизация и новые технологии. — 1996. — № 2.
142. *Рось А. А., Замаруева И. В., Феклистов А. А. и др.* Концептуальный проект информационных систем нового поколения: VI Международная конференция “Знания — диалог — решения” KDS-97: Сб. науч. тр. — Ялта, 1997. — Т. 1. — С. 37–46.
143. *Сандровский К. К.* Международное таможенное право: Учебник. — 3-е изд., стереотип. — К.: О-во “Знания”, 2002. — 461 с.
144. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підручник. — Х.: Консум, 2000.
145. *Степко О.* Проблеми розвитку інформаційних технологій в діяльності ООН // Вісн. КНТЕУ. — 2002. — № 3.
146. *Труды по интеллектуальной собственности.* — Т. 2. Актуальные проблемы информационного права: Материалы науч.-практ. конф. — М., 2000.
147. *Шумилов В. М.* Международное экономическое право. — 3-е изд., перераб. и доп. — Ростов н/Д, 2003.
148. *Энтин М. Л.* Правовое регулирование прессы за рубежом. — М., 1992.
149. *Якушев М. В.* Как “отрегулировать” Интернет? // Законодательство. — Вып. 9. — 2000. — С. 49.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
1. Поняття міжнародного інформаційного права	5
1.1. Інформація як об'єкт правового регулювання	5
1.2. Міжнародна інформація та її джерела	8
1.3. Поняття міжнародного інформаційного права	11
1.4. Джерела міжнародного інформаційного права	18
1.5. Принципи міжнародного інформаційного права	19
1.6. Співвідношення міжнародного інформаційного права та національного інформаційного права	22
2. Новий міжнародний інформаційний порядок та інформаційне суспільство	26
2.1. Виникнення концепції Нового міжнародного інформаційного порядку	26
2.2. Перехід до нового типу суспільства – інформаційного	33
2.3. Основні ознаки інформаційного суспільства	36
2.4. Правова регламентація подальшого розвитку інформаційного суспільства	39
2.5. Україна та інформаційне суспільство	45
3. Міжнародні організації у сфері міжнародної інформації	52
3.1. Діяльність ООН у сфері інформації і комунікації	52
3.2. Діяльність ЮНЕСКО у сфері інформації і комунікації	57
3.3. Всесвітній поштовий союз і його роль у забезпеченні обміну інформацією між державами, юридичними та фізичними особами	60
3.4. Діяльність Ради Європи та Європейського Союзу в міжнародній інформаційній сфері	65
3.5. Діяльність ОБСЄ в інформаційній сфері	67
3.6. Розвиток інформаційних процесів на теренах СНД	71
3.7. Міжнародні неурядові організації в сфері інформації	73
4. Міжнародні стандарти щодо доступу, користування та поширення інформації	78
4.1. Історія розвитку інформаційних прав	78
4.2. Універсальні міжнародні акти про стандарти доступу, користування та поширення інформації	82

4.3. Заборона розповсюдження певних видів інформації.....	84
4.5. Загальна характеристика європейських стандартів свободи слова.....	89
5. Інформаційна безпека в міжнародній інформаційній сфері.....	97
5.1. Поняття безпеки в інформаційній сфері.....	97
5.2. Державна інформаційна безпека	104
5.3. Інформаційна безпека та інформаційні війни.....	113
5.4. Правові засоби протистояння інформаційному тиску.....	116
6. Інтернет та його правове регулювання.....	121
6.1. Поняття Інтернету та проблема його правового регулювання.....	121
6.2. Досвід різних держав щодо регулювання Інтернету.....	140
6.3. Регулювання Інтернету в Україні	145
Література.....	150

МАУП

The author reveals the most studied and interesting aspects of the international information law. The subject matter of the main objects of legal relations in the system of the international information law, their peculiarities and legal characteristics; subject, methods and principles of the international information law as well as its separate institutes based on the analysis of international documents, legislation of the different countries of the world and concepts of leading experts are considered.

This guide is for the students of law specialties, teachers. This study guide can be useful for all interested in the information law.

Навчальне видання
Кісілевич-Чорнойван Ольга Михайлівна
МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО
Навчальний посібник

Educational edition
Kisilevych-Chornoyvan, Olga M.
INTERNATIONAL INFORMATION LAW
Educational manual

Редактор *Т. М. Коліна*
Коректор *Т. К. Валицька*
Комп'ютерне верстання *Т. Г. Замура*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 15.03.10. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9,30. Обл.-вид. арк. 10,0. Наклад 1000 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*

Надруковано у друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»